

VII / XIII. YÜZYILDA KONYA'DA TASAVVUF

Atiye CESUR

Kitap Adı :	VII / XIII. Yüzyılda Konya'da Tasavvuf
Yazar :	Atiye Cesur
ISBN :	978-625-7617-37-6
SAMER Yayınları :	107
Editör :	Prof. Dr. Dilaver Güner
Dizgi & Kapak :	SAMER
Genel Yayın Yönetmeni :	Doç. Dr. Feyza Betül Köse
Yayın Koordinatörü :	Arş. Gör. Asım Sarıkaya
Görsel ve Teknik Tasarım :	Arş. Gör. Cenap Ayık

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KSÜ Avşar Kampüsü

Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş - 2021

Bu kitap, "VII / XIII. Yüzyılda Konya'da Tasavvuf" adlı yüksek lisans tezi-
nin gözden geçirilmiş yayım halidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	5
Giriş	8

– BİRİNCİ BÖLÜM –

XIII. YÜZYILDA KONYA'DA TARİKATLER VE TASAVVUFİ ZÜMRELER

A. XIII. Yüzyılda Konya'da Tarikatler.....	21
B. VII./XIII. Yüzyılda Konya'da Tasavvufî Zümreler.....	36
C. VII. / XIII. Yüzyılda Konya'daki Mutasavvıflar	41

– İKİNCİ BÖLÜM –

XIII. YÜZYILDA KONYA'DA HZ. MEVLÂNÂ VE MEVLEVİLİK

A. Hz. Mevlânâ'nın Hayatı	81
B. Hz. Mevlâna'nın Tasavvuf ve Kültür Hayatımızdaki Yeri	94
C. Mevlevilik ve Mevleviliğin Dönemleri.....	99
Sonuç	133
Kaynakça.....	136

ÖNSÖZ

Konya, tarih boyunca medeniyet ve kültürleri içinde barındırmış, yaşatmış mühim bir merkezdir. 491/1097 yılından 708/1308 yılına kadar 211 yıl boyunca Anadolu Selçukluların başkenti olmuş, Selçuklular devrinde ihtişamının en üst noktasına ulaşmıştır. Özellikle VI/XII. asrın ilk yarısından Sultan Alâeddin Keykubat (617/1220 - 635/1237) devri ve sonrasında Dünya'nın ilim ve kültür merkezi olma özelliği kazanmış, VII/XIII. yüzyılda çok zengin bir kültür hayatına sahip olmuştur. Bu sebeple Konya tarihte ve günümüzde daima dikkatleri çekmiştir.

Büyük Selçuklular döneminde Anadolu'ya gelmeye başlayan alperenler, tarikatler kurarak hem İslamiyeti hem de Türk kültür yaşamını bölgede yaymaya çalışmışlardır. Moğol istilasından sonra baskılara maruz kalan halk ümitsizliğe düşmüş, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak amacıyla bir sığınak aramış ve tarikatlere yöneliş artmıştır. İşte bu tarikatler ise özellikle VII/XIII. yüzyılda mühim görevler üstlenmişlerdir. Bu sebeple, VII/XIII. asırda Anadolu'yu tasavvufun etkisi altında görmekteyiz. Moğolların istila ettikleri ülkelerde sebep olduğu huzursuzluk ve bu huzursuzluğu artıran din ve mezhep kavgaları geniş alanlara yayılmış, âlim ve mutasavvıfların Konya'da toplanmalarına sebep olmuştur.

Tasavvufî kültürün geniş kitlelere yayılmasında, Moğol baskısından kurtulmak; tasavvufî, fikri ve ilmi bir ortamda bulunmak, Konya Kütüphanelerindeki değerli eserlerden istifade etmek gibi birçok sebeple Konya'ya gelen VII/XIII. asırdaki kültür faaliyetlerine katkıda bulunan seçkin ilim

adamları ve sufilerin yanısıra Selçuklu sultan ve vezirlerinin büyük ilgi ve destekleri de büyük önem arz etmektedir.

Tasavvufî hayatın geniş alanlara yayılmasında basamak olan o dönemin Konya'sıyla ilgili bir çalışmanın yapılmamış olması bize yön verdi. Çünkü bu devirde Konya fikri hareketler bakımından da çok renkli idi. İran, Türk ve Arap diyarlarından gelen çeşitli tarikatlere, dinî ve fikrî mezheplere mensup şeyhler, dervişler ve âlimler tarikatlerini ve fikirlerini yaymak için Konya'yı çok müsait bulmuşlardı. Hatta XIII. asrın ikinci yarısından itibaren Moğol faaliyet ve zulmü ile çeşitli siyasi, iktisadi ve sosyal çalkantılar baş göstermesine rağmen Konya ve çevresinde kültür ve ilmî faaliyetler devam etmiştir.

Çalışmamızın giriş bölümünde VII/XIII. asır Konya'sının siyasi, ilmi ve tasavvufî durumuna genel hatlarıyla yer verilmiştir. Birinci bölümünde Konya'da tasavvufî kültürün gelişmesine katkı sağlayan tarikatler ve tasavvufî zümreler ele alınmıştır. İkinci bölümünde VII/XIII. asırda Anadolu ve Konya'da tasavvufun yaygınlaşmasında büyük rol oynayan sufî ve ilim adamları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Konya'da hatta Anadolu'da tasavvufun en önde gelen temsilcilerinden biri olan Mevlâna Celâleddin Rumî ve O'na nisbet edilen Mevlevîlik Tarikatı VII/XIII. asırdan günümüze temsilcileriyle ele alınmıştır. Yine üçüncü bölümümüze ek olarak tasavvufî anlayışın insan hayatındaki, asırlar boyunca süren etkisini göstermek adına Mevlevîlik Tarikatı'nın günümüze kadar olan temsilcilerine yer verilmiştir.

Bununla beraber çalışmamızda;

1. VII/XIII. asırda Konya'da, tasavvufî hayatın insanların kültür ve medeniyetlerine etkisi var mıdır?

2. VII/XIII. asırda Konya'da tasavvufî hayatın yaygınlaşmasında etkisi olan mutasavvıf ilim adamları kimlerdir?

3. Mevlâna Celâleddin Rumî'nin tasavvuf ve kültür tarihimizdeki yeri nedir?

4. Mevlevîlik, Sünnî tarîkatler içerisinde nasıl en yaygınlarından biri olmuştur? gibi soruların cevabı aranmıştır.

Netice itibarıyla çalışmamızda dönemin siyasi ve askeri çalkantılarına rağmen hala gelişmesini devam ettiren toplumsal dinamiklerinden tasavvufî hayatın Konya merkezli olmak üzere çeşitli açılardan ortaya koymak istedik.

Bu çalışmamı hazırlama aşamasında, kendileri ile istişare yaptığım, tenkit ve teklifleri ile katkıda bulunan bütün değerli hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim.

Gösterilen bütün çaba ve özene rağmen eksikliklerimin hoşgörülmesini ümit ederim.

Atiye Cesur
Konya - 2021

- GİRİŞ -

XIII. Yüzyılda Konya'da Siyasi, İlmî ve Tasavvufî Durum

XII ve XIII. yüzyıl Batıdan gelen Haçlılarla, doğudan gelen Moğolların tüm Türk ve İslâm alemini kasıp kavurduğu zamanda yer almaktadır. Bir yüzyıla mal olan Haçlı Seferleri ile yıpranan Anadolu, henüz kurulmuş olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin devlet sisteminin kurulmasını da geçiktirmiştir. XIII. yüzyılda başlayan büyük Moğol istilası, doğrudan Türk-İslam dünyasını etkilemiş, özellikle Yassı Çemen Savaşı'nın ardından, Anadolu Selçuklu Devleti ile Moğollar arasında kalam Harzem ülkesinin yok olmasıyla da Moğol tehlikesi direkt olarak Anadolu üzerinde hissedilmiştir. Bununla beraber Moğollardan kaçan birçok âlim, ârif, bilim adamı, sanatkâr İslam Dünyasının en güvenilir ülkesi olan Anadolu Selçuklu Devleti'ne gelmişlerdir.¹

XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu Selçuklu Devleti, siyasi, askeri, sosyal, kültürel, fikri ve ekonomik konularda ilerleme kaydetmiş, özellikle I. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatı sırasında (617/1220-635/1237), bu ilerleme en yüksek hale ulaşmıştı. Keykubâd'ın ölümünün ardından yerine geçen, şahsî yetenekleri bulunmayan II. Gıyâseddin Keyhûsrev'in Anadolu Selçuklu tahtına (635/1237-645/1247) oturması ile durum aniden değişmiş, ilerle-

¹ <http://irfanmirasi.com/> 12.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

me devri duraklamaya devrine dönümüştür. Bu devir sırasında yaşanan olaylar, Moğol akınları, iç karışıklıklar, saltanat kavgaları, Selçuklu saltanatını zedelemekle kalmamış, Anadolu’nun siyasi, kültürel ve fikri yapısı üzerinde derin izlere sebep olmuştur.²

Selçuklu ordusunun Moğollar tarafından 641/1243 tarihinde Köseadağı bölgesinde yenilgi yaşaması Selçukluların merkezilik siyasetini etkileyip, Moğollara bağlı, haraca tabi beylik olmuştur.³ Halk bu devirde Moğol işken- ce ve zulmünden, yokluk ve ağır vergilerden dolayı korku ve hüsrana yaşamış, korunacak yer aramış, bu sebeple de tasavvuf şeyhlerine ve bilginlere bağlılık göstermiştir. Hükümdarlar da halkın arayış içinde olduklarını bildiklerinden onlar da şeyhlere büyük saygı ve yakınlık gösterip böylelikle halkın takdirlerini kazanmaya çalışmışlardır.⁴

Moğol istilası kaçan Türkistanlı, İranlı ve diğer milletlerden olan birçok âlim, şair, mutasavvıf ve sanatkâr Anadolu’ya gelip, ülkenin ilmi, kültürel ve sanat açısından yükselmesini sağlamışlardır.⁵ Anadolu Selçuklular döneminde düşünce özgürlüğü bulunup, Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan (509/1115-588/1192)’nin huzurunda Müslüman ve Hristiyan alimleri özgür düşünce tartışmaları yapılabilmektedir.⁶ Başka ülkelerde tekfir edilen Muhyiddin Arabî, Konya’da fikir özgürlüğüne sahip olarak layık olduğu saygıyı görüyordu. Evlatlığı olan Sadreddin Konevî de, O’nun eserlerini şerh ederek, düşüncelerini yayıp bir çok taraftar topluyordu.⁷ Mevlânâ, Yunus Emre ve halefleri çeşitli din ve mezheplere mensup insanları çevrelerine toplayıp

² İbni Bibî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, (Farsça Muhtasar Selçuknâme), (terc.: M. Nuri Gençosman), Uzluk Bas., Ankara, 1941, s. 186; Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neş. Yurdu, 1971, s. 382-402.

³ İbni Bibî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, s. 214-219.

⁴ Gölpınarlı, Abdülhakî, *Mevlana’dan Sonra Mevlevilik*, İnkılab Kitabevi, İstanbul, 1953, s. 13.

⁵ Togan, Zeki Velidî, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İsmail Akgün Mat., İstanbul, 1946, s.197-212; Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, (terc.: Necati Lugal), MEB Yay., Ankara, 1967, c. I, s. 31.

⁶ Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 196.

⁷ Keklik, Nihat, *Sadreddin Konevî’nin Felsefesinde Allah-Kainat ve İnsan*, İÜ Edebiyat Fak., 1967, s. 14-19.

birleştirerek, müşterek sevgi ve dostluk bağları kurmuşlardır.⁸ Türkler Anadolu'da bulunmadan bir asır önce İslâmiyeti kabul etmişler, bir çoğu göçebe olduğu için birçok eski örf, adet ve inançlarından bazısını korumuşlardır.⁹ Baba İshak, Barak Baba ve Sarı Saltuk gibi Türkmen babaları müslüman şeyhlerinden ziyade eski şaman (kam) ların özelliğini taşıyıp, çevrelerinde de bir çok taraftar topluyorlardı.¹⁰

Göçler neticesinde, Anadolu'da Türkler üzerinde İran örf ve adetlerinin arttığı görülmektedir. Selçuklu sultanları, Keykubâd, Keyhûsrev, Keykâvus gibi eski İran mitolojisinden alınan ünvanları kullanmaktadır. Hükümdarlar ve devlet ricali İran şairlerine ve edebiyatına fazla alâka gösterdiklerinden, İran dili ve edebiyatı aydınlar arasında ve saray muhitinde yayılıp, taklit ediliyordu. Diğer taraftan sarayda, idari işlerden sorumlu olanların bir çoğunun İran asıllı kimselerden olması, uç bölgelerde bulunan Türkmenleri gücendiriyordu.¹¹

İslâmlaşan Anadolu, yalnızca Türk tarihi açısından değil, İslâm tarihi açısından da çok önemli bir hadisedir. İslâmlaşma süreci Anadolu'nun, yalnızca bir döneminde ortaya çıkan ve kısa bir zaman içerisinde sona eren bir durum değildir. Bu hadiseye, Emevî ve Abbasîler devrinde Anadolu'nun İslâmiyet'le kısmen tanışmasını bir kenara bırakırsak, XI. yüzyılda akınlar ve ilk yerleşmelerle başlayan ve daha sonraki asırlara kadar devam eden dinî, etnik, siyasi, iktisadî, içtimai ve kültürel bir zaman dilimi olarak bakılması gerekmektedir. XI. yüzyılın son diliminde Süleyman Şah'ın Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurması ve yapılan muvaffakiyet dolu fetihler, aynı zamanda bu devirde Anadolu'nun fethinde katkısı bulunan önemli Türkmen beyleri ile Orta ve Doğu Anadolu yörelerinde Dânişmendliler, Saltuklular, Mengü-

⁸ Turan, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, Turan Neş. Yurdu, İstanbul, 1971, s. 63.

⁹ İnan, Abdulkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954, s. 204-207.

¹⁰ Ocak, Ahmet Yaşar, *Babâiler İsyanı*, Dergah Yay., İstanbul, 1980, s. 83-89; Gölpinarlı, Abdülbâkî, *Yunus Emre Hayatı*, İktisadî, İstanbul, 1936, s. 89-96; Gölpinarlı, Abdülbâkî, *Mevlânâ Celâleddîn*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1959, s. 8; Hacı Bektaş Velî, *Vilâyet-Nâme*, (terc.: A. Gölpinarlı), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1958, s. 45-48; Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Turan Neş. Yurdu, İstanbul, 1969, s. 282.

¹¹ Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, s. 74.

cükler ve Artuklular gibi devletlerin kurulmasında sonra Anadolu’ya Türklerin yerleşmeleri tamamen başlamıştır. Çeşitli Oğuz boylarından kalabalık Türkmen kitleleri Türkistan, Horasan ve Azerbaycan taraflarından gelip Anadolu’ya yerleşmişler, bu sayede Türk nüfusunun, zaten azalmış olan yerlilere göre hızla artmasına neden olarak, Anadolu’nun Türk vatanı olmasında mühim rol oynamışlardır. Anadolu’ya gelen bütün bu Türkmen toplulukları Müslüman oldukları için yerleştikleri yörelerde İslâmiyeti yaymışlardır.¹²

Anadolu’ya gelen Türkmen toplulukları arasında tüccarlar, sanatkârlar ve âlimlerle birlikte şüphesiz sûfiler de bulunmaktadır. Fakat sûfî göçlerin yoğun bir şekilde yaşandığı dönemin Moğol istilasını yılları olduğu gerçeğini söylemekte fayda vardır ki; Moğolların istila ettiği Türkistan, Maveraünnehir ve Horasan bölgeleri o dönemde tasavvufî hayatın merkezi olmaktadır. Söz konusu istilanın neden olduğu göçler, yoğun sûfî kitlelerin Anadolu’ya akın etmesine sebep olmuştur. Anadolu Selçukluları da Büyük Selçuklular gibi sufilere değer verme geleneğini sürdürerek, Anadolu Selçuklu sultanları şeyhlere saraylarının kapılarını açmışlar, şölenlerde âlimlerle, kadımla, müftülerle oturmayı alışkanlık haline getirmişlerdir.¹³

XI. ve XIII. yüzyıllar arasında, Selçuklular devrinde İslâm dünyasında tasavvuf ve tarikat akımlarının en yoğun olduğu dönemlerdir ki, bu yoğunluk, şüphesiz Selçukluların bu akımlara karşı müspet ve koruyucu bir tavır takınmalarıyla yakından ilişkili olmuştur. Selçukluların bu düşünce ve bu düşüncenin temsilcileri olan mutasavvıf şeyhlere kol kanat germelerinde şüphesiz tasavvufun, birer Eş’arî üyeleri olan Kuşeyrî ve Gazâlî tarafından, Sünniliğe uygun bir yapıya kavuşturulması mühim bir faktör olmuştur.¹⁴ Anadolu’ya gelen büyük sufilere Selçuklu sultanlarının kucak açmasıyla,

¹² Gibbons, Herbert Adams, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, (terc.: Ragıp Hulûsi Özdem, Hüseyin Dağ), 21. Yüzyıl Yay., Ankara, 1998, s. 13.

¹³ Gordlevski, V., *Anadolu Selçuklu Devleti*, (terc.: Azer Yaran), Onur Yay., Ankara, 1988, s. 318.

¹⁴ Bausani, A., “Religion in the Saljuq Period”, *The Cambridge History of Iran* (edit. J. A. Boyle), Cambridge At The University Press, 1968, Volume 5, s. 296.

Moğollardan kaçarak Türkistan, Buhâra, Harezm, Irak ve İran'dan Anadolu'ya gelen mühim sufiler, burada kendi tasavvufi deneyimlerini ortaya koyma olanağı bulmuşlardır.¹⁵ Maverâünnehir ve Horasan yörelerinden gelenler içerisinde Bahâeddin Veled, Mevlânâ Celâlleddin Rûmî, Şemsi Tebrizî, Burhaneddin Muhakkık Tirmizî, Fahreddin Irâkî gibi mühim isimler mevcuttu. Anadolu'ya yapılan sufi göçlerini Eflâkî, biraz da yanlı bir yaklaşımla şöyle anlatmaktadır: “Mevlana'nın şöhreti her tarafa yayılınca Buhâra ve Deşt'in bilginleri ve şeyhleri ardı arkası kesilmeksizin Anadolu'ya geliyor, onun ziyaretinde bulunuyor, o manalar denizinden inciler elde ediyorlardı. Bir günde yirmi kişinin gelerek onun müridi olduğu ve Konya'ya yerleştiği söylenmektedir.”¹⁶

Anadolu Selçuklular Dönemi'nin meşhur tarihçisi Aksarâyî, tasavvufun insanlara feyz vermede ne kadar mühim olduğuna vurgu yaparak, kendi dönemindeki hakiki mutsavvıflardan söz etmiş olup bu mutasavvıflar içerisinde Saîd-i Fergânî, Fahreddin Irakî, Evhadüddin Kirmânî gibi mühim isimlerin olduğunu söylemiştir ki, bütün bu sufiler Anadolu'ya dışarıdan gelen kimselerdi. Necmeddin Dâye olarak bilinmekte olan Necmeddin Râzî ve Nâsıruddin Tûsî, farklı yörelerden gelen farklı görüşlerin üyesi olan iki farklı tasavvufi kişiliktir. Birincisi Sünnî, diğeri Şii olan bu iki kişi, kendilerinden sonra gelenler üzerinde deruni etkiler bırakan kişiler olup, aynı devirde Anadolu'ya gelip burada yaşamışlardır. Bütün bu sufilere Evhadüddin Kirmânî, Hacı Bektaş-ı Veli, Sadreddin Konevî, Yunus Emre gibi mühim tasavvufi şahsiyetler eklendiğinde Anadolu'ya tasavvufun ne şekilde ve nasıl girip yerleştiği daha iyi anlaşılmuş olacaktır.¹⁷

¹⁵ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “XII ve XIII. Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri ile İçtimai Müesseselere Bir Bakış”, III. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri, Ankara, 1948, s. 294.

¹⁶ Eflâkî, Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, (terc.: Tahsin Yazıcı), Remzi Kitapevi, İstanbul, 1989, s. 294.

¹⁷ Aksarâyî, Kerimeddin Mahmud, *Selçukî Devletleri Tarihi (Müsâmeretü'l-Ahbâr)*, (terc.: M. Nuri Gençosman), Receb Ulusoglu Bas., Ankara, 1943, s. 174-175.

Mutasavvıflar Anadolu’ya yalnız doğudan değil aynı zamanda batıdan da gelmişlerdir. İslam düşünce tarihinin en büyük düşünürlerinden birisi olan Muhyiddin İbnu’l-Arabî, Endülü’s’ten yola çıkmış, çeşitli ülkeler ziyaret etmiş ve yıllarca Anadolu’da kalmıştır. O, bu zaman içinde hem Anadolu Sultanı I. İzzeddin Keykâvüs ile mektuplaşarak ona nasihatler etmiş, hem de mühim şehirlerde öğrenciler yetiştirme yoluyla kendi düşüncesinin etki alanını genişletecek şekilde çalışmalarda bulunmuştur. Abdurrahim el-Konevî batıdan Mekke’ye gelen ve yedi yıl burada kaldıktan sonra Konya’ya yerleşen sufilerden bir diğeridir.¹⁸ Anadolu’ya gelen bir başka mutasavvıf isim ise Ebû Abdullah Ömer b. Muhammed es-Sühreverdî’dir. Bu mühim mutasavvıf, I. Alâeddin Keykubat’ın tahta geçişini kutlamak üzere Halife en-Nâsır Lidinillah cihetinden elçi olarak Anadolu’ya sevk edilmiştir. Bu büyük mutasavvıfı karşılamak amacıyla devletin bütün erkanı ve nüfuzlu kişileri harekete geçmişlerdir. Ünlü Selçuklu tarihçisi olan İbni Bîbî, sahip olduğu kabiliyete göre herkesin bu şeyhin himmetinden nasiplendiğini, o günden bugüne (679/1280’li yıllar) kadar da bu şeyhin tasarrufunun Anadolu’da devam ettiğini söylemektedir.¹⁹

Hatta şeyhlerin kendileri Anadolu’ya gelmemelerine rağmen, halife ya da müritlerinin buraya gelmeleriyle, bahsi geçen topraklarda tarikatların yayılmasında ve tasavvufun Anadolu’ya girişi açısından dikkate alınması gerekir. Bu konuda en çok göze çarpan tarikat Yeseviyye tarikatıdır ki, konunun uzmanlarından olan Irene Melikoff, Anadolu sufiliğinin kaynaklarından bahsederken, bu kaynağın kök itibarıyla Orta Asya merkezli ve Ahmed Yesevî çıkışlı olduğunu belirtmektedir. Melikoff, tamamen bu konuya ayırmış olduğu makalesinde, Ahmed Yesevî ekolünün Anadolu’da Hacı Bektaş’la devam ettirildiğini, bu ekolün devamında Türkistan Erenleri, Ho-

¹⁸ Uzunçarşılı, “XII ve XIII. Asırlarda Anadolu’daki Fikir Hareketleri ile İçtimai Müesseselere Bir Bakış”, s. 296-297; Tahralı, Mustafa, *Endülü’s’ten İspanya’ya*, (Muhyiddin İbn Arabî ve Türkiye’ye tesirleri), TDV Yay., Ankara, 1996, s. 70.

¹⁹ İbni Bîbî, *el-Evamirü’l-Alâiye fi’l-Umûri’l-Alâiye (Selçukname)*, (terc.: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996, s. 251-251.

rasan Erenleri ve Rum Erenleri gibi adlarla anılan sufilerin rollerinin de bulunduğunu haklı olarak ifade etmektedir.²⁰ Yalnız Anadolu’da mevcut olan bütün bir tasavvufi oluşumu ve kültürü sadece Yesevî tarikatına bağlamak gerekir. Çünkü Anadolu’daki tasavvuf kültürünün İran kaynaklı boyutu da vardır ki, bu boyutun en büyük mümessilinin Mevlânâ Celaleddin Rûmî olduğu bilinmektedir. Nitekim Cahen de, Anadolu’daki tasavvufi hayatın öncelikle Mevlânâ’nın etrafında oluşmuş olduğunu ifade ederek, bu noktaya dikkat çekmektedir.²¹ Bundan dolayı, Anadolu’da Yesevî ekolünün etkisi inkar edilemeyeceği gibi, Mevlevî ekolünün oynadığı görev de göz ardı edilmemelidir. Esasen sufiler Anadolu’ya yalnızca Orta Asya’dan gelmemişlerdir. Mutasavvıflar arasında İran, Irak yörelerinden gelenler olduğu gibi, Mısır’dan hatta Endülüs ve Mağrip yörelerinde gelenler de vardır. Bu açıdan, Anadolu’nun çok farklı tasavvufi anlayışlar için adeta bir kesişme noktası olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte Anadolu’da yayılan tarikatlar hakikat itibarıyla Orta Asya ile birlikte İran, Irak ve Horasan bölgeleri ile bağlantılıdır.²²

Anadolu’da etkin olan mutasavvıflardan biri de Seyyid Ahmed er-Rifâî’dir. Anadolu’ya gelmemiş olsa bile, mühim halife ve temsilcileriyle buradaki dini hayatın aktif tutulması açısından mühim roller oynamıştır. O’nun temsilcilerinin Anadolu’ya geldiği, seyyahlarımızın buradaki Rifâî zaviye ve dervişlerine dair verdikleri bilgilerden anlaşılmaktadır.²³ Evliya Çelebi, Anadolu’da birtakım Kâdirî tekkelerinden söz eder ki, bunların Selçukluların son dönemleriyle beylikler döneminde inşa edilmiş olmaları ih-

²⁰ Melikoff, Irene, “Les Origines Centre-Asiatiques du Sufisme Anatolian”, <http://hakyolu.free.fr/mak-origine.htm>, 15.05.2019 tarihinde erişilmiştir.

²¹ Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, (terc.: Yıldız Moran), E Yay., İstanbul, 1994, s. 250.

²² Balcıoğlu, Tahir Harîmî, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, (Hilmi Ziya Ülken’in mukaddime yazısıyla birlikte), Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 83.

²³ Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Dersâdet Mat., İstanbul, 1314, c. II, s. 18.

timali vardır. Kâdirî üyeleri için yapılmış olan bu tekkelerde yüzlerce, hatta bazen binlerle ifade edilen Kâdirî dervişleri ikame etmişlerdir.²⁴

Anadolu’da dini hayatın canlı tutulması açısından mühim rolü bulunan bir başka tarikat ise Kübrevîlerdir. Moğolların bütün Orta Asya’yı istila etmeleri, bölgedeki diğer bütün sufiler gibi, Orta Asya’da inkar edilemeyecek etkiye sahip olan Necmeddin Kübra’nın piri olduğu tarıkata mensup Kübrevîleri de etkilemiştir. Moğolların önünden kaçarak Anadolu’ya gelen birçok Kübrevî sufi, tek başlarına gelmemişler, ailelerini de birlikte getirmişlerdir.²⁵ Kübrevî sufiler arasında Bahâeddin Veled²⁶ Necmeddin Dâye²⁷ gibi oldukça mühim isimler de vardır.

Bütün bu tarikatlara Kalenderîler, Haydarîler, Babaîler, Camiîler, Abdallar gibi heterodoks görünüm içinde yer alan sufileri de ilave etmemiz gerekir. Gerçekten Türkmen boyları içerisinde eski kam-ozanları andıran ve Baba, Dede ve Ata gibi isimlerle anılan çok sayıda sufi kitleler Anadolu’ya gelerek burada etkili olmuşlardır. Farklı kıyafetleri, ağızlarında dolaşan kerametleri ve meczubane yaşayışlarıyla bu Türkmen babaları, Oğuz boylarına anlayacakları bir dille, eski Türk gelenekleriyle karışık bir şekilde İslâmiyeti anlatıyorlar, Türkmen halk kitleleri de onların vaazlarını heyecanla dinleyip, söylediklerini uyguluyorlardı.²⁸ Bu durum, kırsal kesimlerde dini hayatın canlı kalmasının temel faktörü olmuştur.

Kendilerine Anadolu’da sığınak bulan bu heterodoks sufilerin faaliyet alanı sadece Türkmen kitlelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda gayrimüslimler arasında da faaliyet gösterme imkanı bulmuşlardır. Bu sufiler, gayri-

²⁴ Lambton, A. K., “Changing Concepts of Justice and Injustice from the 5th/11th Century to the 8th/14th Century in Persia: The Saljuk Empire and the Ilkhanete”, *Studia Islamica*, LXVIII (1988), s. 46.

²⁵ Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, s. 88; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 317.

²⁶ Nureddin Abdurrahman Câmî, *Nefahatü'l-üns* (terc.: Lamii Çelebi; Hz.: Süleyman Uludağ, Mustafa Kara), Marifet Yay., İstanbul, 1995, s. 513-514.

²⁷ Lambton, “Changing Concepts of Justice and Injustice from the 5th/11th Century to the 8th/14th Century in Persia: The Saljuk Empire and the Ilkhanete”, s. 491.

²⁸ Ocak, Ahmet Yaşar, *Babâiler İsyanı*, s. 63-64.

müslimler arasında gösterdikleri faaliyetlerde başarı da sağlamışlar, müslüman olmalarında mühim roller oynamışlardır.²⁹

Bütün bunlardan hareketle, Anadolu’da XIII. asırda ne kadar yoğun bir tasavvufi hareketin varlığını bize göstermektedir. “Nefehâtü’l-Üns”de geçen “Nice ehlüllah gayri diyardan Rûm’a gelmiştir. Hatta ashabın Diyar-ı Rûm’a nüzulü sabittir. Ve Rûm’da dahi meşayikten çok kimse hasıl olmuştur”³⁰ ifadesiyle, bu hareketliliğe dikkat çekilmiştir. Evliya Çelebi de, sadece Aksaray sancağında yedi binden fazla büyük evliyanın kabirinin bulunduğu tevatürle ile sabit olduğunu söyleyerek,³¹ Anadolu’daki tasavvuf erbabının yoğunluğuna işaret etmek suretiyle Câmî’nin yukarıdaki ifadelerini desteklemektedir.

Anadolu’ya tasavvufun girişini ve mutasavvıfların buradaki çalışmalarını söylerken esasen tasavvufun prensipleriyle Anadolu insanının içinde bulunduğu durum, bu akımın kolaylıkla Anadolu’da yayılabileceği bir ortamı da beraberinde getirmiştir. Yani Anadolu’ya akın akın gelen sufiler kendi görüşlerinin burada tutabilmesi için gerekli zemini ve koşulları kendiliğinden bulmuşlardı. Zira Anadolu coğrafyası tasavvufun gelişebileceği bütün şartları taşımaktaydı. Özellikle Moğol istilası sebebiyle halk kitlelerinin derin bir buhran yaşamakta oluşu, haçlı savaşlarının verdiği bezginlikle birleşmişti. Bunlara ilave olarak I. Alâeddin Keykubat’tan sonra siyasi yapının tamamen bozulması ve Anadolu Selçuklu tahtını ele geçirme kavgaları, Moğolların sebep olduğu bozuk mali yapının bütün çıplaklığıyla halka yansması gibi hususlar insanlardaki huzursuzlukları had safhaya çıkarmıştı. Bu huzursuzlukları dindirebilecek, onları ruhen bunalımlı dünyanın dışına çıkararak manevi bakımdan tatmin olabilecekleri bir şekilde eğitmek için devreye tasavvufi öğretileri kitlelere yerleştirecek insanlar girmişlerdir. İşte bu

²⁹ Ocak, Ahmet Yaşar, *Bazı Menâkıbnamelere Göre XIII-XIV. Yüzyıllardaki İhtidarlarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü*, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, S 2, İstanbul, 1981, s. 31-42.

³⁰ Câmî, *Nefahatü’l-üns*, s. 484-485.

³¹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, c. III, 194.

kişiler mutasavvıflardan başkası değildi. Hakikaten bu mutasavvıflar, dünyadan ümidini kesmiş insanlara ahiret hayatını gösteriyorlar ve bu karmaşık hayattan onları sıyrarak, daha sade bir yaşam gösteriyorlardı. İnsanların yozlaşmalarına karşı tasavvufun ahlaki ilkelerini ortaya koyarak kitlelerin ruhunda ortaya çıkan fırtınaları dindiriyorlar, onları ruhi ve manevi sükuna kavuşmalarını sağlıyorlardı. Dolayısıyla sosyal düzenin bozukluğunu gören, devamlı karışıklıklardan bıkmış ve ezilmiş olan halk kendilerine bu dünyada nasip olmayan saadeti, hiç olmazsa ahirette temin edebilmek için tekkelele, şeyhlere koşarak tarikatlar dünyasına giriyorlardı. Mahalli beyler, hatta sultanlar bile kitlelerin bu temayüllerine uyararak kendileri de tarikatlara intisap ediyorlar, her yerde tekkeler ve zaviyeler yaptırarak oralara zengin vakıflar bağlıyorlardı. İşte bütün bu sosyal sebepler Anadolu’yu şeyhler ve tarikatlar diyarı yapmaya yetmişti.³² Babinger’in ifadesiyle, birçok tarikat bu topraklar üzerinde mantar gibi bitmekteydi.³³

Anadolu’ya çeşitli sebeplerle gelerek yerleşen şeyh ve dervişler, burada çok amaçlı faaliyetlerde bulunarak hem Anadolu’nun İslamlaşmasına katkıda bulunmuşlar hem de halkın dini duygularının devamlı canlı tutulmasını sağlayarak onların iyi, dürüst ve ahlak sahibi birer vatandaşı olmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu mutasavvıf şeyhler Anadolu’da, bazen tarikatlarını yaymak, bazen medreselerde ders vermek, kimi zaman camilerde vaazlar vermek ve sohbet halkaları oluşturmak, kimi zaman da kendi bağlılarıyla birlikte yeni yerleşim birimleri oluşturmak suretiyle, ama her durumda bu faaliyetlerini icra ederek halk arasında son derece etkili olmuşlardır. Bütün bu sufilere ilave olarak, tasavvufi yönleri de olan, fakat her biri Anadolu’daki sosyal bir teşekkülü temsil eden kitleleri de göz önünde tutmak gerekir. Âşıkpaşazâde’nin “Tevârih”inde “Ahiyân-ı Rûm (Anadolu Ahileri)”, “Gâziyân-ı Rûm (Anadolu Gazileri)”, “Abdalân-ı Rûm (Anadolu Abdalları)” ve “Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları)” şeklinde, dört topluluk halinde geçen

³² Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet Yay., Ankara, 1976, s. 196-204.

³³ Babinger, Franz, *Anadolu’da İslamiyet*, (terc.: Ragıp Hulusi), İnsan Yay., İstanbul, 1996, s. 17.

bu topluluklar da, Anadolu'nun siyasi, askeri iktisadi ve sosyal hayatında son derece etkili olmuşlardır.³⁴

³⁴ Derviş Ahmed Aşiki, *Âşıkpaşazâde Tarihi (Tevârih-i Âli Osman)*, (haz.: Hümayun Hafız-ı Kütübü Muavini Ali Bey), Matba'î Amire, İstanbul, 1332, s. 205.

– BİRİNCİ BÖLÜM –

XIII. YÜZYILDA KONYA'DA TARİKATLER
VE TASAVVUFİ ZÜMRELER

A. XIII. Yüzyılda Konya'da Tarikatler

1. Yesevilik

Büyük Türk ve İslâm velisi Ahmed Yesevî (ö. 562/1166) tarafından kurulmuştur. Sayram kasabasında doğdu. İspicâb (İsficâb) veya Akşehir adıyla da anılan Sayram kasabası eskiden beri mühim bir yerleşme merkeziydi. Bu yer Batı Türkistan'daki Çimkent şehrinin doğusunda bulunan ve Tarım ırmağına dökülen Şâhyâr nehrinin küçük bir kolu olan Karasu üzerindeki bir yerdir. Bazı kaynaklarda onun Yesi'de, bugünkü ismiyle Türkistan'da doğduğu kaydedilmektedir.³⁵

Yûsuf el-Hemedânî'ye (ö. 535/1140-41) bağlanan Ahmet Yesevî, O'nun ölümünden sonra yerine geçmiştir.³⁶ Ahmet Yesevî'nin şöhreti daha fazla Türkistan bölgesinde Müslüman Türk toplumları içerisinde yayılmıştır. O'nun en belirgin özelliği ise halkın kolay anlayabileceği dilde tasavvufî düşüncelerini sade ve veciz manzûmeler biçiminde söylemesi, bundan dolayı da halkın seviyesine kolayca inebilmeyi başarmasıdır.³⁷ Ahmet Yesevî tarikatının ilkelerinin Türkler arasında yayılmasının başka bir nedeni ise,

³⁵ Eraslan, Kemal, "Ahmet Yesevî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1989, c. 2, s. 159.

³⁶ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay. İstanbul, 1985, s. 300.

³⁷ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 21-24.

Türk asıllı olmasında dolayı Türk ırkının duygu, düşünce, inanç ve mistik yapısına uygun bir şekil içerisinde bulunması ve Türkçeyi rahat ve etkili bir şekilde kullanmasının payı büyüktür.³⁸ Bu tarıkata Yeseviyye denildiği gibi Ahmed Yesevî'nin “Sultan” lakabına nisbetle Sultâniyye, cehrî zikir yapımları sebebiyle Cehriyye ve mensup olanların pek çoğunun Türk olması dolayısıyla Silsile-i Meşâyih-i Türk de denilmiştir.

2. Bektaşîlik

Selçuklu Anadolu’sunda XIII. yüzyıldaki Babaî hareketinin lideri Baba İlyâs-ı Horasânî'nin etrafına, XIV. yüzyılda Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşuna, XVI. yüzyılda kendi ismini alacak olan Bektaşîlik tarikatının kuruluşuna ismi karışan Hacı Bektâş-ı Velî'nin, döneminin kaynaklarında hemen hemen hiçbir iz bırakmadığına bakılırsa yaşadığı zamanda yaygın bir üne sahip olmadığı söylenebilir. Öte yandan Yeniçeri Ocağı'nın ve Bektaşîliğin pîri kabul edilmesi ve Alevî-Bektaşî kesiminde bir iman esası olan güçlü konumu onu çözümlenmesi gereken tarihî bir problem haline dönüştürmektedir.³⁹

Hacı Bektaşî Velî'den uzun bir zaman süre sonra, Bektaşî tarikatı âdâb ve erkânlarıyla teşekkül etmiştir. Bundan dolayı tarikatın esasları her zaman Hacı Bektaşî Velî'nin fikirleriyle paralellik arz etmemektedir. Sünnî bir şeyh olan Hacı Bektaşî Velî'ye atfedilen Bektaşîye zamanla Batnîye, Hurûfiye, Alevîlik, hatta Hıristiyanlık ve Şamanizmin karışımı bir mistik cereyan haline gelmiştir.⁴⁰

Bektaşîliği dinî bir yapı oluşunun yanında, coğrafi yörelere göre aynı zamanda siyasî bir yapı olma özelliğide göstermektedir.⁴¹ Bektaşîliğin ilk önce Anadolu’daki kızılbaş ve şiî müslümanların yaşadıkları yörelerde teşkilatlanma imkanı bulduğu görülmektedir. Özellikle Ankara, Sivas, Konya ilk

³⁸ Küçük, Hasan, *Tarikatlar*, TÜRDAV Basım Yayım, İstanbul, 1976, s. 74-76.

³⁹ Ocak, Ahmet, Yaşar, “Hacı Bektaşî Velî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1996, c. 14, s. 455.

⁴⁰ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 282-283.

⁴¹ Hasluck, F. W., *Bektaşîlik Tetkikleri*, (terc.: Ragıb Hulûsi), Devlet Mat., İstanbul, 1928, s. 5-27

devirlerde Bektaşiliğin en mühim merkezlerinden olmuşlardır. Bektaşilerin kızılbaşlar ve şiiilerle olan yakınlıklarının nereden geldiği bilinmemekle birlikte, şii toplumlarının ise Bektaşî dedelerinin nüfuzları altına girdikleri görülmektedir. Bektaşiliğin yayılma ve teşkilatlanma propagandaları genellikle ciddi ve oldukça planlı bir şekilde yürütülmüştür. Müridler ve evliyalar genellikle halk arasında isim yapmış ve büyük nüfuz sahibi olmuş kimselerden seçiliyor olması Bektaşiliği diğer tarikatlardan ayırmaktadır. Diğer tarikatlarda yükselmek ancak taliplilik ve müridlik aşamalarıyla başlamaktadır.⁴²

Bektaşiliğin diğer tarikatlara göre daha çok yayılma imkânı bulmasının sosyal sebeplerinden birisi de Bektaşî tekkelerinin kuralacağı yerlerin diğer tarikatlarda olduğu gibi bir takım zorluk ve külfetlere sebep olmayışdır. Nitekim diğer tarikatlar genellikle şehirlerde veya şehir içlerindeki bir takım ayrıcalıklı yerleri seçmede çok fazla titizlik göstermişlerken, Bektaşî tekkeleri tam aksine tenha, terk edilmiş yerlere, köy ve kasabaların dış kenarlarına kurulmaktadır. Bu husus saf ve mistik duygu ve inançlara sahip geniş halk kitleleriyle teması daha da kolaylaştırmıştır. Bektaşiliğin Konya ve dolaylarında da teşkilatlandığını görülmekle beraber, yöredeki durumu kuvvetli değildir. Bu durumun sebebi, Konya’da başka tarikatların da var oluşu ile izah edilebilir. Konya her şeyden önce Mevlevîliğin merkezi olmuştur. Anadolu’da manevî hayatın ve mistik yaşantıların görüldüğü bir yöre olarak tarih boyunca bilinen Konya’nın bu bilinirliği, Bektaşilikten değil de Mevlevîlikten gelmektedir. Esasen Konya’nın dışında Ankara, İstanbul, Edirne, Bursa, İzmir, Kastamonu, Çorum, Sivas, Erzurum ve Erzincan dolayları Bektaşiliğin mühim merkezlerinden olmuştur.⁴³

3. Ekberiyeye

17 Ramazan 560/28 Temmuz 1165 senesinde Endülüs’ün güneydoğusundaki Tüdmîr (Teodomiro) bölgesinin başkenti olan Mürsiye’de (Murcia)

⁴² Küçük, *Tarikatlar*, s. 85-96

⁴³ Küçük, *Tarikatlar*, s. 90

doğan İbnü’l-Arabî, eserlerinde zaman zaman ailesi, yakınları, hocaları, yaşadığı yerler ve tanımış olduğu kişiler hakkında bilgiler vermekte olup hakkında bilinenler geniş ölçüde bunlardan ibarettir. Babası Ali b. Muhammed, Abbâsî Halifesi Müstencid-Billâh’ın komutanı ve bölge valisi Muhammed b. Sa’d İbn Merdenîş’in saygı gösterdiği bir kişi ve filozof İbn Rüşd’ün yakın arkadaşıydı. İbnü’l-Arabî babasının çok Kur’an okuyan, fıkıh ve hadis ilmiyle uğraşan takvâ sahibi bir zat olduğunu, Nûr isimli annesinin ise ensar soyundan geldiğini, Fâtıma bintü’l-Müsennâ isimli bir kadın velînin sohbetlerine katıldığını söyler. Amcası Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Arabî ve dayıları Ebû Müslim el-Havlânî ile Yahyâ b. Yâgân da zamanının mühim sûfî ve siyasî kişileri içerisinde adları geçen kimselerdir. İbnü’l-Arabî’nin yetişmesinde bu kişilerin etkilerinin olduğu yine kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır.⁴⁴

İbnü’l-Arabî’nin doğduğu zamanda Mürsiye, Muvahhidler’in yönetimi altında bulunmakta ve komutan İbn Merdenîş tarafından yönetilmekteydi. İbnü’l-Arabî sekiz yaşına gelinceye kadar bu şehirde yaşayan ailesi, bir süre sonra Endülüs’ün o sıradaki başkenti olan İşbiliye’ye (Sevilla) göç etti. Bölgenin yeni emîri Ebû Ya’kûb el-Muvahhidî kültüre önem veren bir devlet adamıydı ve felsefe, tıp, astroloji ve edebiyata da özel bir ilgisi vardı. Etrafına İbn Tufeyl, İbn Rüşd ve İbn Zühr gibi meşhur ilim ve fikir erbabını toplamış; pek çok şair, mûsikişinas, âlim ve filozofu da bir araya getirmişti. İbnü’l-Arabî, İşbiliye’de böyle bir kültür ortamında bulûğ çağlarında bir mânevî işaretle inzivâya çekilip kendi iç âlemindeki hazineleri ortaya çıkarmaya karar verdiğini, bazen on dört ay kadar süren bu halvet ve riyâzetlerin sonucunda mârifet kapılarının kendisine yavaş yavaş açılmaya başladığını söyler.⁴⁵

⁴⁴ Kılıç, Mahmud, Erol, “ İbnü’l-Arabî, Muhyiddin”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1999, c. 20, s. 520.

⁴⁵ İbn’ül- Arabî, *El- Futuhat El- Mekkiyye*, (çev.: Nihat Keklik), İÜ. Edebiyat Fak., İstanbul, 1980, c. I, s. 616.

Bu sıralarda henüz on beş - on altı yaşlarında bulunan İbnü'l-Arabî, İbn Rüşd'ün dikkatini çekmiş, İbn Rüşd bu gençle tanışmak için babasından görüşme talebinde bulunmuştu. İbnü'l-Arabî, ilk Kur'an derslerini "ehl-i tarîk" olduğunu bildiği komşuları Ebû Abdullah el-Hayyât isimli bir kişiden aldı. On sekiz yaşında iken Lahmî'den kırâat-i seb'a, aşere ve takrîb eğitimi gördü. Lahmî'den ayrıca İbn Şüreyh'in el-Kâfi'sini, Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî'den de bazı hadis kitaplarının yanı sıra İbn Hişâm'ın es-Sîre'sinin şerhi olan er-Ravzû'l-ünûf isimli kitabını okudu. Yirmi altı yaşında iken Cezîretülhadrâ (Algeciras), Sebte (Ceuta), Fas ve Tilimsân yoluyla Tunus'a giden İbnü'l-Arabî bir müddet burada kalarak içerisinde, daha sonra el-Fütûhatü'l-Mekkiyye'yi kendisine ithaf edeceği Şeyh Abdülazîz el-Mehdevî'nin de bulunduğu sûfilerle görüştü. Zilkade 602 / Haziran 1202 senesinde Urfa, Diyarbakır, Sivas üzerinden Malatya'ya geldi. Bağdat'tan beri Sadreddin Konevî'nin babası Mecdüddin İshak ve Harranlı Ebül-Ganâim'in âzatlı kölesi Abdullah Bedr el-Habeşî de kendisine yol arkadaşlığı etmekteydi. Bu sırada ikinci defa Anadolu Selçuklu tahtına çıkan I. Gıyâseddin Keyhusrev eski dostu Mecdüddin İshak'ı Konya'ya çağırınca İbnü'l-Arabî de onunla beraber Konya'ya gitti. Mecdüddin, hükümdarın oğlu Keykâvus'a hoca tayin edilip tekrar Malatya'ya gönderilirken İbnü'l-Arabî bir süre daha Konya'da kaldı, bu zaman zarfında Evhadüddîn-i Kirmânî ile görüştü. Daha sonra Halep, Kudüs, Mısır yoluyla Mekke'ye gitti. Buradan yine Bağdat'a, ardından Konya'ya döndü.⁴⁶

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) gittiği yerlerde pekçok şeyhle görüşme imkanı bulup, onların telkin ve tavsiyelerinden istifâde etmiş, hatta bazı şeyhlerin kendilerinden hırka giymiş, bunları üstadları ve şeyhleri olarak saygıyla anmış olmasına rağmen bir şeyhe intisap edip sülûkünü tamamlayan bir mutasavvıf değildir. Bu durum, doğuştan sahip olduğu mânevî istidâdın ve kendi ifadesiyle "hâtemü'l-velâye" (veliliğin mührü) oluşunun ona verdiği bir istiğnâ hali olarak değerlendirilebilir. Sağlığında

⁴⁶ Kılıç, " İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", s. 520-522.

çevresinde toplanan Sadreddin Konevî ve Abdullah Bedr el-Habeşî gibi öğrencileri O’nun sohbetlerine devamlı bulunmuşlar ve eserlerinden istifade etmişlerdir.⁴⁷

İbnü’l-Arabî’nin kendisine hırka giydirdiği mânevî oğlu Sadreddin Konevî, şeyhinin ölümünün ardından bir anlamda onun irşad postuna geçmiş ve fikirlerini istidadı olan tâliplere aktarmıştır. O’nun irşad tarzı ilim ve irfan yolu olduğundan kitaplarındaki sırlar da takipçileri için çok büyük önem taşımıştır. Müridlerine, kendisinin ve İbnü’l-Arabî’nin eserlerindeki derin ve kapalı yerlerin üzerinde fazla durmamalarını, Kur’an ve Sünnet’e sarılıp “zıkr-i dâimî”ye riayet etmelerini tavsiye eden Sadreddin Konevî kitaplarının Afifüddin et-Tilimsânî’ye verilmesini vasiyet etmiştir. İbnü’l-Arabî’nin bugüne ulaşan eserlerinin birçoğunda görülen sema kayıtları, bunların birer mânevî emanet gibi elden ele geçerek günümüze ulaştığını göstermektedir. Mühim bir husus da ruhanî irtibat yoluyla kendisinden feyiz alınması, onun da eserlerinde yer alan kapalı hususları açıklaması Muhyiddin İbnü’l-Arabî’ye “Şeyh-i Ekber” unvanı dolayısıyla Ekberîyye, soy nisbetinden ötürü Hâtemîyye ve Arabîyye, mahlası Muhyiddin’e nisbetle de Muhyîyye adlarıyla anılan bir tarikat nisbet edilmiştir. Ancak böyle bir tarikatın varlığı ve mahiyeti konusunda gerek tasavvuf ehli gerekse tasavvuf tarihçileri değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. İbnü’l-Arabî’nin öğrencileriyle ilişkilerine ve bu öğrencilerin ifadelerine bakılarak ortada adı konulmamış bir irşad faaliyetinin mevcut olduğu düşünülebilirse de bu faaliyetin diğer tarikatlardaki gibi zincirleme olarak nereye kadar devam ettiği bilinmemektedir.⁴⁸

4. Sühreverdîyye

Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer es-Sühreverdî’ye (ö. 632/1234) kaynaklarda genellikle nisbet edilen bir tarikattır. Bununla beraber yetişmesinde amcası ve şeyhi Ebû’n-Necîb es-Sühreverdî’nin büyük rolü olması nedeniyle tarika-

⁴⁷ Kılıç, Mahmud, Erol, “Ekberîyye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1994, c. 10, s. 544.

⁴⁸ Kılıç, “Ekberîyye”, s. 544-545.

tın kuruluşunu Ebü'n-Necîb'e kadar götürenler de olmuştur. Nitekim Abdurrahman Ebü'l-Ferec el-Vâsîti, Sühreverdiyye'yi Ebü'n-Necîb'e nisbet etmiş ve adını Sühreverdiyye'nin yanı sıra en-Necîbiyye es-Sühreverdiyye şeklinde de kaydetmiştir Murtazâ ez-Zebîdî de tarikatı Ebü'n-Necîb'e izâfe etmiş, Ebû Hafs Şehâbeddin'e nisbet ettiği Şihâbiyye'yi Sühreverdiyye'nin bir kolu olarak göstermiştir. Diğer yandan Zebîdî, Ebü'n-Necîb'in icazet aldığı şeyhlerden birinin Abdülkâdir-i Geylânî olduğunu ileri sürerek Sühreverdiyye'yi Kâdiriyye'nin büyük kollarından biri olarak zikretmiştir. Ebü'n-Necîb, Sühreverdiyye'nin kurucusu kabul edildiği takdirde Ebheriyye ve Kübreviyye tarikatlarının Sühreverdiyye'nin birer kolu olarak olması gerekir. Ancak Ebheriyye'nin kurucusu Kutbüddin el-Ebherî, Ebü'n-Necîb'in halifesi olduğu gibi, Kübreviyye'nin kurucusu Necmeddin-i Kübrâ'nın şeyhleri Ammâr Yâsir el-Bitlisî ile İsmâil Kasrî de onun halifeleri içerisinde yer almaktadır.⁴⁹

Anadolu'ya Selçuklular döneminde girdiği anlaşılan Sühreverdiyye tarikatının, XIII. yüzyılda Anadolu'da Bahâeddin Zekeriyâ'nın kalendermeşrep halifesi Fahreddîn Irâkî aracılığıyla yayıldığı, Bahâeddin Zekeriyâ'ya yirmi beş yıl hizmetinde bulunan ve ona damat olan Irâkî, şeyhinin ölümünün ardından diğer müridlerin meşrep farklılığından kaynaklanan kendisine düşmanlıkları nedeniyle Mülta'n'dan gitmek zorunda kalmıştır. Anadolu'ya gittiğinde Konya'da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Mevlevî çevreleriyle yakın dostluklar kurmuş ve Sadreddin Konevî'nin Fusûsü'l-hikem ve el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye derslerine katılmıştır. Müridlerinden Emîr Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Tokat'ta kendisinin ismine yaptırdığı hankâhta faaliyetlerini sürdüren Fahreddîn Irâkî'nin Konya, Kayseri, Tokat civarında geniş bir mürid çevresi oluşturduğu düşünülmektedir. Pervâne'nin Mısır Hükmüdarı Baybars'ın elinde esir bulunan oğlu Mühezzebüddin Ali'yi kurtarmak için gittiği Mısır'da kaldığı süre içinde iyi ilişkiler kurduğu sultan

⁴⁹ Öngören, Reşat, "Sühreverdiyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 38, s. 42; Câmî, *Nefahatü'l-üns*, s. 417-418.

kendisine mürid olmuş ve ona “şeyhüşşüyûh” unvanını vermiştir. Fahreddîn-i Irâkî’nin halifesi Şeyh Abdüsselâm ile devam eden tarikat silsilesi, XV. yüzyılda Sühreverdiyye’nin Pircemâliyye şubesini kuran İsfahanlı Pîr Cemâleddin Ahmed-i Erdistânî’ye ulaşmaktadır.⁵⁰

5. Kübreviyye - Mevlevîlik

Lakabı Kübra, künyeleri Ebu’l Cenab olarak bilinen Ahmed Necmeddin Kübrevî İbn-i Ömer el-Huyûkî (ö. 618/1221) Kübreviyye tarikatının kurucusudur.⁵¹ XII.-XIII. yüzyılın İran sûfilerinin en mühim şahsiyetlerinden olan bu zatın, hayatı hakkındaki bilgiler tartışmalıdır. Bir tarikat pîri olmakla beraber aynı zamanda bir yazar da olan Necmeddin Kübra, irşadlarını daha çok yazılı eserler halinde yapmıştır. Kübreviyye tarikatı daha çok tasavvuf çevrelerinde kalmış olup, pratikte çok geniş halk tabakaları içerisine yayılmamıştır.⁵²

Kübreviyye tarikatı Anadolu’dan çok Orta Asya, İran, Rusya bölgesinde yaygındır. Kübrevîlik Anadolu’ya Moğol akınlarıyla birlikte girmiştir. Necmeddin Kübra’nın melâmi ve üveysi meşrebe sahip olduğu da kabul edilir. Necmeddin Kübra’nın müridlerinden olan Necmeddin Daye’nin (ö. 645/1250) Mirsadu’l-İbad isimli eserini Sivas’ta bulunurken yazdığı, Kübreviyye, Nakşibendiyye ve Mevleviyye tarikatlarından etkilendiği anlaşılmaktadır. Necmeddin Kübra’nın Meccüddin el-Bağdâdî, Necmeddin-i Dâye, Radiyyüddin Ali Lâla, Sa’deddîn-i Hammûye, Cemâleddîn-i Cîlî, Baba Kemâl-i Cendî ve Seyfeddin-i Bâharzî önde gelen müridleri içerisinde zikredilir. Aralarında özellikle, Şeyh Necmeddin Râzî (Dâye) ile, Mevlânâ Celâleddin’in babası Bahâeddin Veled’i ayrıca anmak gerekir. Zira Anadolu’da Kübrevîlik asıl bu zâtlar vasıtasıyla yayılmıştır.⁵³

⁵⁰ Öngören, “Sühreverdiyye”, s. 42-45.

⁵¹ Algar, Hamid, “Necmeddin-i Kübra”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006, c. 32, s. 500.

⁵² Küçük, *Tarikatlar*, s. 80-81.

⁵³ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 291, Câmî, *Nefahatü’l-üns*, s. 459.

Bahâeddin Veled önceleri Karaman'a, oradan Konya'ya gelmiş ve ömrünün sonuna kadar burada ikamet etmiştir. Aynı zamanda hatırı sayılır bir âlim olan Bahâeddin Veled, burada bir hayli ilgi görmüş ve çok fazla mürid edinmiştir. Bahâeddin Veled'in, oğlu Celâleddin Muhammed'in bilhassa tasavvufî terbiyesi üzerinde oldukça etkili olduğunu belirtmek gerekir. Mevlânâ Celâleddin'in, vefatına kadar babasının kitabı Maârifî elinden bırakmadığını biliyoruz. Bu durum ise, Mevlana Celâleddin'nin tasavvuf metodunda, bilindiği gibi sadece Şems-i Tebrizî'nin değil, babası ve onun halifesi yoluyla da Kübrevîliğin etkisi olduğu için son derece mühimdir. Mevlevî kaynaklarında da bu hususu ortaya koyan ifadeler yer alır. Onun vefatında sonra ise, kendisiyle beraber Belh'ten Anadolu'ya gelen halifesi Burhâneddin Muhakkık Tirmizî de, Mevlânâ Celâleddin'in yetişmesinde en az Mevlânâ Celâleddin'in babası kadar pay sahibidir. Burhâneddin Muhakkık Tirmizî, geniş bir çevre edindiği gibi kendisinin tasavvufî fikirleri, Makalât-t Seyyid Burhâneddin adlı eserinde toplanmıştır. Kübrevîlik, Anadolu'nun mühim merkezlerinde etkili olmuş, büyük şehirlerde açılan zaviyeler senelerce faaliyet göstermişlerdir.⁵⁴

Mevleviyye, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye (ö. 672/1273) nisbet edilen tarîkattır. XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklular dönemindeki "Sünnî Tasavvufî Hareketlere" bakıldığında, Anadolu sahasında doğup yine burada gelişen ve geniş çevrelere hatta devlet yöneticilerine kadar ulaşıp onları etkileyebilen ilk ve en büyük tarîkattır. Mevlâna'nın ölümünden sonra O'nun yaşayışı ve düsturları çerçevesinde kurumlaşan Mevlevîlik'e çalışmamızın üçüncü bölümünde geniş yer verilecektir.

6. Rifâiyye

İslâm dünyasının ilk tarîkatlarından biri olan kurucusu Ahmed er-Rifâî'ye (ö. 578/1182) nisbet edilen Rifâiyye diye bilindiği gibi ismine izâfetle Ahmediyye, kurulduğu bölge olan Batâih'e nisbetle Batâihiyye isimleriyle

⁵⁴ Kara, *Tasavvuf ve Tarîkatlar Tarihi*, s. 291.

de anılır. Ancak sonraki yıllarda muhtemelen Batâihîyye isminin fazla kullanılmaması ve XIII. yüzyılda Ahmediyye ismiyle ortaya çıkan Bedeviyye ile karıştırılmaması için daha çok Rifâiyye ismi yaygınlaşmıştır. Tarikat günümüzde Türkiye’de Rufâiyye şeklinde de söylenmektedir. Rifâiyye’nin XII. yüzyılda kurulan tarikatlar arasında kuruluşunu tamamlayıp teşkilâtlanan ilk tarikat olduğunu söylemek mümkündür. Ahmed er-Rifâî’nin genç yaşta devrin meşhur sûfîlerinden olan dayısı Mansûr el-Batâihî’den kalabalık bir mürid topluluğu devralmış olması bu teşkilâtlanmanın en mühim sebebi olarak görülebilir.⁵⁵

Ahmed er-Rifâî’nin ölümünün ardından tarikatı, Anadolu, Rumeli ve Ortadoğu’da birçok kola bölünerek yayılmıştır.⁵⁶ XIII. asırda Anadolu’ya yerleşmeye başlayan Rifâiyye tarikatı, Moğol istilâsının ardından o dönemlerde fazla yayılmış olduğu Irak bölgesinde, Türk Moğol şamanlığı etkisi altında kalmıştır. Sâlikleri daha ziyade şehirlerin fakir sınıfından olan Rifâîlik, Irak, Azerbaycan, Anadolu ve hatta Altun-Ordu’nun bazı merkezlerinde yaygınlık göstermiş, genel yapı itibarıyla Sünnî kimliğini korumuştur.⁵⁷

Eflâkî ve İbn Batuta’nın haberleri, namaz niyazlarının yanı sıra bazı tesirlerini de devam ettiren Rifâîliğin, Mevlâna döneminde Konya’ya kadar geldiğini göstermektedir.⁵⁸ Rifâîler, halk tarafından tanınmakta ve sevilmekte olup, Kira Hatun dahi diğer kadınlar onları görmeye gitmektedir. Gelen bu dervişler, Karatay Medresesi’nde misafir edilmekte, şehrin emirleri ve ileri gelenleri hüsnü kabul göstermektedirler. Mevlâna’nın, eşi Kira Hatun’a kızması, Rifâîlerin yaptıklarından hoşlanmadığını göstermekte ise de, iki şeyh arasında hediyeleşecek kadar iyi bir ilişki görülmektedir. Mevlevîler ile Rifâîlerin, münasebetlerinde dikkat, hassasiyet ve rıfk göze çarpmaktadır.⁵⁹

⁵⁵ Tahralı, Mustafa, “Rifâiyye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. 35, s. 99.

⁵⁶ Hocazâde, Ahmet, Hilmi, *Hadîkatü’l-Evliya*, Osmanlı Yay., İstanbul, 1979, VI. Bölüm, s. 18-40.

⁵⁷ Köprülü, Fuat, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1988, s. 96.

⁵⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 112; Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 19, 229.

⁵⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 215.

Bu durumda da haliyle her ikisinin de sünnî karakterlerini korumalarının etkisi olmalıdır.

Rifâîlerin, psikolojinin kurallarına göre açıklanamayan fakat o günlerde halk tarafından kabul edilen hatta ilgiyle karşılaşılan hallerine şahit olan I. Alâeddin Keykubâd da Erzincan ve Bağın kasabalarını teftişe gittiği bir zamanda, buradaki şeyhlerin kerametlerini şecerede belirleyip silsilerini onaylayarak, on iki Türk aşiretinin pirlük ve mürşitlik görevini vermiştir.⁶⁰ Anadolu'da Rifâîlik, Sultan Veled gibi teşkilatçı ve Arif Çelebi gibi çöşkun erlerle hızla yayılan Mevlevîlikle hiçbir zaman rekabet edecek nitelikte olmamışsa da çok pasif bir vaziyette olmadığı da bir gerçektir.⁶¹

XIII. asırdan itibaren Türkiye'nin birçok şehrine yayılmış olan Rifâîler, o dönemler itibariyle siyasî, sosyal ve tasavvufî sahalarda çok derin etkiler bırakamamış olmalarına rağmen en azından varlıklarını daha fazla kimseye ve zümreye hissettirebilmişlerdir. Nitekim Ahmet er-Rifâî döneminde olmayan âdetlerini ve marifetlerini asırlarca devam ettirebilmelerinden ötürü, İstanbul'u ziyarete gelen Avrupalı kimselerce en çok bilinen, ayinleri ve çeşitli gösterileri hayretle izlenen bir tarikat olmuşlardır.⁶²

7. Evhadiyye

Anadolu Selçukluları devrinin en şöhretli şair-mutasavvıflarından olan, Türkmen kökenli Şeyh Evhadüddin Hâmid el-Kirmânî'nin başlattığı Evhadiyye oluşumu da XIII. yüzyılın başında Kayseri'de doğmuş, en güçlü siyasî-fikrî ve tasavvufî bir nitelikte belirmiştir. Bilhassa I. Giyaseddin Keyhüsrev ve oğlu I. Alâeddin Keykubad döneminde iktidarın desteğini ve himayesini kazanmıştır. Bu hareket aslında, 34. Abbasî halifesi en-Nâsir li-Dinillah'ın organize ettiği ve yönettiği "Fütüvvet Teşkilâtı"na bağlı olarak kurulmuştur. Şeyh Evhadüddin Kirmânî Abbasî Halifeliliği tarafından, Ana-

⁶⁰ Fırat, M.Ş., *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, M.E.B., Ankara, 1961, s. 104.

⁶¹ Gölpinarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 12.

⁶² Hammer, V., *Osmanlı Tarihi I*, (haz.: M. Çevik - E. Kılıç), Çevik Mat., İstanbul, 1989, s. 145.

dolu’ya Şeyhu’ş-şuyûhi’r-Rum (Anadolu’daki şeylerin şeyhi) olarak gönderilmiştir. Bu bakımdan Evhadüddin Fütüvvet Teşkilâtı’nı Anadolu’da kadrolaştıran ve yöneten kişidir. Bu yönü ile O, Anadolu Ahi Teşkilâtı’nın (Ahiyân-ı Rum) ve bu teşkilâtın kadınlar kolu olan Anadolu Bacıları Teşkilâtı’nın (Baciyân-ı Rum) teşekkülünde de büyük rol oynamıştır. Evhadüddin’in Ahi Teşkilâtı’nın baş mimarı olan ve “Ahi Evren” diye bilinen Şeyh Nâsirüddin Mahmud el-Hoyî’nin kayınpederi ve Bacılar Teşkilâtı’nın lideri Fatma Bacı’nın babası olduğunun hatırlanması, O’nun Anadolu’ya has olan bu iki tarihî kuruluş içindeki yeri ve önemini açıklamaya yeterlidir. Ahi Teşkilâtı ve bu teşkilatın kadınlar kolu olan Bacılar Teşkilâtı (Baciyân-ı Rum) da, ilk olarak Kayseri’de kurulan ve buradan da Anadolu’ya yayılan bir teşkilattır. Evhadüddin Kirmânî çevresindekilerle Türkçe olarak konuştuğu için, Türkmenler arasında büyük bir şöhrete sahip olmuş ve geniş bir çevre edinmiştir. O dönemde Anadolu’daki Ahiler çoğunlukla ona bağlı idiler. Bununla beraber o, İran kültür ve edebiyatına çok vakıf iyi bir şairdir. Evhadüddin Kirmânî Kayseri’de yaşadığı zamanlarda, sık sık Erciyes Dağı eteğindeki Battal Mescidi’ne gider burada itikafa çekilirdi. Bazı öğrencilerini burada çileye sokardı. Burada onun gözetiminde çileye giren Zahid Türk diye anılan zâtın, Hacı Bektaş-ı Veli olduğu karinelere anlaşılmaktadır.⁶³

Anadolu Selçukluları Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci defa tahta çıkan, (601/1204) hocası Malatyalı Şeyh Mecdüddin İshak’ı (618/1221) cülûsunu Abbasî Halifesine bildirmek üzere Bağdat’a göndermiştir.⁶⁴ Mecdüddin İshak (Şeyh Sadreddinî Konevî’nin babası) o yıl hacca gitmiş, Bağdat üzerinden Anadolu’ya dönerken beraberinde birçok mutasavvıf ve ilim adamlarından, ünlü sûfi Muhyiddin İbnü’l-Arabî, Evhadüddin Kirmânî, Ebu Cafer Muhammed el-Berzâî, Şeyh Nasîrüddin Mahmud (Ahi Evren) gibi isimleri Anadolu’ya getirmişti. Bu olay 601/1204 senesinde vuku bul-

⁶³Bayram, Mikâil, *Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadî Dervişler*, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=374847>, 20.05.2019’da erişilmiştir.

⁶⁴İbn Bibi, *el-Evamirü’l-Alâiyye* (nşr. A. Sadık Erzi), AÜ. İlahiyat Fak. Yay., Ankara, 1957, s. 90-95.

muştur. Nitekim Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin 602/1205 yılında Konya'da olduğu bilinmektedir.⁶⁵ Ebu Ca'fer Muhammed el-Berzâî de "Ravzatü'l-mürîdîn" adlı eserinde, Konya'daki evinde Evhadüddin Kirmânî'nin kendilerine, Hacı Yusuf-i Hemedanî'nin (540/1148) bir kerametini anlattığını bildirmekte ve bu kerameti ondan nakletmektedir. Aynı kerameti İbnü'l-Arabî de yine Evhadüddin'den nakletmektedir. Bu sebepten dolayı I. Gıyaseddin Keyhusrev'in elçisi olarak Bağdat'a gönderilen Şeyh Mecdüddin İshak'ın, Anadolu'ya dönünce beraberindekilerle birlikte Konya'ya geldikleri anlaşılmaktadır.⁶⁶

8. Kâzerûniyye

Ünlü İran mutasavvıfı Ebû İshâk Kâzerûnî'ye (ö. 426/1034) nispet edilen, Kâzerûniyye, İshâkiyye veya Mürşiddiyye isimleriyle de bilinen ve en eski İslâm tarikatlarından birisidir.⁶⁷ Halka hizmeti düstur edinmiş ve bekâr olarak yaşamış bir şahsiyettir. Yirmi dört bin Yahudi ve Mecusî'nin İslâm'a girmesine vesile olacak kadar dini faaliyet içerisinde bulunmuştur. Müridleriyle birlikte tarımla geçimlerini sağlamışlardır.⁶⁸

"Müridlerini, delişmen tabiatlı, garip tavırlı ve savaşçı kimselerden seçen, tekkelerini, hudut boylarında ve serhatlarda kurmaya önem veren Kâzerûniyye tarikatı, bu tutumu ile zikredilen karakter yapısındaki kişilerin, kabına sığmayan ve deşarj olmak isteyen enerjilerini fitne ve tefrika gibi içe dönük değil, cihat gibi kudsi ve dışa dönük bir hedefe yönlendirme yöntemini tercih etmiştir."⁶⁹

Başlıca vasıfları haline gelen irşat yolundaki cihat gayretleriyle İran'dan Hindistan'a ve Çin'e kadar yayılan Kâzerûniyye tarikatının XII. yüzyılda

⁶⁵ Câmî, *Nefahatü'l-üns*, s. 409.

⁶⁶ Bayram, Mikâil, *Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadî Dervişler*, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=374847>, 20.05.2019'da erişilmiştir.

⁶⁷ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 96.

⁶⁸ Câmî, *Nefahatü'l-üns*, s. 597.

⁶⁹ Gündüz, İrfan, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neş., İstanbul, 1989, s. 100.

Sökmen ve Saltuklu illerinde yayılmış olması ihtimali bulunmakla birlikte XIII. yüzyıl başlarında Erciş civarında mevcut olduğu; Sübhan Dağının eteğinde bulunan Taşkun Baba zaviyesine, halkın tarımını yaptığı arazinin mahsulâtını vererek, buraya uğrayan yolcu, misafir ve fakirlere bunları harcamalarından anlaşılmaktadır.⁷⁰

XII. ve XIII. yüzyıl Türkiyesi’ndeki faaliyetleri hakkında fazla bir bilgi bulunmasada XVI. yüzyıla kadar Anadolu’da ve daha pek çok yerde yayıldığı anlaşılan Kâzerûniyye tarikatı ve dervişleri, bu yüzyıldan sonra müstakil teşkilatlarını bırakarak diğer tarikatlar içerisinde erimek suretiyle ehemmiyetlerini kaybetmişlerdir.⁷¹

9. Melâmiyye

Horasan’da III./IX. yüzyılda sûfilik’ten ayrı bir düşünce olarak ortaya çıkan IV./X ve V./XI. yüzyıllarda etkisi sürdükten sonra VI./XII. yüzyıldan başlayarak tasavvufun tarikatlar biçiminde örgütlenmesi sürecinde bunların arasında bir mest halinde varlığını sürdüren Melâmetiyye’yi Hamdûn el-Kassâr’a (271/884) nisbet edilen bir tarikat olarak (Kassâriyye) değerlendirmiş, ardından Ömer Dede Sikkîni’ye (ö. 880/1475) bağlı olduğu Bayramiyye tarikatının bir kolu olan Melâmiyye ile (Melâmiyye-i Bayramiyye) Muhammed Nûrû’l-Arabî’ye (ö. 1305/1888) nisbet ettiği Melâmiyye (Melâmiyye-i Nûriyye) kolunu zikretmiştir. Harîrîzâde’nin sınıflandırmasında hareket eden Sâdık Vicdânî de Tomar-ı Turuk-ı Aliyye’nin Melâmiyye’ye ayırmış olduğu cildinde Melâmiyye’yi ilk, orta ve son dönem Melâmîliği biçiminde üç bölümde incelemiş, Abdülbaki Gölpınarlı da Melâmîlik ve Melâmîler isimli eserinde bu üçlü sınıflandırmaya uyarak konuyu ilk dönem Melâmîler’i (Melâmetîler), ikinci dönem Melâmîler’i (Bayramîler) ve üçüncü dönem Melâmîler’i diye ele almıştır. Melâmetîlik Nişâbur’da Mâlikî, Zâhirî ve Hanbelîler’in azınlıkta kaldığı, Hanefîler’le Şâfiîler arasında yoğun bir düşman-

⁷⁰ Turan, Osman, *Doğu Anadolu’da Türk Devletleri Tarihi*, Nakışlar Yay., İstanbul, 1980, s. 122.

⁷¹ Köprülü, Fuat, *Abû İshak Kazruni ve Anadolu’da İshaki Dervişleri*, Belleten, 1969, c. XXXIII, S. 130, s. 232

lıgın yaşanmış olduğu, Şîî gruplarıyla Kerrâmiyye mensupları, Mutatavvia ile Hâricî bakiyeleri gibi bazı aşırı gruplar içerisinde çatışmaların meydana geldiği bir ortamda ortaya çıkmış ve IV./X. yüzyıldan itibaren İslâm dünyasının diğer bölgelerine de yayılmıştır. Tasavvufun tarikatlar şeklinde örgütlenmeye başladığı VI./XII. yüzyıldan başlayarak onun içinde mest vari bir karakter olarak varlığını sürdüren Melâmetilik bu dönemde ortaya çıkan başta Hâcegân tariki-Nakşibendiyye, Kübreviyye ve Mevleviyye olmak üzere büyük tarikatları etkiledikten sonra XV. yüzyılda Anadolu'da Hacı Bayrâm-ı Velî tarafından kurulan Bayramiyye tarikatı içinde yeniden ortaya çıkmış ve günümüze kadar etkisini devam ettirmiştir.⁷²

10. Haydariyye

Kutbüddin Haydar, Haydariyye tarikatının kurucusu olarak kabul edilmektedir. Müridleri genellikle rind ve kalender meşreplerden oluşmaktaydı. Bu yapıdaki dervişlerin bir kısmı Cemâleddîn-i Sâvî'ye (ö. 630/1232-33) bağlanıp Cevlekîyye diye bilinen tarikatı ortaya çıkarırken aynı yapıya sahip olup Horasan bölgesinde yaşayan dervişler ise Haydariyye (Haydariyân) tarikatını oluşturmuşlardır. Kutbüddin Haydar ve dervişleri hakkında bilgi elde edilen kaynaklar Haydar'ın sakallarını keserek bıyıklarını bıraktığını, Haydarî dervişlerin ise kulaklarına, bileklerine, boyunlarına, ayaklarına, hatta cinsiyet organlarına demir halkalar taktıklarını, bunların yersiz yurtsuz gezginci dervişler olduklarını, yalınayak dolaştıklarını, sırtlarına keçeden yapılmış bir abâ, başlarına keçe külâh giydiklerini ifade etmektedir. Bu dervişlerden bazıları sonraki dönemlerde esrar gibi uyuşturucu maddeler de kullanmışlardır. Cevlekîler ismi de verilen Kalenderler'de çardarb (saç, sakal, kaş ve bıyıkları tıraş etme) ilke olduğu halde Haydarîler bıyıklarını kesmemek suretiyle onlardan ayrılmaktadır. Kutbüddin Haydar ve dervişleri, melâmet ehlinde de görülen bazı farklı fiil ve hareketleri dışında diğer Sünnî tarikatlara üye dervişlerden farklı değillerdir.⁷³

⁷² Müellif: DİA, "Melâmiyye", DİA, TDV Yay., İstanbul, 2004, c. 29, s. 29-35.

⁷³ Yazıcı, Tahsin, "Haydariyye", DİA, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. 17, s. 35-36.

B. VII./XIII. Yüzyılda Konya’da Tasavvufî Zümreler

1. Babaîler

Amasya çevresinde etkin olan Baba İlyâs-ı Horasânî (ö. 637/1240) isminde bir Türkmen şeyhi bu isyanı yönettiği için hareket onun ismine mal edilerek Babaîlik adıyla anılmaktadır.⁷⁴

Babaîlik akımının doğuşuna yol açan Babaî isyanı veya diğer adıyla Baba Resul ayaklanması, 638/1240 yılında II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in saltanatı zamanında meydana gelmiştir. Babaîlik tarikatı meselesi gibi bu isyan da çok iyi analiz edilememiş, Babaî isyanıyla ondan sonra ortaya çıkıp gelişen Babaî hareketi birbirine karıştırılmıştır. Halbuki Babaî isyanı kendine özgü birtakım şart ve nedenlerin ortaya çıkardığı siyasî ve sosyal bir olaydır. Babaîlik hareketi ise yönetimin bu başkaldırıcı bastırmasından sonra kurtulmayı başaran Baba İlyas müridlerinin başarısızlıkla sonuçlanan hareketlerinin düşünsel sahaya inerek esas değiştirmesinden ibarettir. Babaî isyanına neden olan durum büyük ölçüde, I. Alâeddin Keykubad’ın ardından tahta geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in kötü yönetiminden dolayı bozulmaya yüz tutan Selçuklu iktisadî ve sosyal yapısıyla alâkalıdır. Bozulmanın sebep olduğu yönetsel yolsuzluklar toprak ve vergi düzeninin sarsılmasıyla sonuçlanmış ve bu olayın sonucunda göçebe hayata devam eden Türkmen toplulukların diğer tüm zümrelerden daha fazla güç bir durum içerisine sokmuştu. Hayatlarını devam ettirebilmek için zorlu bir çaba vermek durumunda olan Türkmenler, tarihin hemen her devrinde buna benzer durumlarla karşılaşan toplumlar gibi kendilerini kurtaracak ulvî bir şahsiyet beklemeye başladılar. Bu şahsiyet de Baba İlyâs Horasânî olmuştur. Baba İlyâs Horasânî, bir Vefâî şeyhi olarak yaşadığı yöredeki Türkmenler arasında, daha çok eski Türk inançlarının İslâmiyet’le yorumlanmış bir halini tasavvufî kimlikle öğretmekteydi. Bu düşüncelerin kısmen İsmâilî etki taşıması ihtimali mümkündür. Ancak şüphe bırakmayan bir şey varsa o da Baba

⁷⁴ Ocak, Ahmet Yaşar, “Babaîlik”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1991, c. 4, s. 373.

İlyâsi Horasânî'nin kendisini bir mehdî (belki peygamber) kimliğiyle Türkmenler'e tanıtmuş olması, baskı altında kalan ve çeşitli sosyal ve iktisadî zorluklar içinde bunalmış olan insanların da onu bu gözle görmeleridir. Bu sebeple tarihte Baba Resul diye de bilinmektedir.⁷⁵

2. Kalenderîyye

Nefehât'ül-Üns adlı eserinde Mollâ Câmî, Kalenderiler'den bahsederken, "İslâm rüpkasını boyunlarından çıkarıp atmış olan şol tâife ki, zamanımızda Kalenderilik adıyla malûm olmuşlardır, bu addolunan evsaftan hâlidirler ve bu isim onlara âriyettir. Anlara Heşev'îyye derlerse muvafıktır. Melâmiye için da'vayı ihlâs ederler ve izharı fışk ve fücürda mübalâğa kılurlar", diye yazmaktadır.⁷⁶

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda görülen haliyle Kalenderilik, Budizmden geniş ölçüde mülhem olan bir tarikat olarak görülmektedir. Daha önceleri Horasan ve Türkistan taraflarında yaygın olan Kalenderiliğin, kuralları Cemaleddin Savi (630/1232-3) tarafından belirlenerek tarikat haline getirilmiştir. Kalenderilere, şeyhlerinin cavlak adı verilen bir elbise giymelerinden ötürü, Anadolu'da Cavlakiye ismi de verilmiştir Nefehât'ül-Üns adlı eserinde Mollâ Câmî, Kalenderilerin yalnız farzları eda ettiklerini ve amellerini gizlemekle mukayyed olmadıklarını yazarken, Vahidi yazdığı Menakıb-ı Hace-i Cihan ve Netice-i Gın eserinde Kalendirleri şu şekilde nitelendirmektedir: "Kalender güruhu pak-tıraş vücuhla, başlarında kıldan örülmüş külahla ve arkalarında şallar, kimi aseu ve kimi siyalılar, pür sürur u hubur, hayl-lı haşemle ve tabı u alemle, aheng ü nağamatıla ve gülbang-ı salavatıla ..." sözleriyle onların evlenmediklerini, göğü ata, yeri ana bildiklerini saç, sakal, kaş ve bıyığı arızı bildiklerinden tıraş ettiklerini, mescidle tekkenin ve kilisenin, cennetle cehennemin bir olduğunu, güzellere medfun olduklarını, gezici dervişler zümresinden buldukları anlatılır. Kalenderilerin bu ya-

⁷⁵ Ocak, "Babaîlik", s. 373-374.

⁷⁶ Balcıoğlu, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, s. 163.

şantı biçimleri onların, dönemlerinin varoluşçuları (existantialist) olduklarını hatıra getirtebilir.⁷⁷

Aslında bizi ilgilendiren cihet itibari ile, Kalenderi (Cavlaki) zümresi Hz. Mevlânâ’nın fikri ve ameli ilişkisi, Eflâki’nin Menakıb’ında, Divan’da ve Mesnevi’deki anlatımında ortaya çıkmaktadır. Mevlânâ’yı diğer pirlere ve özellikle Kalenderilerden ayıran kendi müritlerine istirahat etmeyi ve boş gezmeyi yasakladığı, sakalsız Kalenderlere imrendiği ve bu sebeple erkek ile kadını ayırt edecek sakalın yeterli geldiğini Eflâki’den öğrenmekteyiz. Bir gün berbere “o kadar dipten kes ki ancak erkek olduğum anlaşılın” deyip, sakal ve bıyığını dipten kestirmiş, ertesi gün de “gıpta ederim Kalenderilerde, hiç sakalları yoktur. Sakalın az oluşu, insanın kutluluğuna delalet eder” diyerek “sakal erkeğin zinetidir, çokluğu adama gurur verir, gurur ise insanı tehlikeye sokar” hadisini okuduğunu ve “uzun sakal sufilere hoştur ama sufi, sakalını tarayınca kadar arif Tanrı’ya ulaşır” dediğini öğrenmekteyiz.⁷⁸

3. Ahiler

XIII. yüzyılda Anadolu’da ortaya çıkan ve daha sonraları Osmanlı Devleti’nin yeşermesinde ciddi rol oynayacak olan dinî ve içtimaî teşkilâttir. Temeli Kur’an ve sünnet olan ilkeleriyle İslâmî düşünce ile doğrudan bağlantılı olan Ahiliğin, tasavvufta mühim bir yeri bulunan kardeşliği anımsatmasından dolayı da yayılması ve kabul görmesi olası olmuştur. Ahilik Teşkilâtı’nın Anadolu’da kurulmasında fütüvvet teşkilâtının büyük etkisi vardır. Fütüvvet teşekkülleri içinde hicrî III./IX. yüzyıldan itibaren esnaf birlikleri ile ortaya çıkmıştır. İslâm’ın yayılmasına paralel olarak fütüvvet ülküsünün, Suriye, Irak, İran, Türkistan, Semerkant, Endülüs, Kuzey Afrika ve Mısır’da esnaf ve sanatkârlar arasında yaygın olduğu bilinmektedir. Türklerin, İslâmiyet’i kabul etmeye ve Anadolu’yu yurt edinmeye başlamalarından

⁷⁷ Muhammed Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, Düşün Yay., İstanbul, 2011, s. 211.

⁷⁸ Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 412.

itibaren fütüvvet ülküsünü özümseyip kendilerine özgü yiğitlik, cömertlik ve kahramanlık sıfatlarıyla süslemişlerdir. Ayrıca Ahîliğin temel belirleyici unsuru olan İslâmî ve tasavvufî düşünce ve yaşama biçimi her dönemde ve kesimde geçerliliğini korumuştur.⁷⁹

Şeyh Nasîrüddin Mahmûd (ö. 1262) İran'ın Hoy şehrinde doğmuş ve Anadolu'da Ahîliğin kurucusu olarak bilinmekle beraber sonraları Ahî Evran ismiyle anılmıştır. Bilhassa I. Alâeddin Keykubad'ın büyük lütuf ve ih-sanı, bir taraftan İslâmî ve tasavvufî tasavvura ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalan tekke ve zâviyelerde şeyh mürid münasebetleri, iş yerlerinde ise usta, kalfa ve çırak münasebetlerini ve bundan bağlı olarakta ekonomik hayatı düzenleyen Ahîliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde Ahî Evran'ın büyük katkısı olmuştur.⁸⁰

Anadolu'nun her bölgesinde hızla yayılma eğilimi içerisinde olan bu teşkilâtın bağluları, uç bölgelerde, köylerde ve şehirlerde nüfuz sahibi olmuşlar, Anadolu'da özellikle XIII. yüzyılda devlet gücünün iyice zayıfladığı bir dönemde şehir hayatında sadece iktisadî değil, siyasî açıdan da mühim faaliyetler içerisinde yer almışlardır. Ahîler, siyasî açıdan bağımsız bir otorite olmamakla birlikte, kısmen de olsa merkezî gücün zayıfladığı, kargaşanın olduğu dönemlerde askerî ve siyasî otoritelerini göstererek mühim vazifeler üstlenmişlerdir. Bilhassa Moğol saldırıları esnasında ahî güçleri şehirlerin yönetimine mahallî güç olarak hâkim olmuşlardır. Ahîliğe çok fazla hizmeti bulunan I. Alâeddin Keykubad, oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından katledilince, ahîlerin II. Gıyâseddin'e karşı ayaklandıkları ve onun Köse-dağ'da Moğollar'a yenilmesinden sonra Tokat ve Sivas'ı Moğollar ele geçirdikleri, Kayseri'ye saldıran Moğollara karşın şehri başarıyla savundukları bilinmektedir.⁸¹

⁷⁹ Kazıcı, Ziya, "Ahîlik", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1988, c. 1, s. 540.

⁸⁰ Kazıcı, "Ahîlik", s. 541

⁸¹ Kazıcı, "Ahîlik", s. 540-541

Büyük şehirlerde farklı topluluklar halinde teşkilâtlanan ahîlerin her birinin ayrı bir zâviyesi vardı. Küçük şehirlerde ise farklı meslek toplulukları birlikte teşkil edebiliyorlardı. Anadolu Selçuklu Devleti döneminde bu birlikler mesleklere ait sorunları çözmek ve devlet ile olan ilişkileri düzenlemekte idiler. Malların kalitelerinin kontrolü, fiyatların belirlenmesi, bu birliklerin asıl görevleri idi. Bu dönemde, bu topluluğa ilk defa girecek olanlara yiğit veya çırak adı verilir, ahîlik daha sonra kazanılırdı. Her meslek topluluğunun başında şeyh, halife veya nakibler, bütün mesleklerin en üst mevkiinde ise şeyhü'l-meşâyih bulunuyordu. Ayrıca mesleklerin geleceği açısından çırakların yetiştirilmesine çok büyük özen veriliyordu. Ahîlik, Anadolu’da köylere kadar yayılmış pek çok devlet adamını, askerî topluluk mensuplarını, müderrisleri, kadıları ve tarikat şeyhlerini içerisinde toplamıştır.⁸²

4. Abdallar

Türk tarihi içerisinde günümüz Abdallarının geçmişle olan bağlarının açıklanmasına yardımcı olabilecek yazılı kaynaklar bulunmamakla birlikte daha çok Alevi (çoğunlukla Bektaşî) Türk boylarının olduğu yörelerde yaşadıkları görülmektedir. XIII. yüzyılda Babai isyanına Abdalların katıldıkları, isyanın bastırılmasından sonra Osmanlı Beyliğine savaşçı, gezgin-derviş olarak dâhil oldukları; o zamanda yaygın olan Kalenderî, Vefâî ve Haydarî (Bektaşî) tarikatlarında kendilerine rahatlıkla yer edindikleri söylenebilir. XVI. yüzyıl itibarıyla bilhassa göçer Türk boyları arasında Bektaşîlik yaygınlaşmıştı. Bilhassa Orta Anadolu’da yörelerinde Kırşehir, Nevşehir, Ankara gibi yaşayan Abdalların Bektaşî adetlerine sahip olmasında Hacı Bektaş’ın faaliyetlerini çoğunlukla bu yörede gerçekleştirmesinin önemi büyüktür. Hacı Bektaş’ın, Anadolu’nun birçok yerini dolaştıktan sonra Anadolu’da yaşanan siyasal çalkantı ve çatışmaların etkisiyle Nevşehir tarafına yerleşti-

⁸² KAZICI, “Ahîlik”, s. 541-542.

ği, burada uzun bir zaman Kadıncık Ana olarak isimlendirilen bir kadına misafir olduğu ve faaliyetlerine buralarda devam ettiği bilinmektedir.⁸³

XV. yüzyılda Abdallık, Bektaşilik'ten farklı olmakla birlikte, inanç ve erkân açısından aralarında büyük benzerlikler olduğu görülmektedir. Hacı Bektaş, Abdallar arasında mühim bir makama sahipti ve henüz bu döneme kadar Bektaşileşmemiş olan Abdallar kendilerine “Seyyit Gazi Yetimleri” ismini vermekteydiler. Zira Eskişehir’de bulunan “Seyyit Gazi Tekkesi”, onların Anadolu’daki en mühim merkezlerindedir.⁸⁴

XIII. yüzyılda Konya’da tasavvufi hayatı ele aldığımızda, Konya bu dönemde içeride Baba Resûl İsyanı, dışarıda Moğol İstilasası yaşanıyor olmasına rağmen tasavvufi hayat canlılığını devam ettirip oldukça gelişmiştir. Bunun nedeni daha önce de geçtiği gibi yüzlerce mutasavvıf ve âlimin Moğol baskısından kaçarak Konya’ya yerleşmesidir. Anadolu insanının manevi koruyucusu haline gelen mutasavvıf âlimler ve onlara nisbet edilen tarikatler ve zaviyeler ile başta Konya olmak üzere Anadolu’nun mamur hale gelmesinde en mühim rolleri üstlenmişlerdir. Bu tarikatler ve tasavvufi zümreler Anadolu’nun insanın zor zamanlarında güvenli limanı haline gelmiş, toprağın işlenmesinde, sanat kollarının gelişmesinde, toplumda huzurun oluşmasında, dini eğitimin verilmesinde mühim vazifeler üstlenmişlerdir.

C. VII./XIII. Yüzyılda Konya’daki Mutasavvıflar

1.Seyyid Burhâneddîn Hüseyin Muhakkık Tirmizî

561/1166 veya 565/1169 yılında Tirmiz’de doğan Seyyid Burhâneddin Hüseyin Muhakkık Tirmizî, Seyyid Kâsım Tirmizî’nin torunu, Seyyid Hasan Tirmizî’nin oğludur. Nesebi Hz. Hüseyin’e kadar ulaştığından “Seyyid” ve

⁸³Özdeş, Fahrettin, “Abdallık Geleneği Temsilcileri”, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/503625>, 21.05.2019’da erişilmiştir.

⁸⁴ Özdeş, “Abdallık Geleneği Temsilcileri”, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/503625>, 21.05.2019’da erişilmiştir.

“Hüseynî” nisbeleriyle beraber kalplerdeki sırlara kâşif olması, Şems-i Tebrîzî’nin Konya’ya geleceğini önceden bilmesi ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’ye önceden bildirmesi sebebiyle “seyyid-i sırdân”, Mevlânâ tarafından anıldığı üzere “Burhâneddin, burhân-ı dîn, burhân” ve hakikatleri delilleri ile bilen bir sûfî olduğunu belirten “muhakkık” vasıflarıyla tanınır. Tirmiz’de ilim tahsilinden sonra 605/1208 Belh’e gelerek Mevlânâ’nın babası Sultânü’l Ulemâ Bahâeddin Veled’e bağlanmıştır. Kırk gün sohbetlerine katılıp irşat mertebesine ulaşmasından sonra yine Tirmiz’e gitti. Bir sonraki sene yeniden Belh’e gelip yaklaşık iki üç sene Belh’te kaldı. Burada henüz küçük yaşlardaki Mevlânâ’nın maddi manevi eğitimini üstlendi ve Bahâeddin Veled’in ailesiyle beraber Belh’ten göç etmesi üzerine Tirmiz’e yerleşti (616/1219).⁸⁵

Menâkıbnâmelerde Seyyid Burhâneddin’in Anadolu’ya gelme nedeniyle ilgili olarak çeşitli görüşler bulunmaktadır. Şeyhi Bahâeddin Veled’in 18 Rebîülâhir 628 (23 Şubat 1231) cuma günü Konya’da vefat ettiğini yine aynı gün Tirmiz’de derste iken, “Yazık yazık, şeyhim bu toprak âleminden temiz âleme göçtü” diyerek keşfetmesi ve bir gece rüyasında şeyhinin, “Benim Celâleddin’imi yalnız bırakmışsın ve onu korumak konusunda kusur ediyorsun” sesini işitmesi birkaç dostuyla birlikte Konya’ya gelmesinde etkili olmuştur.⁸⁶ Sultan Veled’e göre ise Tirmiz büyüklerinden birinin Bahâeddin Veled’in Konya’da bulunduğunu haber etmesine binâen Anadolu’ya gelmeye karar vermiştir.⁸⁷ Seyyid Burhâneddin mürşidinin ölümünden bir sene sonra Konya’ya vardığı, Sincârî Mescidi’nde dünyayla ilgisini keserek inzivaya çekildiği, bu esnada Lârende’de olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’ye mektup yazarak Lârende’nin Moğolların yayılmacı politikası nedeniyle oturmaya müsait olmayacağını bildirip Mevlânâ’yı Konya’ya çağırdığı, bazı

⁸⁵ Ceyhan, Semih, “Seyyid Burhânüddîn”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. 37, s. 56.

⁸⁶ Sipehsâlâr, Feridun b. Ahmed, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, (terc.: Midhat Behari Hüsami), Selanik Mat., İstanbul, 1331, s. 118; Eflâkî, Âriflerin Menkubeleri, c. 1, s. 56-73.

⁸⁷ Sultan Veled, *İbtidânâme*, (terc.: Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2014, s. 245.

kaynaklarda ise Konya'ya gitmeden önce Kayseri'ye geçip belli bir zaman kentin yöneticisi Sâhib İsfahânî'nin meskeninde kaldığı kaydedilmektedir. Seyyid Burhâneddin, Mevlânâ'ya babasının hem zâhir ilimde hem ilm-i hâlde kâmil bir müşid olduğunu, kendisinin zâhir ilimlerinde ulaştığı yüksek dereceye ilm-i halde de ulaşması gerektiğini belirtmiş, böylece Mevlânâ kendisine bağlanmıştır.⁸⁸ Eflâkî, Mevlânâ'nın Seyyid Burhâneddin'e henüz Belh'te iken bağlanmış olabileceğini söyler.⁸⁹ Seyyid Burhâneddin sonraki sene zâhir ilimlerinde daha da ilerlemesi için Mevlânâ'yı Dimaşk'a yolladı. Kendisinin, 630/1233 yılında gerçekleştiği anlaşılan bu yolculuk sırasında Kayseri'ye kadar Mevlânâ'ya eşlik ettiği belirtilmektedir. Seyyid Burhâneddin'in, halifenin elçisi olarak Anadolu'ya giden ve Konya'da Bahâeddin Veled'in mezarına uğradıktan sonra Kayseri'ye geçen Şehâbeddin es-Sühreverdî ile buluştuğu, bu buluşma esnasında hiç konuşmadıkları,⁹⁰ Sühreverdî'nin bu durumun hikmetini soran müridlerine Seyyid Burhâneddin'in, "Hâl ehli yanında kâl dili değil hâl dili lâzımdır" dediği rivayet edilir.⁹¹ Ancak Sühreverdî'nin Konya'ya 617/1221, Seyyid Burhâneddin'in ise 629/1232'de gittiği bilindiğine göre bu buluşmanın Anadolu'da gerçekleşmiş olması olanaksız görünmektedir.⁹²

Eflâkî, Sâhib İsfahânî'nin Halep'te Hallâviyye, Dimaşk'ta Mukaddemiyeye medreselerinde dört yada yedi sene ders aldıktan sonra Kayseri'ye giden Mevlânâ'yı sarayında ağırlamak istediğini, Seyyid Burhâneddin'in buna rıza göstermediğini, ilimde babasını geçtiğini, "ledün ilminden inciler saçması için" halvete çekilmesi gerektiğini ifade ederek Mevlânâ'yı toplam 1001 günde arka arkaya üç kez halvete soktuğunu, halvet bitiminde, "Bütün ilimlerde eşi benzeri bulunmayan bir insan oldun; haydi yürü, insanların ruhunu taze bir hayat ve hesapsız bir rahmete gark et; bu sûret âleminin ölülerini kendi

⁸⁸ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 245; Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdvendigâr*, s. 118.

⁸⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkabeleri*, c. I, s. 5.

⁹⁰ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdvendigâr*, s. 119.

⁹¹ Eflâkî, *Âriflerin Menkabeleri*, c. I, s. 74.

⁹² Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 45.

mâna ve aşkınla dirilt” dediğini, sonra da beraber Konya’ya geldiklerini, Seyyid Burhâneddin’in Konya’da Mevlânâ’ya irşad için izin verdiğini kaydeder.⁹³ Konya’da dervişi Selâhaddîn-i Zerkûb’un evinde misafir olduğu bir zamanda, “Halimi sana, kâlimi Mevlânâ’ya bağışladım” diyerek kendisinden iki mirasın geçtiğini ifade eden Seyyid Burhâneddin’in, Kayseri’ye gitmek istediği, Mevlânâ’nın buna razı olmadığı, bunun üzerine onun, “Buraya kuvvetli bir aslan yöneldi; ben de bir aslanım, birbirimizle geçinemeyiz, onun için gitmek istiyorum” diyerek Seyyid Burhâneddin’i ikna ettiği, bu sözüyle de Şems-i Tebrîzî’nin Konya’ya geleceğini beş sene öncesinden söylediği rivayet edilir.⁹⁴ Seyyid Burhâneddin Tirmizi Hazretleri 638/1241 senesinde Kayseri’de vefat etmiştir.

2. Şems-i Tebrîzî

Hiz. Mevlânâ’nın hayatında çok özel bir yeri olan Şems-i Tebrîzî’nin esas ismi Şemseddîn Muhammed b. Alî b. Melikdâd Tebrîzî’dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 582/1186 yılı civarlarında Tebrîz’de doğdu.⁹⁵ Daha çok Şemseddin, Şemsü’l-hak ve’ d-dîn, Şems, Şems-i Tebrîzî lakaplarıyla anılır.⁹⁶

Şems-i Tebrîzî’nin çocukluk ve gençlik senelerinde gizemli bir yaşam sürdüğü, güçlü mânevî yeteneklere sahip olduğu, pekçok defa riyâzette bulunduğu, semâlar yaptığı, türlü müşahedelere nail olduğu, medrese eğitiminden uzak durduğu nakledilir.⁹⁷ Ayrıca Şems-i Tebrîzî’nin, Tebrizli şeyh Ebû Bekr-i Selebâf’a⁹⁸ yirmi iki yaşındayken bağlandığı, on dört yıl pîrinin

⁹³ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 81-89.

⁹⁴ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 120.

⁹⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 189.

⁹⁶ Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, c. II, s. 251.

⁹⁷ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 205.

⁹⁸ Ebû Bekr-i Selebâf: Tebriz yakınlarındaki bir tekkede şeyhlik yapan, geçimini sepet öreerek sağlayan, müridlerine hurka giydirmeyen, fütüvvet ve melâmet ehli sûfilerden olan Selebâf’ın Şems’in tasavvufî şahsiyetinin teşekkülünde önemli etkisi vardır. Sipehsâlâr’a göre Şems, kerametlere meyli olmayan, kara keçe giyip kendini halktan gizleyen, daima mücadele halinde bulunan, tâcir kıyafetiyle devamlı seyahat eden, medrese ve tekkelerden ziyade kervan-

hizmetinde bulunduktan sonra seyahate çıktığı belirtilmektedir.⁹⁹ Şems, dünyaya geldiği yerde tarikat şeyhleri tarafından “Kâmil-i Tebrîzî”, gezgin bir derviş olması sebebiyle “Şemseddîn-i Perende” ünvanlarıyla anılmıştır. Eflâkî'nin görüşüne göre yaptığı seyahatleri, dönemin abdal ve kutublarının derslerinde bulunmak, mânevî feyizler elde etmek ve sahîh dosta ulaşabilmek niyetiyle gerçekleştirdiğidir.¹⁰⁰ Bağdat'ta ve Kayseri'de Evhadüddîn-i Kirmânî ile Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî; Dımaşk'ta Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Şam Kâdilkudâtı Şems-i Hûyî, dehrî filozoflardan Şehâb-ı Herîve; Sivas'ta kelâm âlimlerinden Esedüddîn-i Mütakellim ile görüşmüş, onların sohbetlerinde bulunmuştur. Mevlânâ'nın belirttiğine göre Şems, tasavvufun yanında kimya, nücûm, riyâziyât, ilâhiyât, hikmetli sözler, mantık, hilâf ve nârenciyât ilimlerine de sahiptir. Şâfiî mezhebinden olmakla beraber yine Mevlânâ'nın deyişiyle ricâlullahın sohbetine ulaştıktan sonra bildiklerinin hepsini unutmuş, aklî ve naklî ilimlerden sıyrılıp tecrîd, tefrîd ve tevhid âlemini yeğlemiştir. Şems-i Tebrîzî, seyahatleri süresince rastladığı pirleri ve âlimleri melâmet tavrı gereğince gerçeklerin ortaya çıkması için imtihanlara tâbi tuttuğunu, velâyet tavrı baskın olanları şeriatla, şeriat tavrı baskın olanları velâyetle sınıadığını, bunların teslimiyet ve hakîkât arayışlarında noksanlık bulunduğunu, münakâşa ile zamanı boşa geçirdiklerini, hiçbirinin kendisini tatmin etmediğini, gerçek şeyhliğe ve dostluğa Mevlânâ'da ulaştığını belirtir.¹⁰¹

Hiz. Mevlânâ ile Şems-i Tebrîzî ilk kez Dımaşk'ta¹⁰² veya Halep'te¹⁰³ karşılaşmıştır. Mevlânâ'nın Seyyid Burhâneddin, İbnü'l-Arabî ve Necmeddîn-i Kübrâ, halifeleri Bahâeddin Veled ve Baba Kemâl-i Cendî, Evhadüddîn-i

saraylarda konaklayan, içinde bir şey olmadığı halde kaldığı hücrenin kapısını sağlam bir kilitle kilitleyen, surlarla dolu, şalvar uçkuru öreerek geçimini sağlayan bir dervîştir. (Ceyhan, Semih, “Şems-i Tebrîzî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 38, s. 511.)

⁹⁹ Sahîh Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, (hz.: Cem Zorlu), İnsan Yay., İstanbul, 2003, s. 139-148.

¹⁰⁰ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 190.

¹⁰¹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 201.

¹⁰² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 193.

¹⁰³ Firuzanfer, Bediuzzaman, *Mevlânâ Celâleddin* (terc.: F. Nafiz Uzluk), MEB, İstanbul, 1963, s. 185.

Kirmânî gibi yakın ve uzak çevresinin Şems’in de tanıyıp bildiği kimselerden oluşması, O’nun Konya’ya gitmeden evvel Mevlânâ ile bir şekilde bağlantısının bulunduğunu akla getirmektedir.

Mevlânâ’nın Şems-i Tebrîzî ile ikinci kez rastlaşması Seyyid Burhâneddin’in ölümünden beş sene sonrasında Konya’da tahakkuk eder. Yaşamının sonlarında Konya’dan ayrılarak Kayseri’ye geçmeye karar veren Seyyid Burhâneddin daha evvel Bağdat’ta tanıştığı Şems’in Konya’ya gideceğini Mevlânâ’ya müjdeleyen kişidir.¹⁰⁴ Seyyid Burhâneddin, Şems’in 26 Cemâziyelâhir 642 tarihinde Konya’ya geldiğini söyler.¹⁰⁵

Şems-i Tebrîzî Konya’ya vardığında Eflâkî’nin belirttiğine göre Şekerciler Hanı’na, Sipehsâlâr’ın belirttiğine göre ise Pirinççiler Hanı’na yerleşmiş, Mevlânâ ders verdiği dört medreseden biri olan Pamukçular Medresesi’nden öğrencileriyle beraber ayrılıp giderken Şems birdenbire önüne geçmiş ve üzerindeki katırın geminden tutarak, “Ey dünya ve mâna nakitlerinin sarrafı! Muhammed hazretleri mi büyüktür yoksa Bâyezîd-i Bistâmî mi?” diye suâl etmiş, Mevlânâ, “Muhammed Mustafa bütün peygamberlerin ve velîlerin başıdır” diye yanıt verince Şems, “Peki ama o, ‘Seni tesbih ederim Allahım, biz seni lâyıkiyla bilemedik’ demesine rağmen Bâyezîd, ‘Benim şanımla ne yücedir, ben sultanların sultanıyım’ diyor” demiş, bunun binâen Mevlânâ, “Bâyezîd’in susuzluğu az olduğundan bir yudum su ile kandı, idrak bardağı hemen doluverdi; halbuki Muhammed’in susuzluğu arttıkça artıyordu. Onun göğsü Allah tarafından açılmıştı. Sürekli susuzluğunu dile getiriyor, her gün Allah’a daha çok yakın olmak istiyordu” diyerek yanıt vermiş, Şems bu yanıtı işitince kendinden geçmiş, bir süre sonra da yürüyerek medreseye gitmişlerdir.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Sahih Ahmed Dede, *Mevlevîlerin Tarihi*, s. 160.

¹⁰⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 193.

¹⁰⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 193-195; Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 124-125.

Şems-i Tebrîzî ile Mevlâna ikinci kez rastlaşmalarından sonra Selâhaddîn-i Zerkûb'un evinde üç ay süreyle visâl orucu tutarak iki kez halvete çekilerek, halvet sırasında onlara Selâhaddîn-i Zerkûb hizmet etmiş, her ikisi de semâ ile halvetten çıkmıştır. Şems'in, hâkiki dost arayışını tam olarak tatmine erdirmesi, ilâhî hakikatlere erişilebilmesi için diğer şeyh ve derişleri olduğu gibi Mevlânâ'yı da Hızır-Mûsâ kıssasını anımsatır şekilde şeriat dışı bazı suâllerle imtihan ettiği, mânevî istidadını ve yüksek irfanını sezince dostluğuna uygun gördüğü rivayet edilir.¹⁰⁷

Şems-Mevlânâ dostluğunu Mûsâ-Hızır münâsebetine benzeten iki erenin bu dostlukla birbirlerinin mânalarını ve hakikatlerini gösterecek mazharı ve makamı keşfettiklerini belirtmektedir.¹⁰⁸ Şems-i Tebrîzî'ye rastlayıncaya değin babasında ilim, zühd ve takvânın hâkim olduğunu; Bahâeddin Veled'e, kendisine, şeyhi Seyyid Burhâneddin'e ve Çelebi Hüsâmeddin'e beslediği aşkın Şems ile olgunlaştığını; insân-ı ma'sûk safhasına eriştiğini ve buna da semâ aracılığıyla ulaştığını söyler. Daha evvel kayınvâidesi Kirâ Hatun'un (Büzürg) özendirmesiyle ellerini çırpıp sallayarak semâ eden Mevlânâ, Şems'in göstermesiyle daha sonra çarh atarak semâ etmeye başlamıştır.¹⁰⁹

Gölpınarlı, Şems'in gidip geldiği yerlerde kalenderî zâviyelerine gitmeye özen gösteren, semâ yapan, kalendermeşrep bir sûfî olduğunu kabul etmesiyle birlikte gezgin Kalenderîler gibi dilenmediğini, esrar içme alışkanlığının bulunmadığını, çârdarb yapmadığını, bu nedenle onun için "melâmetî" nitelemesinin daha uygun olacağını belirtir.¹¹⁰

Mevlânâ'nın Şems ile tanışmasından sonra medresedeki derslerini terk etmesi, Şems'in dilemesiyle babasının Ma'ârif'ini, Mütenebbî'nin divanını

¹⁰⁷ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 195-197; Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 125.

¹⁰⁸ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 48-49.

¹⁰⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 199-262.

¹¹⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 65.

okumayı ve okutmayı bırakması, halktan uzaklaşıp tüm vaktini Şems ile sohbete ayırması, kimi nâkıs müridlerin şeyhlerini kendilerinden alıkoyan, kim olduğunu tanımadıkları Şems hakkında kin duymalarına ve Mevlânâ’nın vaazlarından yoksun kalan ahâli arasında muhtelif dedikoduların yayılmasına neden olmuştur.¹¹¹

Şems, Konya’daki bu sıkıntılı durum sebebiyle 643/1245 âniden şehri terk etmiş ve Tebriz’e gitmiş, Mevlânâ ise onu bulup Konya’ya yeniden getirmiştir.¹¹² Mevlânâ’yı çok inciten ve inzivaya çekilmesine neden olan bu durumun ardından müridleri Mevlânâ’dan özür dilemişlerdir.¹¹³

Mevlânâ, Şems’ten aldığı bir mektuptan Dımaşk’ta bulunduğunu öğrenince Şems’e Arapça - Farsça dört manzum mektup göndermiştir. Dımaşk’ta takribî bir sene yaşadıkdan sonra Konya’ya dönen Şems, Mevlânâ’nın evlât edindiği Kimyâ Hatunla evlenmiş, eşinin vefatından yedi gün sonra Şâban 644’te (Aralık 1246) ikinci kez kaybolup Dımaşk’a gitmiştir.¹¹⁴ Mevlânâ, Şems’in ikinci kez gidişinden sonra, Şems’in geri gelmesi için yirmi kişilik bir heyetin başında Sultan Veled’i Dımaşk’a göndermiştir.¹¹⁵

Mevlânâ’yı, melâmet tavrının gereği olarak Şems’in terk edip gidişi bir nevî celâl tecellisidir. Mevlânâ, o âna kadar Şems’te yalnızca cemâl tecellisine şahit olmuştu. Konya’dan ayrılan Şems, böylelikle Mevlânâ’nın kendisini tam olarak müşahede edebilmesi için Mevlânâ’ya celâl tecellisini de göstermiş oldu.¹¹⁶

Sipehsâlâr risâlesinde, Mevlânâ’nın oğlu Alâeddin’de, Mevlânâ ile Şems’in Sultan Veled’e daha çok alâka gösterdikleri gerekçesiyle Alâeddin’de kıskançlığın başladığını, hatta Şems Kimyâ Hatun’la evlendiğinde

¹¹¹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 198-199; Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 126.

¹¹² Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, c. II, s. 253.

¹¹³ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr* s. 127.

¹¹⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 218-271.

¹¹⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 270-271; Sahih Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 166.

¹¹⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 218.

mevsimlerden kış olduğu için Mevlânâ'nın onlara mutfağın sofasını verdiğini, Alâeddin'in ise babası Mevlânâ'nın yanına gelmek istediğinde buradan geçmek zorunda olduğunu, Şems'in dikkatli ve saygılı olması konusunda onu uyardığını, bu durumu hazmedemeyip tepki gösteren Alâeddin'in bu durumu ahâliye anlatmasının dedikoduların giderek çoğalmasına neden olduğunu belirtmiştir.¹¹⁷

Şems, müridlerin ve halkın yeniden dedikodu yapmaya başladıklarını işitince, Sultan Veled'e ilim ve irfanda eşi benzeri bulunmayan Mevlânâ'dan kendisini ayırmak istediklerini, bu kez gittikten sonra bir daha kimsenin izini bulamayacağını söylemesinin ardından, 8 Şâban 645 (8 Aralık 1247) tarihinde ortadan kaybolur.¹¹⁸ Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî'nin bu kayboluşundan kırk gün sonra başındaki beyaz sarığı çıkartıp yerine duman renkli bir sarık sarar, ömrünün sonuna değin kullanacağı Yemen ve Hint kumaşından bir ferecî yaptırır.¹¹⁹ Aşkla şiirler söylemeye ve daima semâ yapmaya başlar.¹²⁰ Şems'i bulma ümidiyle Mevlânâ bir süre sonra aldığı havâdise binâen Dımaşk'a gider, fakat bulamadan geri döner. Buna rağmen Mevlânâ birkaç yıl sonra yeniden Dımaşk'a gitmiş, Şems'i aylarca aramış olmasına rağmen yine de bulamamıştır.¹²¹ Son yolculuğu sırasında Hüsâmeddin Çelebi'yi müridleriyle ilgilenmesi için yerine bırakmış, Dımaşk'ta takribi bir sene kalmış ancak Anadolu'ya dönmesi için Selçuklu sultanı başta olmak üzere ileri gelen âlim ve yöneticilerin mektup göndermeleri üzerine geri gelmiştir.¹²² Mevlânâ, Konya'ya dönüşünden sonra Şems'i kendisine sorduklarında, "Şems-i Tebrîzî sadece bahanedir, güzel ve latif olan biziz" şeklinde cevap vermiştir.¹²³ Sultan Veled ise babasının Dımaşk'ta Şems'in cismini değil mânasını bulduğunu, bu mânanın da artık kendi zâtında tezahür ettiğini,

¹¹⁷ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 130.

¹¹⁸ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 62-64.

¹¹⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 269.

¹²⁰ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 65-69.

¹²¹ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 71-76.

¹²² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 280-281.

¹²³ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 282.

bundan sonra Şems’e ihtiyaç hissetmediğini¹²⁴ ifade etmektedir. Mevlânâ, Şems’e ulaşıpta onu göremeyen dervişe ise, “Şems-i Tebrîzî’ye erişemediy- sen öyle birine eriştin ki saçının her telinde yüz binlerce Şems vardır” buyu- rarak sohbet şeyhiyle iki denizin bütünleşip karışması misali tek bir vücûd olduğunu söylemiştir.¹²⁵

Eflâkî’de ve ondan aktarılan sair kaynaklarda Şems’in âkıbeti hakkında farklı rivayetler vardır. Eflâkî’nin bir rivayetinde belirttiğine göre Şems, Mevlânâ ile hasbihâl ederken yedi kişiden oluşan bir grup hücrenin önüne gelip, içlerinden biri Şems’ten dışarıya çıkmasını talep etmiş, Şems de Mevlânâ’ya, “Beni öldürmek için çağırıyorlar” deyip dışarı çıktığı anda bir bıçak darbesi alan Şems kuvvetli bir nâra atıp kaybolmuş, sonrasında ise yerde birkaç damla kan dışında başka birşey görülmemiştir.¹²⁶

Şems’e, Konya, Niğde, İran’ın Hoy ve Tebriz şehirlerinde, Pakistan- Mülta’n da türbe ve makamlar izâfe edilmiştir. Abdülbaki Gölpınarlı, Şems’i öldürme girişimini ve cesedinin Emîr Bedreddin Gevhertaş’a ait olan bahçe- deki kuyuya atılmasıyla ilgili rivayetleri gerçeğin menkıbeleşmiş hali olarak kabul eder. Şems, Gölpınarlı’ya göre atılmış olduğu kuyunun üstüne yapılan Konya’daki Şems-i Tebrîzî Zâviyesi’nde medfundur. Emîr Bedreddin Gev- hertaş da Şems’in vefatından sonra kendisinin bahçesine Şems’in yanı başına defnedilmiştir. Şems’in Mevlânâ’nın dergâhındaki Bahâeddin Veled’in yanına defnedilmiş olduğu rivayetinin Gölpınarlı doğru olmadığını, hatta bu- radaki kabrin Şems-i Tebrîzî’ye değil Şemseddin Yahyâ’ya ait olduğunu belirtir.¹²⁷

Bu rivayetlerden yola çıkarak Şems-i Tebrîzî’nin ne zaman ve nerede ve- fat ettiğine ilişkin kesin bir sonuca ulaşmak güçtür. Şems’in gaybûbetine

¹²⁴ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 73.

¹²⁵ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 79-92; Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüddâven- diğâr*, s. 133-134.

¹²⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 266-267.

¹²⁷ Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, s. 82-85.

inandıklarından Fûrûzanfer ve Midhat Bahârî Beytur gibi Mevlevîlik tarihinin uzmanları Şems'in mezarı ve vefat tarihi konusuna çok da önem vermemişlerdir. Kemâl-i Hucendî'nin, "Gönül ehli olanlar gittiler, aşk şehri boş kaldı deme / Cihan Şems-i Tebrîzî ile doludur, onu görecek Mevlânâ gibi bir zat nerede?" beytinden de yola çıkarak Mevlânâ gibi Şems'in de zâhirî keyfiyetinin dışında bâtınî keyfiyetini kavramanın esas olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Makâlât, Şems-i Tebrîzî'nin elimizdeki tek eseridir. Ülkemiz kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan bu eser İran'da basılmıştır. Makâlât'ın yazım dili Farsça olmasının yanında içinde Arapça bölümler de bulunmaktadır. Mehmet Nuri Gençosman tarafından "Konuşmalar" adıyla dilimize tercüme edilmiştir. Bu eser, Mevlâna ile Şems-i Tebrîzî'nin aralarındaki ilişkiyi göstermesi sebebiyle mühim bir yere sahiptir.

3. Selâhaddîn-i Zerkûb Feridûn el-Konevî

Asıl adı Ferîdun olan Selâhaddîn-i Zerkûb, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin ilk halifesi olup, balıkçılıkla geçinen bir aileye mensup olarak 582/1186 yılında Beyşehir gölünün kenarındaki Kâmile köyünde doğdu. Daha sonraları Konya'ya gelerek kuyumculuk (zerkûbî) sanatını öğrenmiş ve bağcılıkla da uğraşmıştır. Kırklı yaşlarındayken fütüvvet ehli olan kuyumcuların şeyhi olmuş ve Selâhaddîn-i Zerkûb, Selâhaddin Zerkûbî, Selâhaddîn-i Zerrinkûb isimleriyle anılmaya başlandı.¹²⁸

629/1232 Konya'ya gelerek Sincâniye Mescidi'nde itikâfa giren Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin şeyhi Seyyid Burhâneddin Tirmizî'ye bağlandı. Seyyid Burhâneddin Tirmizî'nin, Mevlânâ'ya halifelik icâzeti verip Kayseri'ye dönmesinin ardından Selâhaddîn-i Zerkûb de köyüne döndü ve orada evlendi. Bir cuma günü Konya'ya tekrar geldiğinde, Ebülfazl Camii'nde cuma namazının ardından vaaz eden Mevlânâ'yı dinlerken şeyhinin halini Mevlânâ'da görmüş cezbeye gelerek kürsüye koşmuş ve Seyyid Burhâned-

¹²⁸ Ceyhan, Semih, "Selâhaddîn-i Zerkûb", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. 36, s. 340.

din’in ardından Mevlânâ’ya intisap etmiştir.¹²⁹ Sahih Ahmet Dede’ye göre Selâhaddîn-i Zerkûb, Mevlânâ’ya 641/1243 yılında mürid olmuştur.¹³⁰ Bu durum, Seyyid Burhâneddin’in vefat ettiği 639/1241 yılından sonra ve Şems-i Tebrîzî’nin Konya’ya geliş tarihi olan 26 Cemâziyelâhir 642 (29 Kasım 1244)’den önce gerçekleşmiş olmalıdır.

Selâhaddîn-i Zerkûb, Şems’in Konya’ya gelmesinden sonra onun sohbetlerine katılmış, Mevlânâ ile Şems altı ay boyunca süren halvette kaldıkları sırada Sultan Veled ile beraber halvethâne kapısını beklemişlerdir. Mevlânâ’da Selâhaddîn-i Zerkûb’u çok sever ve değer verir hatta Şems’in gelişinden sonra vaaz etmeyi tamamen terk eden Mevlânâ, onun rica etmesiyle bir kereye mahsus olmak üzere vaaz etmiştir.¹³¹

652/1254’de Moğol ordusu Konya’yı kuşattığında Mevlânâ, Konya’nın Selâhaddîn-i Zerkûb vesilesiyle bağışlanıp, işgal edilmeyeceğini halka müjdelemiştir.¹³²

Sultan Veled, Şems-i Tebrîzî’nin 645/1247 senesinde ikinci ve son kez kayboluşunun ardından Mevlânâ’nın Şems’in sırlarına Selâhaddîn-i Zerkûb’da da mazhar olduğuna, süt ile şekerin kaynaşması gibi onunla kaynaştığını, kapılmış olduğu aşk ve coşkunluk halinin insanların irşâdına engel olması nedeniyle irşâd vazifesini üstlenmek üzere onu halife seçtiğini, onun şahsına gazeller söylediğini, kendisinin de ona uymasını söylediğini belirtir. Selâhaddîn-i Zerkûb’un, Şems’i arattığını, cahil olduğunu ve şeyhlik için ehil olmadığını söyleyen bir kısım müridler tarafından gizlice öldürülmesi planlanmışsa da bu girişim engellenmiştir.¹³³ Sultan Veled, gizlice öldürüleceğini duyan Selâhaddîn-i Zerkûb’un bu durumu gülererek karşıladığını, Mevlânâ tarafından kendisinin seçildiğini, Mevlânâ’nın hakikatine ay-

¹²⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 123.

¹³⁰ Sahih Ahmed Dede, *Melevilerin Tarihi*, s. 163.

¹³¹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 123-125.

¹³² Sahih Ahmed Dede, *Melevilerin Tarihi*, s. 175.

¹³³ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 87. Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 133-134.

na olduğunu, bu nedenle kendisine bir şey yapamayacaklarını söylediğini belirtmektedir. Selâhaddîn-i Zerkûb on seneye yakın Mevlânâ'nın halifeliğini yapmış, 1 Muharrem 657 (29 Aralık 1258) tarihinde vefat etmiş ve semâların eşliğinde Sultânü'l Ulemâ Bahâeddin Veled'in sol tarafına defnedilmiştir. Mevlânâ, Selâhaddîn-i Zerkûb'dan sonra onun yerine Hüsâmeddin Çelebi'yi halife tayin etmiştir.¹³⁴

Selâhaddîn-i Zerkûb ilk Mevlevî eserlerinde bâtını zâhirinden üstün, fazla riyâzette bulunan, gaybü'l-gayb âlemden haber veren, sırların aslına eren, zâhirde âvamdanmış gibi görünüp bâtında âriflerden olan bir sûfî diye anlatılır. Ayrıca Sultânü'l Ulemâ Bahâeddin Veled'den Seyyid Burhâneddin'e intikal eden söz fesahatini Mevlânâ'ya, hal güzelliğini ise Selâhaddîn-i Zerkûb'a verdiği nakledilir.¹³⁵

4. Sadreddin Konevî

On üçüncü yüzyıl Anadolu'suna baktığımız zaman Sadreddin Konevî ve Mevlânâ Celâleddin-i Rumî on üçüncü asır ve sonraki asırlar için iz bırakmış iki mühim şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Her ikisi de Konya'da en verimli çalışma ve eserlerini meydana getirmiş ve şöhretlerini de ilk bu şehirde elde etmişlerdir. Hemen hemen aynı yaşlarda olup, doğum ve ölüm yılları birbirine yakındır.

Konevî, Mevlânâ ile yakın yıllarda 606/1209 Malatya'da doğmuş, tam ismi Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yusuf b. Ali olan Sadreddin Konevî, Mevlânâ'dan yaklaşık sekiz ay sonra 673/1274 yılında vefat etmiştir.¹³⁶

Babası şeyh Mecdüddin İshak, Endülüs'ten Malatya'ya göç etmiş bir ailenin çocuğu olup zaman içerisinde Anadolu Selçuklu hükümdarlarının kendisine büyük önem verdikleri âlim, şehzâdelerin hocası, müşavir ve diplomat haline gelmiştir. Konevî'ye ilk eğitimini babası vermiştir. Daha sonra-

¹³⁴ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 92-93.

¹³⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 122.

¹³⁶ Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. 35, s. 420.

ları ise Şeyh Evhadüddin Kirmanî ve Muhyiddin İbnül Arabî’den dersler alıp onlar tarafından yetiştirilmiştir. Eğitiminin bir kısmını Malatya bir kısmını ise Şam ve Mısır’da yapmıştır. II. Gıyaseddin Keykavus Sultan iken, takribi 643/1246 senesinde Konya’ya yerleşmiş, Çeşmekapı civarındaki menzilinde müderrisliğe başlamıştır. Öğrencilerine usûl, tefsir, hadis ve tasavvuf gibi çeşitli alanlarda dersler vermiştir. Daha sonra da hayatının sonuna kadar Konya’dan ayrılmamıştır. Sadreddin Konevî’nin İslâm dünyasında bilhassa Anadolu’da mühim etkisi olan Şeyh-i Ekber Muhyiddin Arabî’nin tam olarak anlaşılmasında ve onun yorumlanmasında büyük hizmeti geçmiştir. Türbesi Konya’nın Merkez Meram ilçesinde yer alan Şeyh Sadrettin Konevî mahallesinde bulunmaktadır. Türbesine, vasiyetine uygun bir şekilde tavan yapılmamıştır.¹³⁷

Âlim ve insanı kâmil olan Konevî, fikir dünyasını insan, Allah-varlık düşüncesine dayandırır aynı zamanda farklı bir bakış açısıyla metafizik konuları İlm-i ilahi diye adlandırarak belli bir sistematığe oturtur. Bununla birlikte İslam dünyasında bilinen ilk günlüğü kaleme alan âlimdir. Günlüğünde kaleme alınanlar o dönemin tarihine, sosyal yapısı ve durumuna, eğitim müesseselerine kılavuzluk eder. Bu sebeple eserlerine şerhler yazılır ve düşünceleri, bakış açısı tasavvufî hayata da derin tesirler bırakır.¹³⁸

Konevî’nin, kendisinden sonra gelen âlim-mutâsavvıflar üzerinde de mühim etkiye sahiptir. Aynı zamanda bazı İslâm tarihçilerine göre Konevî, İbn Arabî ve Hz. Mevlâna ile beraber İslâm felsefesi düşüncesinde Konya Okulu’nun müessesidir. İbnü’l-Arabî’nin düşünce yapısını Mevlevî düşüncesi bakımından, bilhassa da Mesnevi’yi baz alarak açıklayan bu müesseseye ortaya çıktığı ve geliştiği yeri göz önünde bulundurarak “Konya Okulu” denilmiştir. Konya Okulu’nda Sadreddin Konevî çok mühim bir yere sahip

¹³⁷ Demirli, Ekrem, “Sadreddin Konevî”, c. 35, s. 420-425; Agar, M. Emin, “Menkıbeleriyle Sadreddin Konevî”, *Sakarya Ün. Eğitim Fak.*, S. 6, 2003, s. 410-426.

¹³⁸Şahin, Bekir, “Şeyh Sadreddin Konevî ve Hz. Mevlâna Dostluğu”, <https://konyaaramastirmalari.blogspot.com/2015/12/seyh-sadreddin-konevi-ve-hz-mevlana.html> (22. 02. 2019)

olmakla beraber Hz. Mevlâna bu okulun akış yönüne etki etmiş biraz aşırı kaçan felsefi yönelimden daha “derunî” diye ifade edebileceğimiz bir yöne çekmiştir.¹³⁹

Sadreddin Konevi ile Mevlanâ arasında cereyan eden karşılıklı ikram, incelik, tevazu sahneleriyle dolu dostluğa ait pek çok menkıbe Ahmet Eflâki'nin, Menakıbü'l-Arifin isimli eserlerinde nakledilmektedir.

Konevî, hanesini ilim tahsil edilen bir mekân haline getirmiş, özellikle hadis ilmindeki bilgisiyle Muhyiddin Arabî'nin düşüncelerini izah etmeye çalışmıştır. Konevî, Konya'da çok sayıda öğrenciyle birlikte, pekçok sayıda hikmet ve tasavvuf ehli kişiler yetiştirmiştir. Konevî'nin öğrencileri içerisinde mühim şahsiyetler yer almış, kendisi emir gibi yaşamış ama adına herhangi bir tarikat bırakmamıştır. Mevlâna'nın da Konevî'den feyz aldığı da rivayet edilir ki hatta Konevî'nin, Mevlana'nın hocası olduğunu söyleyenlerde vardır.¹⁴⁰

“Mevlevî kaynaklarında yer alan ve Mevlevî bakış açısının etkilerini taşıyan menkıbelerin mühim bir kısmı, tasavvuf muhitlerinde anlatılan bazı hadiselerin Mevlânâ ve Konevî ile ilişkilendirilmesiyle kurgulanmış görünür. Anadolu'da gelişen iki büyük tasavvufî düşünce ekolünü temsil edecek olan Ekberî-Konevî geleneğiyle Mevlevîlik arasındaki bazı farkları vurgulayan bu menkıbelerde Mevlânâ geleneksel anlamıyla bir mutasavvıf, Konevî tasavvuf kitaplarında tanımlanan ehl-i zâhir olarak tasvir edilmektedir. Aynı zamanda Konevî üst düzey kesimlerle irtibatı olan bir kişidir ve bunun bir tür böbürlenme anlamına geldiği ima edilir. Mevlânâ ise sıradan insanlarla seçkin insanları etrafında toplamış bir sūfidir. Bunun kanıtlarından biri, Mevlânâ'nın çevresindeki insanların toplumun bütün kesimlerinden gelen kimselerden oluşmasıdır. Öte yandan Mevlânâ'nın cenaze namazını Ko-

¹³⁹ Açıkgenç, Alparslan, İslam Felsefe Geleneğinde Konya Okulu, <http://mebkam.com/makale.asp?dil=28&MakaleID=35>, (22.02.2019)

¹⁴⁰ Açıkgenç, Alparslan, İslam Felsefe Geleneğinde Konya Okulu, <http://mebkam.com/makale.asp?dil=28&MakaleID=35>, (22.02.2019)

nevî'nin kıldırmasını vasiyet etmesi iki düşünürün arkadaşlığının başka bir kanıtı olarak gösterilebilir.”¹⁴¹

5. Evhadüddîn-i Kirmânî

Bir süre Hoy’da kaldığı veya Hoy üzerinden Anadolu’ya geçtiği söylenmiştir. Menâkıbü’l-Ârifin isimli eserinde Ahmed Eflâkî, Şeyh Evhadüddin’in Mevlânâ’ya olan saygısı, onunla görüşmesi, sohbeti vb. ilişkileri hakkında bilgi verirken, onun için el-Kirmânî nisbesine ek olarak el-Hoyî nisbesini de kullanmıştır. Şeyh Evhadüddin’in belli aralıklarla Konya’ya gidip geldiği, Mevlânâ ve çevresindekilerle (Şems-i Tebrizî vb.) sohbetlerde bulunduğu, Eflâkî’nin nakillerinden anlaşılıyor.¹⁴²

Hayat hikâyesinin diğer safhalarına baktığımızda Evhadüddîn, Kirmân yöresinden Bağdat’a gitmiş, ilmî ve tasavvufî eğitimini ilerletmiş, bazı medreselerde müderrislik yapmıştır. 591/1195 yılından önceki bir tarihte ise Tebriz’e giderek dönemin meşhur sufilerinden Zâhid-i Tebrizî ile görüşmüştür. Daha sonra Nahcivan, Gence ve Şirvan taraflarını gezmiş, Nahcivan’da ikamet etmiştir. 600/1204 yılı civarında Anadolu’ya gelmiş, Konya’da Muhiddin İbnü’l-Arabî ile görüşmüş, Malatya ve Sivas’ta bulunmuş, ancak daha çok Kayseri’de kalmıştır. Ayrıca Selçuklu sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile de iyi ilişkiler kurmuş, bir ara Bağdat’ta Abbasi Halifesi Nâsır Li-dinillah ile görüşmüş, onun tarafından Tebriz’e gönderilmiştir. Şeyh Evhadüddin’in Erbil, Halep ve Şam’da da kalmış olduğuna dair rivayetler vardır. Kısacası Evhadüddin Kirmânî, çoğu İslâm beldesini dolaşmış ve dönemin bütün ünlü mutasavvıflarıyla tanışıp, sohbetler etmiştir. 627/1230’larda tekrar Anadolu’ya gitmiş, bilahâre Bağdat’a geri dönmüş, 635/1238’de vefat etmiştir.¹⁴³ Evhadüddin Kirmânî’nin, İslâm dünyasının beldeleri arasında mekik dokuyarak, aşılâyıcı rol üstlendiği âşikârdır.

¹⁴¹ Demirli, Ekrem, “Sadreddin Konevî”, c. 35, s. 420-425.

¹⁴² Azamat, Nihat, “Evhadüddîn-i Kirmânî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995, c. 11, s. 518-520.

¹⁴³ Azamat, “Evhadüddîn-i Kirmânî”, s. 518-520.

6. Ahmed Fakih

Oğuz-Türkmen Türkçesi'nin Anadolu'daki öncüleri arasında ismi geçen ve Konya'da yaşamış olan Ahmed Fakih'e ait bilgileri çoğunlukla Bektaşî ve Mevlevî kaynaklarından öğrenmekteyiz. Bunlar kaynaklar arasında Muhyiddin'in Hızırname'si, Seyyid Harun-ı Veli Menakıbı ve Menakıb-ı Hâce Fakih Ahmed Sultan ile Hacı Bektaş-ı Veli, Ahmed Eflakî'nin Menakıbü'l Ârifin'i ve Hacım Sultan'ın Veliyetname'leri zikredilebilir.¹⁴⁴

Kaynaklar dikkatli bir şekilde analiz edilip değerlendirildiğinde, en az beş farklı kişinin bu ismi taşımakta olduğu ve bunların birbirine karıştırılmakta olduğunu görmekteyiz. Konumuzla alakalı olan Ahmed Fakihlere konu bütünlüğünü dağıtmamak adına yer vermemizin doğru olacağı kanaatindeyiz.¹⁴⁵

Birinci Ahmed Fakih, Azerbaycanlı olup doğum tarihi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Tebriz'in Asbust köyünden olduğu muhtemeldir. Ahî teşkilâtının müessisi Kırşehirli Ahî Evran Şeyh Nasîrüddin Mahmûd el-Hûyî'nin şeyhi ve kayınbabası olan Şeyh Evhadüddin Hâmid b. Ebü'l-Fahr el-Kirmânî'nin mürididir. Anadolu'ya Şeyh Kirmânî'nin Konya'yı ziyareti sırasında 602/1206'da gelmiş olmalıdır. Konya'ya yerleşen Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve babası Bahâeddin Veled'in, yerleşmelerinden yedi sekiz yıl kadar evvel 617/1221 senesinde vefat etmiştir. Hâfız Hüseyin Kerbelâî, Ravzatü'l-cinân ve Cennetü'l-cenân isimli eserinde Şeyh Kirmânî'nin müridlerinden olan Fakih Ahmed-i Asbustî isimli bir şahsı zikreder. Bu şahsın, kabrinin Tebriz civarındaki Asbust köyünde bulunmasından ötürü, 617/1221'de Konya'da vefat eden ve oraya defnedilen Ahmed Fakih'ten farklı olması gerekir. Şu var ki Asbust'taki kabrin bir makam olma ihtimali durumu düşünülürse, Asbustî künyeli Ahmed Fakih'in Konya'da defnedilen Ahmed Fakih'le aynı kişi olduğu söyleyebiliriz.¹⁴⁶ Anadolu'nun ilk ahî

¹⁴⁴ Sertkaya, Osman F., "Ahmet Fakih", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1989, c. 2, s. 65-67.

¹⁴⁵ Sertkaya "Ahmet Fakih", s. 65-67.

¹⁴⁶ Sertkaya, "Ahmet Fakih", s. 65-67.

erenlerinden olduğunu Hızırnâme isimli menâkıbnâmesinde bildiren Ahmed Fakih’in Muhyiddin, onu Kutbü’l-din unvanıyla zikretmekedir ki bu unvan Yûnus Emre tarafından da şu şekilde tekrarlanır: “Ahmed Fakih Kutbüddin Sultan Seyyid Necmüddin/Mevlânâ Celâlüddin ol kutb-ı cihânkâni?”¹⁴⁷

Diğer taraftan, ismi etrafında bir menkıbe hâlesi meydana gelen ve vefatından sonra da kerametlerine inanılmakta olan, Ahmed Fâkih, Türkmenler arasında meczup olarak nam bulan abdal bir Türkmen dervişidir. Kabri, Konya’nın batısındaki Yaka bağları ile Beyşehir yolunun kavşak noktasında bulunmakta olan Hoca Fakih Mescidi’nin bitişiğindedir. Bu türbenin mescide açılan kapısının üzerinde, kabir sandukasına ait olduğu ve daha sonraları türbe kapısına taşındığı sanılan Selçuklu hattı ile yazılmış bir kitâbe yer almaktadır. Bu kitâbedeki cümleler şöyledir: “Allah, hâze’l-kabr eş-şeyh el-ecel el-kebir el-âlim el-âmil es-sâlik en-nâsik el-fâzıl el-âbid el-muhakkik melikü’l-abdâl seyyidü’l-meczûbîn kutbu’ş-şark ve’l-garb el-fakîh Ahmed, nevverallahu madcaahû, tahrîruhû fî seneti semâne aşere ve sittemie”.¹⁴⁸ Bu kitâbede geçen 617/1221 tarihi Ahmed Eflâkî’nin Menakıbü’l Ârifin’inde yer alan bilgi ile uygunluk göstermektedir.¹⁴⁹

7. Sirâceddin el-Urmevî

Sirâceddîn el-Urmevî 594/1198 yılında Urumiye şehrinde doğmuştur. Doğum yerine nispetle Urmevî olarak anılan bu zât mantık, kelam ve fıkıh âlimi olduğu rivayet edilmektedir.¹⁵⁰ İlk tahsilinine Urmevî’de başlamış, daha sonra Musul ve Şam’da eğitimine sürdürmüştür. Malatya’da Evhadüddîn el-Kirmanî’nin ve Cemaleddin el-Vâsitî’nin öğrencisi olmuş, daha sonra Alâeddin Keykubat tarafından Sivas kadılığına görevlendirilmiştir. Sivas’da uzun süre kadılık görevinde bulunduğu için Sivas’da mülkleri ve bir de vak-

¹⁴⁷ Gölpınarlı, Abdalbaki, *Yunus Emre Divanı*, Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul, 1943, c. I, s. 111.

¹⁴⁸ Gölpınarlı, *Mevlana’dan Sonra Mevlevilik*, s. 88.

¹⁴⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 452-453.

¹⁵⁰ Çağrıncı, Mustafa, “Sirâceddin el-Urmevî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. 37, s. 262-264.

fi vardır, bu sebeple vefatından sonra çocukları ve torunları Sivasla ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Konya'ya da gelen Urmevî, Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî, Sadreddîn-i Konevî gibi büyük âlimlerin sohbet meclislerinde bulunmuştur. Bulduğu dönem içerisinde önce Konya kadılığına, daha sonra da Kâdî'l-kudâtlığa tâyin edilmiştir. 651/1254 senesinde Konya'daki ünlü Karatay Medresesini inşaa ettiren Celâleddîn Karatay'ın vakıflarının vakfiyesini, 677/1279 senesinde Sâhib Atâ Fahreddîn Ali'nin çok sayıdaki vakıflarını barındıran vakfiyesini, Kâdî'l-kudât unvanıyla onaylamıştır. Urmevi, örnek yaşam tarzı ve fikirleri ile insanları aydınlatmayı amaçlamıştır. Hakikaten O'nun Sivas'ta Sâhib Ata tarafından yaptırılan Gök Medrese'nin vakfiyesinin giriş kısmına yazmış olduğu nasihatları dikkat çekicidir:

“Unutulmamalıdır ki dünyâ kısa bir zaman için uğranılacak bir yerdir. Onu sevmek, vahim ve korkunç bir azaptan ve büyük tehlikeye düşmekten başka bir şey değildir. Cenâb-ı Hak, vâinde durmayanı cezâlandırır. Cenâb-ı Hak, dünyâyı geçici bir hayat için yaratmıştır. Orası ebedî bir karargâh değildir. Bu dünyâ sermâyesi ancak farz olan ibâdetler, yapılan iyilikler, makbul olan sadakalar ve Cenâb-ı Hakka yaklaştıran hayırlı işler, güzel huylar, yüce ilimler, fazîletler; nefsi, cimrilik ve hasedden temizleme; yalnız Allahü Teâlânın rızâsı için yapılan amellerden ibâret bir ticâret yeridir. Akıllı kimse, geçici sermâyesini, şiddetli ve ebedî azapların bulunduğu âhiret için sarf eder. Her kim âhiret için çalışırsa yüksek dereceler elde eder. Dünyânın geçici süslerine, gönül alıcı yıldızlarına aldanırsa nîmetlerden, yüksek derecelerden mahrum olur. Bu dünyâ, akıllının çiftliği, gâfil ve câhilin ziyan edeceği bir yerdir. Dünyâda Allahü Teâlânın emir ve yasaklarına uyan, ahirette azaptan kurtulur, emir ve yasaklara uymayan da kaçacak yer bulamaz. Akıllı kimse, ekilecek bir tarla gibi olan şu dünyâda, Allahü Teâlânın emir ve yasaklarına riâyet eder. Resûlullah'a (s.a.v.) tâbi olursa, âhirette karşılığını görür. Verdikleri, ecrin en büyüğü ve azığın en verimli olarak âhirette karşısına çıkar.” Kadî Siraceddin Urmevî mantık ve kelâm alanında medreselerde dersler okutmuş ve bu alanda yüzyıllarca örnek teşkil edecek Metaliu'l-Envâr adlı eserini kaleme almıştır. Birçok öğrenci yetiş-

tirip, insanlara ilim öğreten Sirâceddîn Urmevî’nin öğrencileri içerisinde, Safiyyeddîn Muhammed b. Abdürrahîm Urmevî gibi meşhûr âlimler de vardır. 681/1283 senesinde Konya’da vefat eden Siraceddin Urmevî’nin kabrinin yeri konusunda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Hz. Mevlânâ’nın cenaze namazını kıldırın Sirâceddîn Urmevî’nin kabrinin yeri konusunda belirsizlik olsa da şanı ve eserleri ile günümüze kadar ulaşmıştır.¹⁵¹

8. Fahreddîn Irâkî

Fahreddîn Irâkî 610/1213 yılında Hemedan’ın Kumcân köyünde doğmuştur. Çok iyi bir öğrenim gören Fahreddîn Irâkî aynı zaman da kültürlü bir aileye mensuptu. Daha çok Irâkî diye tanınmada Fahreddîn İbrahim Kumcânî, Cevâlîkî ve Ferâhânî diye de anılmaktadır. Lema’ât isimli eseriyle nam yapan mutasavvıf şairdir.¹⁵²

Hemedan’daki Şehristan medresesinde henüz on yedi yaşında iken ders vermeye başladı. Bir grup Kalenderî dervişi gazel okuyarak semâ yaparak, medresede ders okuturken bir gün içeriye girdiler. Her türlü kayıttan Kalenderîler’in sıyrılmış olduklarını anlatmakta olan bu gazel kendisini derinden etkilemişti. 627/1230 senesinde Hemedan’dan Kalenderîlerle birlikte ayrıldı. İlk önce Irâk-ı Acem’e, daha sonra Hindistan’ın Mültan şehrine gitmişlerdi. Burada Bahâeddin Zekeriyâ’yı Mültanî’nin hankâhına misafir oldular. Bahâeddin Zekeriyâ’yı Mültanî, Sühreverdiyye tarikatının pîri Şehâbeddin es-Sühreverdi’nin halifesidir ki, Fahreddîn Irâkî kendisinin şeyh tarafından alıkonulacağını anlayınca yol arkadaşlarına buradan ayrılmasının gerektiğini söyleyip, hankâhtan ayrılan kabile ile Delhi’ye gitmişlerdir. Daha sonra Sûmenât’a yöneldiklerinde Fahreddîn Irâkî, yolda şiddetli bir rüzgara yakalanmışlar ve bu olay sonucunda arkadaşlarının çoğunu kaybetmiştir. Uzun bir yolculuktan sonra bir arkadaşıyla birlikte tekrar Delhi’ye

¹⁵¹ Çağrııcı, “Sirâceddin el-Urmevî”, s. 262-264.

¹⁵² Bilgin, Orhan, “Fahreddîn Irâkî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995, c. 12, s. 84.

dönmüş, buradan tekrar Mültan'a giderek Bahâeddin Zekeriyâ'nın müridi olmuştur.¹⁵³

Bazı kaynaklarda, Fahreddîn Irâkî'nin halvette ibadet ve taat ile meşgul olmak yerine yüksek sesle şiirler söylediğini, bu sıradışı durumun şeyhe bildirildiğini, şeyhin de, "Bu gibi şeyler size yasaktır, ona değil" diyerek müridini ayrımcılık yaptığı nakledilmektedir.¹⁵⁴ Mültan'da yirmi beş sene boyunca şeyhi Bahâeddin Zekeriyâ'ya hizmet etmiş, kızı ile evlenmiş ve şeyhi vefat edince 661/1262 veya 666/1267 şeyhinin yerine geçmiş. Fakat kendisini çekemeyenler şeyhinin yolundan farklı bir yol izlediğini, şiirler yazıp güzellerle meşgul olduğunu ifade ederek onu dönemin hükümdarına şikayet etmişlerdir. Hükümdarın kendisine iyi muamelede bulunmayacağını haber alan Irâkî, Mültan'dan ayrılarak deniz yoluyla Umman'a gitmiştir. Buradan Hicaz'a geçerek hac görevini yerine getirmiş ve daha sonra Anadolu'ya giderek Konya'da Sadreddin Konevî'nin hizmetine girmiştir. Onun İbnü'l-Arabî'nin Fusûsü'l-hikem ve el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye isimli eserini serhederek derslerine katılmıştır. Tasavvuf tarihi açısından en mühim eserlerinden olan Lema'ât'ı burada kaleme almıştır. Mevlânâ Celâleddin ve Mevlevî çevreleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Mevlânâ'nın medresesindeki semâ törenlerine katılmıştır. Konya'da bulunduğu sırada Fahreddîn Irâkî'yi koruyan ve kendisine bağlanan Muînüddin Süleyman Pervâne onun için Tokat'ta bir hankâh yaptırmıştır.¹⁵⁵

Anadolu'da hayatının bir bölümünü geçiren Fahreddîn-i Irâkî'nin Konya, Kayseri ve Tokat'ta geniş bir mürid çevresi oluşturduğunu tahmin edilmektedir.¹⁵⁶

¹⁵³ Bilgin, "Fahreddîn Irâkî", s. 85-86.

¹⁵⁴ Câmî, *Nefahatü'l-üins*, s. 601-605.

¹⁵⁵ Bilgin, "Fahreddîn Irâkî", s. 85-86.

¹⁵⁶ Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûflilik: Kalenderîler*, Timaş Yay., İstanbul, 2016, s. 84.

Lema’ât isimli eserini Anadolu’da kaleme aldığını, bu eserle onun vahdet-i vücûd inancına gönülden bağlı bir sûfî olduğunu anlayabilmekteyiz. Aslen Sühreverdiyye tarikatına bağlı olmakla birlikte kalenderî bir yaşam usulü benimseyen Fahreddîn Irâkî, muasır Evhadüddîn-i Kirmânî gibi Allah’ın cemâlinin güzel yüzlü insanlarda seyredilebileceği kanâatindedir. Bundan ötürü eserlerinde bilhassa aşk, âşık ve mâşuk kavramları üzerinde durmuştur.

8 Zilkade 688 (23 Kasım 1289)’da Fahreddîn Irâkî vefat etmiş ve Şam’da Sâlihiyye Mezarlığı’nda İbnü’l-Arabî’nin türbesi yakınına defnedilmiştir.¹⁵⁷

9. Saîdüddîn Fergânî

Muhyiddîn İbnü’l-Arabî ve Sadreddîn-î Konevî’nin fikirlerinin etrafında oluşan ilk kuşak nakledici ve açıklayanlardan biri olan Saîdüddîn-î Fergânî’nin İslâm düşünce tarihindeki yeri oldukça mühimdir. Ekberiyeye ekolünün yayılmasında Fergânî de Sadreddîn-î Konevî’nin diğer iki talebesi ve halifesi Fahreddîn-î Irâkî ve Müeyyidüddîn-î Cendî ile beraber mühim bir rol oynamış, yazdığı eserlerle kendisinden sonra gelenler için ilham kaynağı olmuştur.¹⁵⁸

620/1223 yılı civarında Mâverâünnehr’in Fergâna vadisinde, bugünkü Özbekistan sınırları içerisinde bulunan Kâşân şehrinde doğan Ebû Osmân Saîdüddîn Muhammed b. Ahmed el-Kâşânî el-Fergânî’nin hayatı ve ailesi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.¹⁵⁹ Saîdüddîn Fergânî, Menâhicü’l-ibâdadlı isimli eserinde ‘Şeyhü’ş-şuyûh’ dediği ve Şihâbüddînes Sühreverdí’nin halifesi olan Necîbüddîn Ali b. Buzgaş eş-Şîrâzî’ye küçük yaşta bağlandığını, sonra seyrü sülûkunu tamamlayıp Tâhûn adlı bir hankâhın şeyhi olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁰ Kısa bir zaman sonra memleketi

¹⁵⁷ Bilgin, “Fahreddîn Irâkî”, s. 85-86.

¹⁵⁸ Kılıç, Mahmud Erol, “Fergânî Saîdüddîn”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1995, c. 12, s. 378.

¹⁵⁹ Kılıç, “Fergânî Saîdüddîn”, s. 378.

¹⁶⁰ Kunt, İbrahim, “Sadrüddîn-i Konevî’nin Üç Halifesi: Fahrüddîn-İ Irâkî, Müeyyidüddîn-i Cendî Ve Saîdüddîn-i Fergânî”, *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2013, S 9, s. 181-205.

Fergâna'dan ayrılarak Şâm'a giden Fergânî, o zaman zarfında orada bulunan Sadreddîn-i Konevî'nin hizmet ve sohbet halkasına katılmıştır. Mısır ve Anadolu'da Sadreddîn-i Konevî'ye refakat eden öğrencileri arasında Fergânî'nin de bulunduğu, Fergânî'nin Meşârikü'd-derârî isimli eserine Sadreddîn-i Konevî'nin yazmış olduğu takrizden anlaşılmaktadır.¹⁶¹

Sadreddîn-i Konevî, Fergânî'nin Meşâriku'd-derârî isimli eserine yazmış olduğu takrizde, 630/1233 senesinde Şam'dan Mısır'a ilk kez gittiğinde Şeyh İbnü'l-Fârız'ın yaşamakta olduğunu ancak çok arzu etmesine rağmen kendisiyle görüşme imkanının olmadığını, 643/1245 senesinde Şam'dan tekrar Mısır'a gittiğinde zevk ehli bir grupla beraber İbnü'l-Fârız'ın Kasîde-i Tâiyye'sini şerh etmeye başladıkları bu dersleri Şam ve Anadolu'da devam ettirdiklerini, bu gruptan bazı şahısların yapılan yorumları kaydettikleri ancak "şeyhlerin iftiharî, alim ve arif kardeşim" sözleriyle bahsettiği Fergânî haricinde hiç kimsenin bu notları derleme ve bir eser haline getireme girişiminde bulunmadığından söz ederek, Fergânî'den övgüyle bahsetmektedir.¹⁶²

Ahmed Eflâkî'nin Menâkibu'l Ârifîn isimli eserinde Saîdüddîn Fergânî'nin ismi şu şekilde zikredilmektedir: "Malatyalı Mevlânâ Salâhaddîn'in rivayetine göre, Ereğli'de Nûreddîn Vefâdâr'ın evinde büyük şeyhlerle oturuyorlarken Şeyh Müeyyidüddîn-i Cendî bazı kişilerle beraber oraya gelmiştir. Selam, yemek ve türlü konuşmalardan sonra Şeyh Müeyyidüddîn-i Cendî'ye, 'Şeyh Sadreddîn Konevî hazretleri, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin şânı hakkında neler söylerdi?' diye sorulmuştur. Müeyyidüddîn-i Cendî bu soruya verdiği cevapta özet olarak; "Birgün Şemseddîn-i İyki, Fahrüddîn Irâkî, Şerefüddîn-i Mavsîlî, Saîdüddîn Fergânî, Nâsirüddîn Konevî ve başka has dostlarla birlikte Şeyh Sadreddîn Konevî'nin hizmetinde oturmuştuk. Mevlânâ'nın karakter ve halleri söz konusu oldu. Şeyh Sadreddîn Konevî tam bir doğruluk ve derin bir anlayışla

¹⁶¹ Kılıç, "Fergânî Saîdüddîn", s. 379.

¹⁶² Kunt, "Sadruddîn-i Konevî'nin Üç Halifesi: Fahrüddîn-İ Irâkî, Mueyyidüddîn-i Cendî ve Saîdüddîn-i Fergânî", s. 200.

heyecanlanarak ‘Eğer Bâyezid-î Bestâmî ve Cüneyd-î Bağdâdî bu dönemde yaşıyor olsalardı Mevlânâ’nın ata bindiğinde eğerin üzerine koyduğu örtüyü omuzlarında taşır ve bu hizmeti canlarına minnet sayarlardı.’¹⁶³ demiştir. Buradan anlaşılın, bu sorunun sorulduğu günde hem Sadreddîn-i Konevî’nin hem de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin hayatta olmadığıdır.

Fergânî, 665/1267 senesinde hacca gitmiş ve 699/1300 senesinde yaklaşık olarak yetmişbeş-seksenyaşlarında iken Şam’da ölmüştür. Tasavvuf tarihçilerinden bazıları Sühreverdîye tarikatının silsilesinde Fergânî’nin ismini zikretmektedirler. Bahâeddîn Nakşibend’in halîfesi Muhammed Pârsâ’daki İbnü’l-Arabî etkisinin kendisi gibi Orta Asya kökenli bir sûfî olan Fergânî aracılığıyla gerçekleştiği de ileri sürülmüştür.¹⁶⁴

10. Necmeddîn Dâye

573/1177 senesinde günümüzde İran toprakları içinde bulunan Rey’de doğan, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver b. Enûşirvân b. Ebî Necîb el-Esedî er-Râzî doğduğu yere nisbet edilerek “Necmeddîn Râzî” olarak tanınmış olmasının yanında, daha çok “sütanne, dadı” anlamına gelen “Dâye” lakabıyla şöhret olmuştur.¹⁶⁵ Kaynaklarda hayatının ilk dönemlerine ait bilgiler yer almamakla beraber sonraki dönemlerde bıraktığı eserlerine bakıldığında hayatının bazı dönemleri hakkında bilgiler yer almakta olup bu bilgiler doğrultusunda O’nun çocukluğundan başlayarak iyi bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Bu bilgilere göre 599/1201-1202 senesinde Dâye, hac görevini yerine getirmek için Şam, Mısır ve Hicaz’a doğru yolculuğa çıkmıştır. Bu yolculuk sırasında zamanının büyük sûfîlerinden Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî (ö. 634/1234) ile karşılaşması ve tasavvufla tanışması hayatında derin etkiler açmıştır.¹⁶⁶ Çünkü gerçek manada tasavvufî bir hayata başlangıç yapacağı Hârizm ve Horasan yörelerine gitmek için karar vermesinde

¹⁶³ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 359-360.

¹⁶⁴ Kılıç, “Fergânî Saîdüddin”, s. 378.

¹⁶⁵ Okuyan, Mehmet, “Necmeddîn Dâye”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006, c. 32, s. 496.

¹⁶⁶ Okuyan, “Necmeddîn Dâye”, s. 496.

Sühreverdi'nin bu konudaki sözlerinin mühim etkisi bulunmaktadır. Hârizm ve Horasan yöresine yaptığı yolculukta birçok âlim ve şeyhle karşılaşan Necmeddîn Dâye sonunda Necmeddîn Kübrâ'nın dergâhına mürid olmuştur. Kübrâ, Necmeddîn'in manevi terbiyesi ile ilgilenmesi için mühim halîfelerinden Mecdüddîn Bağdâdî (ö. 606/1209)'yi vazifelendirmiştir.¹⁶⁷ Hârizm'de kısa bir zaman kalan ve sonrasında Nişabur'da Şeyh Mecdüddîn Bağdâdî'nin hankâhında konaklayan Dâye, burada tasavvuf yolunun mertebelerini hızlıca kat ederek bir süre sonra da derviş ve sâlikleri irşâd etme vazifesine yükselmiştir.¹⁶⁸

614/1217 senesinde başta yaklaşan Moğol tehlikesi olmak üzere bazı sebeplerden kaynaklı olarak bu bölgeden ayrılan Necmeddîn Dâye, yeniden Rey şehrine dönmüştür. Lakin burada da uzun süre kalamamış, bir türlü önüne geçilemeyen Moğol saldırıları, büyük yıkım ve katliamlar sebebiyle tehlikeden uzak bir beldeye, samimi ve dindar padişahları, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat halkıyla gidilesi en uygun yer olan Anadolu'ya, 618/1221 senesinde göç etmiştir.¹⁶⁹ Anadolu'da bulunduğu süre zarfında bir müddet Kayseri'de, daha sonra ise Sivas'ta ikâmet etmiştir. Anadolu topraklarında kaldığı süre zarfında Evhâdüddîn Kirmânî,¹⁷⁰ Mevlânâ Celâleddîn ve Sadreddîn Konevî ile görüştüğü¹⁷¹ rivayet edilmektedir. Dâye, üç yıla yakın Orta Anadolu'da kalan daha sonra 621/1224 senesinde Mengüçüklü Sultanı Alâeddin Dâvud Şah'ın hükümdarlığı altındaki Erzincan'a gitmiştir. Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâvûdî isimli eserini burada onun namına kaleme alan Necmeddîn Dâye, Erzincan'da umduğu ilgiyi göremeyince Abbâsî halifeliğinin hizmetinde bulunma düşüncesi ile Anadolu'yu terkedip Bağdat'a gitmiştir. 622/1225 senesinde Halife Zâhir-Biemrillâh tarafından Tebriz'e, Celâleddin

¹⁶⁷ Câmî, *Nefahatü'l-üns*, s. 606.

¹⁶⁸ Baltacı, Halil, "Necmeddîn Dâye'nin Bahru'l-Hakâik Adlı Tefsirinde İbâdetlere Dâir Bazı İşârî Yorumlar", *Hitit Üniversitesi Dergisi*, 2011, S 20, c. 10, s. 196.

¹⁶⁹ Okuyan, "Necmeddîn Dâye", s. 496.

¹⁷⁰ Bayram, Mikâil, *Şeyh Evhâdüddîn Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-nâmesi*, Kardelen Yay., Konya, 2005, s. 142-143.

¹⁷¹ Câmî, *Nefahatü'l-üns*, s. 606.

Hârizmşah’a aracı olarak gönderilmiştir. Bu yıllarda bir süre Tebriz’de ikamet eden Necmeddîn Dâye hayatının son otuz yılla yakın dönemini Bağdat’ta geçirmiştir. Bahrü’l-hakâ’ik ve’l-me’ânî isimli tefsirini bu dönemde yazmıştır. 654/1256 senesinde burada ölmüş ve Şûnîziyye Kabristanı’nda Cüneyd-î Bağdâdî ile Serî es-Sakatî’nin kabirleri yakınlarına defnedilmiştir.¹⁷²

Kübreviyye tarîkatı tarihinde mühim bir yeri olan Necmeddîn Dâye bir şeyh olarak tarîkat ve irşad faaliyetlerinden ziyade eserleriyle tanınmıştır. Dâye lakabı çok fazla mürid yetiştirdiğine işaret etmekteyse de kaynaklarda sadece Deymûnî isimli bir müridinin ismi geçmektedir.¹⁷³

11. Şemseddin Malatî

Şemseddin-i Malatî Mevlevî muhite mensup müderrislerden biridir. Onun Celâleddin-i Rumî’nin yakın çevresinde ve hususi sohbetinde bulunduğu dair rivayetler vardır.¹⁷⁴ Şemseddin-i Mardînî, Efsaheddin Muîd ve Zeyneddin-i Râzî ile birlikte hareket ederek Kadı Kemâleddin-i Kâbî’yi Celâleddin-i Rumî ile görüşmeye teşvik etmesi bu durumu daha da belirginleştirir.¹⁷⁵ Şemseddin-i Malatî, felsefenin ve hikmetin her alanında parmakla gösterilen ve bid’at ehliyle mücadele eden bir şahsiyettir. Celâleddin-i Rumî, Şemseddin-i Malatî’ye her varlıkta Allah’ın bulunduğunu tasavvur etmesinin ve bu hayalin peşinden koşmasının yanlış olduğunu söyler. Sülûkunun ilk dönemlerinde pek çok şeyh, sûfî ve münzevî dervişin kapısını çalan, onlardan feyz almaya ve istifade etmeye çalışan Şemseddin-i Malatî, bu uyarıdan sonra tamamen Celâleddin-i Rumî’ye bağlanır.¹⁷⁶ O’nun daha önce her varlıkta Allah’ın bulunduğunu tasavvur etmesi, bir zamanlar Muhyiddin İbnü’l-Arabî ya da Sadreddin-i Konevî’nin etkisi altında kaldığını akla getirmektedir.

¹⁷² Okuyan, “Necmeddîn Dâye”, s. 497.

¹⁷³ Okuyan, “Necmeddîn Dâye”, s. 497.

¹⁷⁴ Eflâkî *Âriflerin Menkibeleri*, c. I, s. 141, 143, 151, 160, 166, 325; c. II, s. 590.

¹⁷⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkibeleri*, c. I, s. 178.

¹⁷⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkibeleri*, c. I, s. 139-305.

12. Şeyh Nasîreddin

Şeyh Nasîreddin türlü ilimlerde âdeta bir kütüphane olarak kabul edilen büyük bir âlimdir.¹⁷⁷ Şeyh Nasîrüddin Mahmûd Ahî Evran b. Abbas asıl ismi olup Ahî Evran (Evren) ismiyle tanınmaktadır. Tarihî bir kimliğe sahip bulunmakla birlikte gerçek kimliği menkıbeler içinde kaybolmuştur. “Gök, kâinat” ve “yılan, ejderha” manalarına gelen Evran ismi, efsanevî şahsiyetinin bir işareti olabilir.¹⁷⁸

Ahî Evren aslen Azerî Türklerinden olup, Azerbaycan’ın Hoy kasabasıdır. Ahî Evren 567/1175 senesinde Hoy’da doğduğu ve 93 yıl yaşadığı, büyük bir ihtimalle Türkmenlerin zamanın Selçuklu sultanına karşı başlattıkları Kırşehir ayaklanması sırasında öldürüldüğü ifade edilmektedir.¹⁷⁹ Tabsıra olarak bilinen Tabsiratü’l-Mübtedî ve Tezkiretü’l-Müntehâ isimli eser de Nasîrüddin el-Hoyî’nin kaleminden çıkmıştır. Mikâil Bayram, bazı menkıbevi bilgiler ve yazma eserlerdeki kayıtlardan hareketle Nasîrüddin el-Hoyî’nin Evhadüddin-i Kirmânî’nin damadı ve en önde gelen müritlerinden biri olduğunu da düşünmektedir.¹⁸⁰ Anadolu Ahî teşkilatının kurucusu Ahî Evren olarak bilinen Nasîrüddin el-Hoyî ile Şeyh Nâsîreddin’in aynı kişiler olduğudur. Ahî Evren ile Sadreddin-i Konevî arasındaki ilişkinin yoğunluğuna dair başka rivayetler gündeme gelmektedir. Zira aynı dönemi konu edinen Velâyet Nâme-i Hünkâr Hâcî Bektâş Velî’ye göre Kayseri, Konya ve Denizli’de belli bir zaman kalan ve daha sonra Kırşehir’e yerleşen Ahî Evren’i insanlara Sadreddin-i Konevî tanıtmıştır. Öyle ki Ahî Evren’i Sadreddin-i Konevî’den daha iyi tanıyan kimse yoktur.¹⁸¹

¹⁷⁷ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 147.

¹⁷⁸ Şahin, İlhan, “Ahî Evran”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1988, c. I, s. 529.

¹⁷⁹ Bayram, Mikâil, “Ahî Evren’in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti”, *İÜ. Eğitim Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1982, S. 12, s. 534.

¹⁸⁰ Bayram, Mikâil, *Ahî Evren ve Ahilik Teşkilâtı’nın Kuruluşu*, Konya 1991, s. 28, 44-49.

¹⁸¹ Duran, Hamiye, *Kitâb-ı Velâyet-nâme-i Hünkâr Hâcî Bektâş Velî*, Gazi Ün. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2010, v., 106b.

Sadreddin-i Konevî ile İranlı âlim ve filozof Nasîrüddin-i Tûsî (ö. 672/1274) arasında soru cevap tarzında bazı yazışmaların olduğu rivayet edilmektedir.¹⁸² Mikâil Bayram’ın bu husustaki tezi ise Sadreddin-i Konevî’nin mektuplaştığı kişinin de aslında Ahî Evren olarak bilinen Nasîrüddin el-Hoyî olduğudur.¹⁸³

Şeyh Nâsireddin, Türkiye Selçukluları tarihinin 660/1262-675/1277 yılları arasındaki on beş yıllık devresine damgasını vuran devlet adamı Muînüddin Süleyman Pervâne’nin ev sahipliğinde tertiplenen, Sadreddin-i Konevî, Sirâceddin-i Urmevî, Celâleddin-i Rumî vb. devrin mühim simalarını bir araya getiren, geniş katımlı büyük ilim irfan meclisinde hazır bulunanlardan biridir.¹⁸⁴ Bu durum onun Konya’nın iktidar muhitine yakın mu-teber kişilerinden birisi olduğunu gösterir. Ayrıca kendisine ait bir hankahın olduğunu da öğreniyoruz. Eflâkî’de geçen bir kayda göre Celâleddin-i Rumî’ye muhalif tavırlar sergilediğinden dolayı erkeklğini kaybederek hadım olmuştur. Zira Celâleddin-i Rumî, O’nu, bâtinî cesaret ve zâhirî pervasızlık yüzünden tarîkattan kovulmuş olanların yakalandığı bir hastalık olan “illetü’l-meşâyih”e maruz kalanlara örnek olarak vermektedir.¹⁸⁵ Bu hastalıkla kastedilen olumsuz nitelik, şeyhlerin kendilerini beğenmesi ve diğerlerini küçük görmesidir.

Araştırmalar, Ahî Evran’ın hem Hacı Bektâş-ı Velî, hem de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (603/1207-671/1273) ile aynı asırda yaşamış olduğunu göstermekte olup, çeşitli araştırmalarda ise ölümünün ve yahut öldürülüşünün 660/1262 senesinde veya 699/1300-716/1317 seneleri arasındaki bir tarihte olduğu ihtimalini ortaya koymuştur.¹⁸⁶

¹⁸² Câmî, *Nefâhatü’l-üns*, s. 768.

¹⁸³ Bayram, Mikâil, *Hâce Nasîrü’l-dîn-i Tûsî’nin İntihalciliği ve Ahi Evren Hâce Nasîrü’l-dîn ile İlgisi*, Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2016, s. 46-61.

¹⁸⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 147-148.

¹⁸⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 183-184.

¹⁸⁶ Şahin, “Ahî Evran”, s. 529.

13. Ekmeleddin Nahcuvânî

Aslen Nahcivanlı olduğu nisbesinde anlaşılmakta olup, ne zaman doğduğu, nerede ve kimlerin yanında öğrenim gördüğü bilinmemektedir. Hayatına dair bazı bilgiler, Selçuklular hakkında bilgi veren birkaç menkıbevi esere ve münşeat mecmuasına dayanmaktadır. Bu eserlerde ismi ağırlıkla Ekmeleddin Tabîb biçiminde geçmektedir. Celâleddin-i Rumî'nin müridi, hekimi ve yakın dostudur.¹⁸⁷ Konya Selçuklu sarayında hekimbaşılık, I. Alâeddin Keykubad Dârüşşifâsı'nda da hekimbaşılık ve müderrislik yapmıştır.¹⁸⁸

Kırk bir beyitlik bir kasideyle Sultan Veled, Ekmeleddin-i Nahcuvânî'yi övmüştür. Bu kasidenin baştan yirmi iki beyti akrostiş olup ilk harflerinden “Ekmelüddîn Müeyyed en-Nahcuvânî” ismi çıkmaktadır.¹⁸⁹

Ekmeleddin-i Nahcuvânî, kendisi gibi dönemin öne çıkan hekimlerinden biri olan Gazanfer-i Tebrizî ile birlikte vefatı öncesi Celâleddin-i Rumî'nin tedavisi ile yakından ilgilendiği esnada hastalığı teşhis için tıp kitaplarına başvurması onun da müderris olduğunu gösterir.¹⁹⁰

Menkıbelerde “döneminin Hipokrat'ı, döneminin Eflâtun'u, dünyanın hekimi, Anadolu hekimlerinin ulusu, benzeri bulunmayan” gibi unvanlar ile anılan, bazen de öğreticilik vasfını belirtmek amacı ile “hoca” unvanı ile anılan Ekmeleddin hakkında, “Ekmeleddin Tabîb de bütün beyler ve bilginlerle semayı seyretmektedir”, “Ekmeleddin Tabîb zamanın bütün hekim ve büyüklerinin ortasında hikâye eder ki...” gibi ifadeler ile nitendirilmesi, O'nun devlet adamları ve âlimler arasındaki üstün yerini göstermektedir.¹⁹¹

¹⁸⁷ Ünver, Ahmet Süheyl, *Selçuk Tababeti*, TTK Yay, Ankara 2014, s. 91.

¹⁸⁸ İzgi, Cevat, “Ekmeleddin en-Nahcuvânî”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1994, c. 10, s. 548.

¹⁸⁹ Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, (çev.: Veyis Değirmençay) Demavend Yay., İstanbul 2016, s. 555-557.

¹⁹⁰ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 113.

¹⁹¹ İzgi, “Ekmeleddin en-Nahcuvânî”, s. 549.

Ekmeleddin-i Nahcuvânî, kendisi gibi dönemin öne çıkan hekimlerinden biri olan Gazanfer-i Tebrizî ile birlikte vefatı öncesi Celâleddin-i Rumî’nin tedavisi ile yakından ilgilendiği esnada hastalığı teşhis için tıp kitaplarına başvurması O’nun da müderris olduğunu gösterir.¹⁹²

Ekmeleddin Tabîb’in gerek devlet adamları arasında gerekse âlimler arasında ne kadar söz sahibi bir kişi olduğu, Mevlânâ’nın kendisine kaleme almış olduğu bazı mektuplardan çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Mevlânâ bu mektuplardan birinde, ondan bir medrese müderrisliğine görevlendirme işinde aracılık etmesini istemekte ve bu işi ancak kendisinin yapabileceğini belirttikten sonra küstahlığının hoş görülmesini dileyerek, “Çünkü tatlı suyun kıyısı kalabalık olur” demek cihetiyle de onun âlicenaplığını ve iyiliklerinin çokluğunu dile getirmektedir.¹⁹³ Bir başka mektubunda ise ondan, zamanın sultanlarını avucunun içinde tutan şöhretli Selçuklu devlet adamı Muînüddin Süleyman Pervâne’ye selâm ve teşekkürlerini iletmesini istemektedir.¹⁹⁴

Mevlânâ, Ekmeleddin Tabîb’e kaleme aldığı mektuplarında O’na daima “sadr-ı kebîr, melikü’l-hükemâ, mefharü’l-etubbâ, asfâ cevâhiri’l-hayât” gibi yüceltici sıfatlarla hitap etmekte, çeşitli iltifatlarda bulunmakta ve her bir cümlesinde kullandığı saygılı ifadeyle de O’nun mühim mevki sahibi bir devlet adamı olduğunu vurgulamaktadır. Hz. Mevlânâ’nın da kullandığı “melikü’l-hükemâ”nın, gerek Selçuklular gerekse Osmanlılar döneminde önemli tabiplere verilen bir unvan olduğu bilinmektedir. Halk arasındaki Ekmeleddin Tabîb’in, “Bey Hekim” lakabıyla da anıldığı anlaşılmaktadır. Bugün Konya Alâeddin tepesinin batısında bulunan Beyhekim mahallesinde Ekmeleddin Tabîb’e nisbet edilmekte olan bir mescid ve türbe yer almaktadır.¹⁹⁵

¹⁹² Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 113.

¹⁹³ Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar* (çev.: Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılâp ve Aka Yay., İstanbul 1963, s. 137-138.

¹⁹⁴ Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, s. 183-184.

¹⁹⁵ İzgi, “Ekmeleddin en-Nahcuvânî”, s. 549.

Celâleddin-i Rumî'nin vefatı öncesi O'nun tedavisi ile yakından ilgilenmesi Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin 672/1273'te hayatta olduğunu gösterir. Ayrıca Eflâkî, Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin adının geçtiği yerlerde onu rahmet duasıyla anmaktadır.¹⁹⁶ Bu durumda Ekmeleddin-i Nahcuvânî Menâkıbü'l-Ârifin'in yazılmaya başlandığı 718/1318 senesinden önce veya belki birkaç sene sonra vefat etmiş olmalıdır.¹⁹⁷ Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin öğrencilerinden İbnü'z Zekî, hocasına yazdığı bir mektupta onun için "Tanrı faziletini devam ettirsin" duasında bulunur. İbnü'z Zekî'nin mektuplarını Şubat 678/1279'da tasnif ederek bir kitap hâline getirdiğini dikkate alırsak, hocasının bu tarihte hayatta olduğunu söyleyebiliriz.¹⁹⁸ İzgi'ye göre kesin olan husus Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin Cemâziyelâhir 701 (Şubat 1302) senesinden sonra vefat ettiğiidir. Çünkü mevcut olan tek eserini bu tarihte yazmış olmasıdır.¹⁹⁹ Dolayısıyla Ekmeleddin-i Nahcuvânî'nin ölüm yılına dair ihtimallerdeki nihaî sınırı Eflâkî çizmektedir.

14. Bedreddin Tebrizî

Hakkında menâkıblar haricinde pek fazla bilgi olmayan, mevlevî muhite mensup bir âlim olan Bedreddin-i Tebrizî astronomi, aritmetik, simya ve kimya, felsefe ve hikmet, hasselerin halli, narıncat vb. pek çok ilimde söz sahibi sıra dışı bir kişidir.²⁰⁰ Konya'ya geldiğinde dönemin mühim devlet adamlarından biri olan Alemüddin Kayser (ö. 683/1284) tarafından Celâleddin-i Rumî ile tanıştırılır ve ona bağlanır.²⁰¹

Kimyevî işlemlerle ürettiği altın ve gümüş paraları fakir müritlere verdiğini öğrenen Celâleddin-i Rumî, yaptığı işin sahtekârlık olduğunu söyle-

¹⁹⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 149, 261, 296, 346.

¹⁹⁷ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 10, 11, 88.

¹⁹⁸ Abû Bakr İbn al-Zakî, *Ravzat al-Kuttâb va Hadikat al-Albâb*, (haz.: Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 2011, s. 29-30.

¹⁹⁹ İzgi, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", s. 549.

²⁰⁰ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 48, 95; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 159, 186, 287.

²⁰¹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 287-288.

yerek O’nun bu yanlış uygulamasına son verir.²⁰² Ayrıca bazı müritlerin aynı niyetle Bedreddin-i Tebrizî’den kimya ilmini öğrenmeye çalıştığını öğrenen Celâleddin-i Rumî, bu durumda şiddetle karşı çıkarak ve onları da uyarır.²⁰³

Bedreddin-i Tebrizî, Celâleddin-i Rumî’nin ölümünden sonra Alemüddin Kayser tarafından türbenin mimarı olarak görevlendirilir. Kubbe-i Hadrâ’ya (Yeşil Kubbe) ilk şeklini vermekle de külliyeinin temellerini atmış olur.²⁰⁴ Eflâkî, O’nun mezarının Mevlânâ’nın medresesinde olduğunu belirtmektedir.²⁰⁵

15. Cemâleddin-i Kamerî

Mevlevî muhitte yer alan âlimlerden biri olan Cemâleddin-i Kamerî’nin, Celâleddin-i Rumî’nin 623/1226’da Lârende’de doğan oğlu Sultan Veled’in (ö. 712/1312) bebekliği ile alakalı bazı anıları paylaşması,²⁰⁶ Celâleddin-i Rumî ile yakınlığının eskiye dayandığını gösterir. Nitekim Sultan Veled ile eşi Fatıma Hatun arasında vakî olan kırgınlığı gidermek için Celâleddin-i Rumî’nin yazdığı mektubu Fatıma Hatun’a götüren kişi de Cemâleddin-i Kamerî’dir.²⁰⁷ Yine iktidar muhiti ile Celâleddin-i Rumî arasındaki ilişkilere dair şahsî müşahedelere dayalı bazı nakillerde bulunması da bu durumu teyit etmektedir.²⁰⁸

Celâleddin-i Rumî, hayırseverliği ile tanınan devlet adamlarından Sâhib Ata Fahreddin Ali’ye (ö. 687/1288) yazdığı bir mektupta Ahî Gühertaş Tekkesi’nin Cemâleddin-i Kamerî’ye verilmesini rica etmektedir. Mektubun

²⁰² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 186.

²⁰³ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüddâvendigâr*, s. 48.

²⁰⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 159, 186, 288; Uzluk, Şahabettin, “Mevlânâ’nın Ölümü ve Yeşil Kubbe”, *Selçuk Üniversitesi II. Millî Mevlâna Kongresi Tebliğler* (3-5 Mayıs 1986), Konya 1987, s. 57-60.

²⁰⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 105.

²⁰⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 147.

²⁰⁷ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 122; Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, s. 85-86.

²⁰⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 317-318.

içeriğinden Celâleddin-i Rumî'nin “aziz oğul” olarak nitelendirdiği Cemâleddin-i Kamerî'nin bazı malî sıkıntılar çekmesine rağmen dervişlere yaraşır bir şekilde sabrettiğini, elinden tekkesinin alınmasına rağmen hiçbir mahkemeye gitmediğini de öğreniyoruz.²⁰⁹

16. Zeyneddin-i Râzî

Türk asıllı olup, tahsilini Buhara ve Semerkant'ta tamamlayan Zeyneddin-i Râzî, Buhara'nın 616/1220, Semerkant'ın 617/1220 senesinde Moğollar tarafından ele geçirildiği göz önüne alındığında tahsilini bu tarihlerden önce yaptığı, buradan XII. yüzyılın son çeyreği içinde doğduğu anlaşılmaktadır. Tefsîru garîbî'l-Kur'ânî'l-azîm'in önsözünde bu eserini öğrencilerinin isteği üzerine yazdığını belirtmesi öğretimle meşgul olduğunu göstermektedir.²¹⁰

Muhtemelen yaklaşan Moğol istilâsı nedeniyle batıya göç etmiş, Mısır ve Şam'da bir süre bulunduktan sonra XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'ya yönelmiştir. O dönemde Artuklu Beyliği sınırları içerisinde yer alan Mardin'de kalıp, eserlerinin bir kısmını burada yazmıştır. Muhtârü's-Sihâh'ı 660/1262, Tefsîru garîbî'l-Kur'ânî'l-azîm'i 663/1265 senesinde tamamlayan Râzî'nin bu eserlerini nerede yazdığı bilinmemekte olup, ancak vefatına yakın zamanda Konya'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira İbnü'l-Esîr'in Câmi'u'l-usûl'ünü 666/1267-68 Konya'da Sadreddin Konevî'ye okuyarak eseri nakletmek ve okutmak için mücadele ettiği, bu eserin Kudüs'teki Hâli-diyye Kütüphanesi'nde bir yazma nüshasındaki semâ kaydında belirtilmektedir.²¹¹

Hanefî mezhebi fakihlerinden olan Râzî itikadî konularda Mâtürîdî mezhebine bağlıdır. O'nun en belirleyici özelliklerinden biri tasavvufî yönü-

²⁰⁹ Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, s.164-165.

²¹⁰ Elmalı, Hüseyin, Râzî, “Muhammed b. Ebû Bekir”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2007, c. 34, s. 487.

²¹¹ Yılmaz, Muhammet, “Sadreddin Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esîr'in Câmi'u'l-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, Adana, 2013, s. 2-4.

nün olmasıdır. Eserlerinde mutasavvıflar için “ehlü’l-hakikat” tabirini kullanması ve Sadreddin Konevî ile olan dostluğunun tasavvufa olan ilgisini göstermesidir. Bununla beraber Zeyneddin-i Râzî’nin Konya’da iken özellikle Mevlevî ve Ekberî muhitle iyi ilişkiler geliştirdiğini görmekteyiz. Nitekim Eflâkî O’nu: “müderreslerin üstadı” ve “Rum bilginlerinin ileri gelenlerinden” birisi olarak nitelendirmektedir.²¹² Zeyneddin-i Râzî’nin bazı âlim dostları (Şemseddin-i Mardînî, Efsaheddin Muîd, Şemseddin-i Malatî) ile birlikte, Kadı Kemâleddin-i Kâbî örneğinde olduğu gibi çevresindeki bazı insanları Celâleddin-i Rumî’ye yönlendirmesi de bu açıdan dikkate değerdir.²¹³

Eserlerine baktığımızda, Râzî’nin belâgat, şiir, edebiyat, tasavvuf, hadis, fıkıh, kelâm gibi çeşitli alanlarda bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte dil bilimi ve tefsir âlimi diye nam bulmuştur. Es’iletü’l-Kur’ân isimli eseri bu alandaki geniş bilgisinin delili sayılır. Eserlerinde rastlanan Farsça şiirler O’nun bu dile hakimiyetini göstermektedir.²¹⁴

Râzî’nin ölümü hakkında 651/1253 ve 660/1262 gibi farklı tarihler verilmekte, ayrıca onu VIII./ XIV. yüzyıl âlimlerinden sayanlar bulunmaktadır. Bu konudaki doğru bilgi ise onun 666/1268 senesinden sonra öldüğüdür.²¹⁵

17. Selâhaddin Malatî

Hakkında menâkıblar haricinde pek fazla bilgi olmayan, Arap dili bilgisini, edip ve hakîm olan Selâhaddin-i Malatî, Celâleddin-i Rumî’nin dost ve müritlerindedir.²¹⁶ Eflâkî O’nu: “Arap dil bilgisinde zamanının Sibeveyhi”²¹⁷ olarak nitelendirir.²¹⁸ Mesnevî-i Mânevî’yi mütalaa ettiğini öğrendiği-

²¹² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 178.

²¹³ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 195.

²¹⁴ Elmalı, “Muhammed b. Ebû Bekir”, s. 487.

²¹⁵ Elmalı, “Muhammed b. Ebû Bekir”, s. 488.

²¹⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 205, 271, 273, 340, 379; c. II, s. 173.

²¹⁷ Ebû Bîşr Sibeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî (ö. 180/796), Arap dili gramerine dair zamanımıza ulaşan ilk hacimli eserin yazarı ve Basra nahiv mektebinin en önemli temsilcisidir.

²¹⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 205.

miz Selâhaddin-i Malatî, Celâleddin-i Rumî'nin torunu Ârif Çelebi'ye (ö. 719/1320) altı yaşında iken Kur'ân okumayı öğretmiş, O'na hocalık yapmıştır.²¹⁹

18. Fahreddin Sivasî

Hakkında menâkıblar haricinde pek fazla bilgi olmayan, Fahreddin-i Sivasî ilim sahibi, sırları ve manaları yazma hususunda son derece kabiliyetli yani kâtip bir kişidir. Birdenbire kendisine bir hâl gelip delirir ve bu akîbet, Celâleddin-i Rumî'den herhangi bir izin almadan, O'nun ifadelerine kalem karıştırması ve onları düzenlemek amacıyla kelimeleri değiştirmesine bağlanır. Buna rağmen Fahreddin-i Sivasî, Celâleddin-i Rumî'nin yakın çevresinde yer alan müritlerindedir.²²⁰ Nitekim şiddetli bir hastalıktan muzdarip iken Celâleddin-i Rumî'nin tavsiye ettiği tedavi yöntemiyle şifa bulmuştur.²²¹

19. Alâeddin Siryanus

Hakkında menâkıblar haricinde pek fazla bilgi olmayan, Rum asıllı bir köle olan Siryanus, önceleri hilekâr ve yaman bir yankesicidir. İşlediği bir cinayetten dolayı idama götürülürken Celâleddin-i Rumî'nin araya girmesiyle son anda kurtulur ve O'nun huzurunda ihtida eder.²²² Kendisi hakkındaki rivayetlerde Rum olduğundan bahsedilirken Hristiyanlığı ima edilmektedir. Ancak Sirâceddin-i Urmevî'nin mahkemesinde kendi hikâyesini anlatırken, gerçekten uzak ve inatçı bir ateşe tapıcı (Gebr, Mecûsî) olduğunu da dile getirmiştir.²²³ Celâleddin-i Rumî, Siryanus'a Alâeddin ismini verir ve yanına alır. Bu zat kısa sürede öyle bir mesafe kat eder ki bazı âlim, kadı, müderris ve şeyhler onun malumat ve mârifeti karşısında şaşkına dönerler

²¹⁹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 205, 341; c. II, s. 173.

²²⁰ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 209, 247.

²²¹ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, c. I, s. 102; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 258.

²²² Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 228, 327.

²²³ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 229.

ve hakikatlere olan vukufunu kabul ederler.²²⁴ Bu sürece işaret eden ve Alâeddin Siryanus’un Celâleddin-i Rumî’ye duyduğu minneti dile getiren menkıbe, onun fıkıh, nahiv, mantık alanlarında da kendisini yetiştirdiğini düşündürmektedir.²²⁵

20. Taceddin Mutasaddır

Hakkında menâkıblar haricinde pek fazla bilgi olmayan, Taceddin-i Mutasaddır Konya’da yaşayan ve türlü fenleri bilen bir âlimdir. Çevresindekiler ona baş köşeyi seçen, başta bulunan anlamında “Mutasaddır” demektedirler. Bu suretle o da daima kendini yüksek mertebelerde görmeye alışmıştır. Önceleri velilere muhaliftir. Celâleddin-i Rumî’yi de tamamıyla inkâr etmektedir. Ancak cehenneme gidişini gördüğü dehşetli bir rüya ile inadından vazgeçerek bütün ev halkı ile beraber Celâleddin-i Rumî’ye mürid olduğundan bahsedilmektedir.²²⁶

21. Sadreddin-i Merendî

Hakkında menâkıblar haricinde pek fazla bilgi olmayan, şehir nispesinden hareketle Azerbaycan’ın Merend şehrinden olduğunu ve bilahare Anadolu’ya göç ettiğini düşündüğümüz Sadreddin-i Merendî, Eflâkî tarafından âlim, müderris ve müneccim olarak nitelendirilmektedir. O’nun Mevlevî muhit ile yakın ilişki içerisinde olduğunu görüyoruz. Zira Sadreddin-i Merendî, Celâleddin-i Rumî’nin nedimi, sohbet ve semâ arkadaşı olan Şerefeddin Osman-ı Güyende’den bizzat dinlediği bir keramet hikâyesi hakkında: “Ayne’l-yakîn ile görmüş ve hakka’l-yakîn derecesine ulaşmışım.” şeklindeki müspet kanaatini Eflâkî’ye aktarır. Bu hikâyede Celâleddin-i Rumî semâ esnasında elini eteğinden çıkarıp bir avuç gümüş parayı Şerefeddin Osman-ı Güyende’nin kardeşinin define dökmüştür.²²⁷

²²⁴ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 228, 327.

²²⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 229.

²²⁶ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 55-56.

²²⁷ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 339.

Eflâkî, Sadreddin-i Merendî'nin adının geçtiği yerde onu rahmet duasıyla anmaktadır. Bu durumda Sadreddin-i Merendî, Eflâkî'nin Menâkıbü'l Ârifîn'i yazdığı sırada veya öncesinde ölmüş olmalıdır. Zira Eflâkî 718/1318'de başladığı eserinin ilk düzetmesini bir yıl içinde bitirmiş, bir taslak niteliğinde olan bu çalışmasını derlediği yeni verilerle genişleterek 754/1353'te tamamlamıştır.²²⁸

22. Hacı Bektaş-ı Veli

Hacı Bektâş-ı Veli'nin 606/1209-1210 tarihinde Nişabur'da doğduğu²²⁹ ve 669/1270-1271 tarihlerinde öldüğüne dair bazı rivayetler mevcut olsa da, doğum ve ölüm tarihi hakkında kesin bir tarih vermek zordur. Annesi bilgin bir zat olan Şeyh Ahmet'in kızı Hatem Hatun; babası, İbrahim Sâni lakaplı Seyyid Muhammed b. Musa Sani'dir.²³⁰ Hacı Bektâş-ı Veli'nin Mevlânâ ile (1207-1273) çağdaş olduğunu, Ahmet Eflâkî Menâkıbü'l Ârifîn'de bahsetmektedir.²³¹

Selçuklu devletinin başkenti olan Konya'da daha çok aydın ve aristokrat bir çevreye, diğeri Kırşehir taraflarında Türkmen halk topluluklarına hitap eden bu iki mutasavvıf arasında manevî bir bağlantının bulunduğu, meşrep bakımından farklı olsalar bile yollarının bir olduğu dile getirilmekte ve tarikat kurucusu olmadıkları halde ölümlerinden sonra kendi isimlerine nispetle kurulan Mevlevilik ve Bektaşîlik tarikatları arasındaki rekabet yüzünden birbirlerine karşı durdukları/durmadıkları tartışmaları sürüp gitmektedir. Bir görüşe göre bu rekabet yaşadıkları zamana aitti ve Hacı Bektaş Veli ile Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin toplumsal ve siyasal konumları birbirinden farklı olduğu kadar da karşıt durumdaydı. Birisi istilacı Moğollara karşı mücadele siyasetine girmiş bulunan ve onları Anadolu'dan çıkarmaya çalışan İzzeddin II. Keykavus'un, diğeri ise Moğol korumacılığını yeğleyen,

²²⁸ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 10-11, 88.

²²⁹ Sezgin, Abdülkadir, *Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşîlik*, Akçağ Yay., Ankara, 2000, s. 15.

²³⁰ Gölpinarlı, Abdülbaki, *Vilâyetnâme*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 1-4.

²³¹ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 412.

Cengiz oğullarının bir uç beyliğı ya da eyaleti olmayı kabul eden kardeşi Rükneddin Kılıçarslan’ın yanında yer almıştı. Bu görüşe göre Hacı Bektaş Veli ile Mevlâna Celâleddin-i Rumi birbirine aykırı yaşamışlar, inançta birleşemedikleri gibi toplumsal ve siyasal yönlerde de birbirlerinin karşısında durmuşlardır.²³²

23. Yunus Emre

Türkiye’ye XIII. asırda gelen çok sayıdaki Horasan Erenlerinden birisi olan Yunus’un, yaşadığı zaman, mezarının yeri ve tarihî kişiliğı hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. O’nu herkesin kendisine, meslek, meşrep veya memleketine mal etmeye çalışması bile şanını ve tesirlerini göstermeye yeterlidir.²³³

1238-1320/1321 seneleri arasında yaşamış olan Yunus Emre’nin, genç yaşlarda iken Mevlâna ile görüştüğü, o dönemlerde Anadolu’nun en mühim ilim merkezlerinden olan Konya’da eğitim aldığı, şehrin önde gelen büyüklerinin de bulunduğı ilim meclislerine de katıldığı anlaşılmaktadır.²³⁴ Mevlâna’nın feyzine erişmiş olduğunu Dîvânında dilegetiren Yunus Emre, O’nun Mesnevîsi ve Dîvân-ı Kebîr’i ile de ilgilenmiştir. Çünkü Mevlâna’nın mazmunlarını bazen aynen, bazen de tasarruf ederek kullanmıştır. “Din ü milletten geçer ışk eserinden duyan / Mezheb ü din mi seğer kendüyi yoğa sayan.” sözlerinde ve Dîvânının birçok yerinde rastlanan aşk, tıpkı Mevlâna’da olduğı gibi onda da görülmektedir. Sadı’dan tercüme yapabilecek kadar Farsça bilen Yunus Emre’nin, Mevlâna ile ilgilenmemesi zaten mümkün değildir.²³⁵

²³²<http://www.ismailkaygusuz.com/index.php/makalelerim/arastirma-inceleme-makaleleri/273-haci-bektas-veli-ve-mevlana-celaleddin-ilskileri>, 25.09.2018’te erişilmiştir.

²³³ Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı*, s. 66-148; Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 257.

²³⁴ Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı*, s. 71-79; Önder, Mehmet, *Gönüller Sultanı Mevlâna*, Yıldız Bas., Konya, 1959, s. 104.

²³⁵ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 312; Gölpınarlı, *Yunus Emre Hayatı*, s. 98.

XIII. asırda Konya ve çevresinde bulunan veya bir şekilde Hz. Mevlânâ ile yolları kesişen âlim mutasavvıf insanlar Anadolu'nun İslâmlaşması ve Türkleşmesinde özellikle Moğol İstilasası sonrası dönemde mühim bir rol üstlenmiş, özellikle Mevlânâ, Ahmed Yesevî, Sadreddin Konevî, Hacı Bektaşî Velî, Yunus Emre gibi bazı âlim mutasavvıf insanlar kalıcı izler bırakmış ve etkileri yüzyıllar boyunca hissedilmiştir.

– İKİNCİ BÖLÜM –

XIII. YÜZYILDA KONYA'DA HZ. MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİK

A. Hz. Mevlânâ'nın Hayatı

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 6 Rebîülevvel 604 (30 Eylül 1207) 'te bugünkü Afganistan'ın kuzeyinde olan Horasan'ın Belh kentinde doğdu. Diğer taraftan Dîvân-ı Kebîr'deki bir şiirinden yola çıkarak Şems-i Tebrîzî ile karşılaştığında 642/1244 altmış iki yaşında olması, bu nedenle doğum yılının 580/1184 olduğu iddia etse de²³⁶ Hellmut Ritter bu görüşün geçerli olmadığını ileri sürmüştür. Mevlânâ, Meşnevî'nin girizgâhında ismini Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî diye kaydetmiştir. Ünvanı Celâleddin'dir. "Efendimiz" mânasındaki "Mevlânâ" lakabı onu yüceltmek amacıyla söylenmiştir. "Sultan" anlamına gelen Farsça "hudâvendigâr" lakabı da şahsına babası vermiştir. Hatta doğduğu kente nisbetle "Belhî" olarak bilindiği gibi yaşadığı Anadolu'ya nisbetle "Rûmî, Mevlânâ-i Rûm, Mevlânâ-i Rûmî" ve öğretmenliği nedeniyle "Molla Hünkâr, Mollâyı Rûm" gibi unvanlarla da anılmaktadır.²³⁷

Annesi Mü'mine Hatun Belh Emiri Rükneddin'in kızıdır, babası "Sultânü'l-Ulemâ", "Âlimler Sultânı" olarak tanınmış olan Muhammed

²³⁶ Gölpınarlı, Abdalbâki, "Mevlânâ Şems-i Tebrîzî İle Altmış İki Yaşında Buluştu", İÜ. Edebiyat Fak. Şarkiyât Mec., c. III, İstanbul, 1959, s. 156-161.

²³⁷ Topaloğlu, Bekir, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", DİA, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 29, s. 441.

Bahâeddîn Veled’dir. Büyük kardeşi Alâeddin Muhammed, kız kardeşi Fâtıma Hatun’dur.²³⁸

Mevlâna’nın hayâtını incelemimizi kolaylaştırması açısından, babasının ölümüne kadar olan dönem, babasının ölümünden sonra ve 642/1244 yılında Şems-i Tebrizî’nin Konya’ya uğrayıp Mevlâna ile görüşmeye başlamasıyla başlayan dönem olarak ayrabiliriz.

Horasan’ın büyük hanefî bilgin ve mutasavvıflarından ve Necmeddîn-i Kübrâ’nın halifelerinden olduğu söylenen Bahâeddîn Veled, o vakit bilhassa Moğol istilası nedeniyle kaynaklanan karışıklıktan ve tanınan âlim Fahreddîn-i Râzî’nin (ö.606/1209) görüşlerine bağlı olan Hârizmşah Muhammed’in (ö.617/1220) kendisine karşı tavırlarından rahatsız olan ailesi ile yakınlarından bir toplulukla beraber Belh’ten ayrıldı. Kızı Fâtıma Hatun evli olduğu için Belh’te kaldı.²³⁹

Sultânü’l-Ulemâ, aile fertleri ve dostlarıyla Hac amacıyla yola çıktılar. Düzergâhları üzerindeki Nişâbur Şehrine varıp buradaki usta sûfî Ferîdüddîn-i Attâr ile görüştüler. Attâr, *Esrâr-nâme* adlı eserini küçük Celâleddin’e armağan etmiş ve Bahâeddin Veled’e “Bu çocuğu aziz tut; çok geçmeyecek bu dünyadaki âşıkların gönüllerine ateş salacaktır” diye söylemiştir.²⁴⁰ Kervan, tüm kentte bir süre konaklamak şartıyla Nişâbur’dan sonra Kudüs - Bağdat - Hicaz - Şam - Halep - Malatya - Erzincan - Sivas - Kayseri - Niğde istikâmetinde ilerleyerek Lârende’ye (Karaman) ulaştı. (621/1224)²⁴¹

Mevlâna bu uzun seyahat sırasında uğradıkları her yerde büyük bir alâka ve saygı görür. Babasına gösterilen yakınlık sebebiyle içlerinde Avâri-fü’l-maârif yazarı Şehâbeddîn Sühreverdi’nin de olduğu, iktidar ve ilmiye

²³⁸ Şafak, Yakup, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Konya, 2004, s. 13.

²³⁹ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdvendîgâr*, s. 15.

²⁴⁰ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 13.

²⁴¹ Gürer, Dilâver, *Hz. Mevlana ve Tasavvuf*, Altınkaynak Yay., Konya, 2015, s. 17.

sınıfından zamanın ileri gelen bir çok şahsı ile tanışma imkanı bulur. Mevlâna yaşamının kederli ve sevinçli ilk mühim olaylarını bu kentte yaşar.

Nitekim 622/1225 senesinde babasının müridlerinden Şerefüddîni Lala (Hâce Lâlâ-yı Sermekandî)'nin çocuğu Gevher Hâtun ile izdivaç etti. Kısa bir müddet sonra annesi öldü. Onun ölümü ağabeyi Alâeddin Muhammed'in ölümü izledi. Bir müddet sonra da kayınvâlidesi öldü. Aileyi hüzne boğan bu üzücü durumların arkasından Mevlâna'nın iki evladı oldu. İlk oğluna babasının (Sultan Veled) ikinci oğluna da ağabeyinin (Alâeddin Çelebi) adını verdi. Aile, yedi sene ikâmet ettikleri Lârende'den, Selçuklu padişahı Alâeddin Keykubâd'ın ısrarları üzerine Konya'ya göç etti. Konya'ya geleli iki sene oldu ve ardından Sultânü'l-Ulemâ yaşamını yitirdi. (18 Rebülevvel 628/12 Ocak 1231)²⁴² O dönemler Anadolu Selçuklularının başkenti Konya, aynı zamanda özellikle idarecilerin gösterdikleri ilgi, saygı ve teşvikleri sebebiyle birçok âlim, mutasavvıf, edip ve sanatkârların göçtüğü ve Moğol baskınlarından kaçanların sığındığı yer olma özelliğini taşır.

Sultânü'l-Ulemâ'nın vefatından sonra O'nun yerine müridlerinden ileri gelenler Celâleddin'i geçirmeyi istediler. Ancak kısa bir zaman sonra Sultânü'l-Ulemâ'nın halifelerinden Seyyid Burhâneddin Mukakkık-ı Tirmizî Konya'ya ayak bastı.²⁴³ Seyyid Burhâneddin babasının arkasından Celâleddin'e mürşitlik vazifesini yapan ve onun ilmî ve tasavvufî açıdan yetişmesinde etkili olan ilk şahsiyettir. Mevlâna, Seyyid Burhâneddin'in talebi ile ilim öğrenmek üzere, o zamanların mühim ilim merkezleri olan Halep ve Şam'a yolculuk etti. Mevlânâ'nın Arap dili ve edebiyatı, lugat, fıkıh, tefsir ve hadis gibi dersler önde olmak üzere aklı ve naklî alanda icâzet aldığını dile getiren Sipehsâlâr, Mevlâna'nın Şam'da Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Sa'deddîn-

²⁴² Güreer, *Hız. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 17.

²⁴³ Bahâeddin Veled'in müridlerinden Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî şeyhini ziyaret etmek için Konya'ya geldi, ancak burada şeyhin öldüğünü öğrendi (Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 244-246). Seyyid Burhâneddin'in daha önce şeyhinin vefatından haberdar olduğu, rüyasında Bahâeddin Veled'in kendisine oğlunu irşad etmesini söylediği için Konya'ya geldiği de kaydedilmektedir (Ferîdün-i Sipehsâlâr, a.g.e., s. 120; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, 56-57).

i Hammûye, Osmân-ı Rûmî, Evhadüddîn-i Kirmânî ve Sadreddin Konevî ile derinlemesine bir süre sohbet ettiğini ifade eder.²⁴⁴ İki seneyi Halep’te, dört seneyi Şam’da olmak üzere o dönemin ileri gelen hocalarından ilim tahsilinde bulundu.²⁴⁵

Anadolu’ya tekrar dönen Mevlâna, müşşidinin talebiyle bir süre riyâzete devam etti. Dokuz sene süren bu eğitim ardından Seyyid Burhâneddin Mevlâna’ya “Aklî ve naklî tüm ilimlerde insanlar arasında benzersiz idin; şimdi ise manevî sırlara ve hakikate erişmede peygamberlerin ve velilerin gözdesi oldun.” diyerek sınavda başarılı olduğunu ve bundan böyle halkı irşad ve öğretimle ilgili olması gerektiğini belirtti.²⁴⁶

Usta bir âlim ve sûfî olan, “Seyyid-i Sırdan” bir başka deyişle Sırları Bilen Seyyid diye bilinen Seyyid Burhâneddin, 1240 senesinde Kayseri’de yaşamını yitirdi.²⁴⁷ Mevlâna bugünden itibaren Konya’da dînî ilimleri öğretmeye ve halkı irşad etmeye başlamış oldu.²⁴⁸

Mevlâna Hazretleri dînî ilimlerden olan hadis ile fıkıh ilminde üstün bir mertebeye ulaşmış, fetva mevkiinde bulunuyordu. Mevlâna, gerek babasından gerekse Seyyid Burhâneddin’den almış olduğu sûfî eğitimi sayesinde önemli ölçüde onların etkisinde idi. Bu nedenle bir yandan eğitim ve öğretimle uğraşırken, diğer tarafta tasavvuf (Gazâlinin dini hükümlerle bir araya getirdiği tasavvuf esasları) ile ilgileniyordu. Günleri böylece geçerken (624/1244) senesinde Konya’ya Şemsi Tebrîzî (Şemseddîn Muhammed b. Alî b. Melik dâd et-Tebrîzî)²⁴⁹ adında birisi geldi.²⁵⁰ Mevlâna’ya bu zat değiştirici

²⁴⁴ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüddâvendigâr*, s. 24-25, 30.

²⁴⁵ Gürer, *Hz. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 18.

²⁴⁶ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütûn Eserleri Seçmeler*, s. 14.

²⁴⁷ Burhâneddin’in bu dünyadan geçmesiyle Mevlânâ’nın tek başına kaldığını, Allah’a yönelip yanıp yakılarak, dertlere düşerek beş yıl riyâzet çektiğini, Sayısız kerametleri zuhur ettiğini, bu arada irşad faaliyetinden geri durmayıp halka vaaz vermeyi, çoğu ulemâ ve yönetici kesiminden olan müridleriyle sohbet etmeyi sürdürdüğünü anlatır (Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 247-248).

²⁴⁸ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütûn Eserleri Seçmeler*, s.14.

²⁴⁹ Gürer, *Hz. Mevlana ve Tasavvuf*, s.18.

bir etki yaparak “Hamdım, piştım, yandım.” sözünü söylemesine sebep olmuştu.

Şems ve Mevlânâ arasında ilk bir araya geldikleri zaman gerçekleşen konuşmanın içyüzü hakkında farklı farklı rivayetler söz konusudur. Si-pehsâlâr, bir gece Konya’ya varıp Pirinççiler Hanı’na gelen Şems-i Tebrîzî’nin sabah vakti hanın önündeki sedirde otururken buradan geçmekte olan Mevlânâ ile göz göze geldiğini, ilk mânevî tesirinin bu şekilde vuku bulduğunu, Mevlânâ’nın karşısında bulunan bir sedire oturduğunu, uzun süre hiç konuşmadan birbirlerine baktıklarını, akabinden Şems’in söze başlayarak Bâyezîd-i Bistâmî’nin, Hz. Peygamber’in kavunu nasıl tükettiğini bilmediğinden ona bağlılığı hasebiyle ömründe hiç kavun yemediği halde, “Kendimi tesbih ederim, şanımlı ne yücedir”; “Cübbemin içinde Allah’tan başka kimse yoktur” benzeri sözler ettiğini, Hz. Muhammed’in ise, “Bazan gönlüm bulanır da o nedenle ben Allah’a her gün yetmiş defa istiğfar ederim” buyurduğunu ve bunları nasıl yorumlamak icap ettiğini sorduğunu kaydeder. Mevlânâ, yanıt olarak Bâyezîd’in kâmil velîlerden olmakla beraber ulaştığı tevhid makamının yüceliği şahsına gösterilince bunu yukarıdaki ifadelerle söylemeye çalıştığını, Resûl-i Ekrem’in ise her gün yetmiş makam aştığını, ulaştığı makamın ulvîliği yanında bir önceki makamın küçüklüğünü farkedince daha önce o kadarla yetindiğinden ve bu sebeple istiğfar ettiğini ifade etmiş, bu cevap çok hoşuna giden Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ ile kucaklaşmıştır.²⁵¹

Eflâkî’nin belirttiğine göre ise Şems-i Tebrîzî Konya’ya gelince Şekerciler Hanı’na gitmiş orada kalmış, Mevlânâ, ilim dersleri verdiği dört okuldan biri olan Pamukçular Medresesi’nden öğrencileriyle beraber ayrılıp katır üstünde giderken Şems bir anda karşısına çıkmış ve katırın gemini tutarak, “Ey dünya ve mâna nakitlerinin sarrafı, Muhammed hazretleri mi büyüktü

²⁵⁰ Mevlânâ, Seyyid Burhâneddin’in vefatından beş yıl sonra Konya’da Şems-i Tebrîzî ile karşılaştı (Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 249)

²⁵¹ Topaloğlu, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, c. 29, s. 443.

yoksa Bâyezîd-i Bistâmî mi?” diye sual etmiş, Mevlânâ, “Muhammed Mustafa bütün peygamberlerin ve velîlerin başıdır” diye yanıt verince Şems, “Peki ama o, ‘Seni tesbih ederim Allahım, biz seni lâyıkiyla bilemedik’ buyurduğu halde Bâyezîd, ‘Benim şanıım ne yücedir. Ben sultanların sultanıyım’ diyor” diyerek cevap vermiş, bunun üzerine Mevlânâ, “Bâyezîd’in susuzluğu biraz olduğu için bir yudum su ile yetindi; idrak bardağı hemen doldu. Halbuki Hz. Muhammed’in susuzluğu giderek artıyordu. O’nun göğsü Allah tarafından açılmıştı.²⁵² Sürekli susuzluğunu söyleyip, her gün Allah’a çok daha yakın olmak istiyordu” diye yanıt vermiş, Şems bu yanıtı duyunca kendinden geçmiş, bir süre sonra beraber yürüyerek medreseye gitmişlerdir.²⁵³

Hadiseyi Eflâkî’nin kaydettiğinin benzeri şeklinde anlatan Abdurrahman-ı Câmî başka şöyle bir rivayette aktarır: Mevlânâ havuz başında kitaplarını açmış çalışırken Şems gelip, “Bunlar nedir?” diye sual etmiş, Mevlânâ, “Bunlar kıl ü kâldır” diye yanıt verince, “Senin bunlarla ne işin var?” diyerek kitapları havuza atmış, arkasından Mevlânâ’nın tepkisi üzerine onları yeniden toplamış, suyun kitaplara ziyan vermediğini gören Mevlânâ, “Bu nasıl sırdır?” diye sual edince Şems, “Bu zevktir, haldir, senin ise bundan haberin yoktur” diyerek ifade etmiştir.²⁵⁴ Devletşah’ın Tezkire’sinde Şems’in suali, “Mücâhede, riyâzet, ilim tahsili ve tekrarlanmasından maksat nedir?” biçimindedir.²⁵⁵ Mevlânâ buna, “Sünnet ve şeriat adaplarını bilmektir” yanıtını verince Şems, “Bunların tümü zâhire mütealliktir” demiş, Mevlânâ’nın, “Bunun üstünde daha ne vardır?” şeklindeki sualine de, “İlim odur ki insanı mâlûma ulaştırır” şeklinde ifade ederek Senâî’nin, “Cehâlet seni senden almayan bir ilimden daha kıymetlidir” manasına gelen beytini okumuştur.

²⁵² İnşirâh, 94/1.

²⁵³ Topaloğlu, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, c. 29, s. 443.

²⁵⁴ Câmî, *Nefahatü’l-üns*, s. 465-467.

²⁵⁵ Devletşah, Tezkire-i Devletşah, s. 196-197.

Mevlânâ bundan fazlaca etkilenmiş ve bu olayın arkasından kitap mütalaa edip ve ders yapmaktan vazgeçip devamlı Şems ile birlikte olmuştur.²⁵⁶

Eflâkî ile aynı dönem yaşayan Abdülkâdir el-Kureyşî karşılaşmanın Mevlânâ'nın hanesinde gerçekleştiğini ifade eder. Mevlânâ talebeleriyle birlikte bir sorunu müzakere ederken Şems eve gelir ve yanlarına oturur. Bir süre sonra kitapları göstererek Mevlânâ'ya, "Bunlar nedir?" diye sorar. O da, "Sen bunları bilmezsin" diye yanıt verir. Arkasından kitapların arasında bir alev belirir. Mevlânâ telâşlanarak, "Bu ne haldir?" diye sorunca Şems, "Sen de bunu bilmezsin" diyerek çıkıp gider. Diğer taraftan yukarıdaki kaynaklardan tümüyle farklı olarak İbn Battûta'nın rivayet ettiği, tasavvufî incelik taşımayan olayın gerçek olmadığı da söylenebilir.²⁵⁷

Şems ile bir araya geldikten sonra²⁵⁸ Mevlânâ'nın her şeyi sanki O oldu ve artık yaşamına tamâmiyle o yön veriyordu. İki Allah âşığı halvete giriyorlar ve Hakk'ı tanımada ve anlamada birbirlerine yol gösteriyorlardı. Mevlânâ bu nedenle medreseye, dergâha çıkmaz olmuştu. Aslında Şems de Mevlâna ile öğrencilerinin ve müridlerinin bir araya gelmemesi için elinden geleni yapıyordu. Bu iki ilâhî dostun muhabbetlerindeki mukaddes sırrı anlamaktan âciz olanlar, ileri geri konuşmaya başladılar. Toplum arasında Şems'e karşı kıskançlık, buğz, kin ve nefret başladı. Belli bir vakit sonra dedikodular ve eleştiriler âlenen yapılmaya başladı. Şems için büyüdüğünü herkesi kendisine düşman olduğunu farkedince bir gün bir anda kayboldu. (643/1246) Şems'in ayrıldığında derin bir hüzne düşen Mevlâna, dîvânlara benzer gazeller dile getirerek, yüreğindeki acısını ifade ediyordu. On altı aylık birliktelikten sonra Şems'in gitmesi ile Mevlâna'nın eski haline döne-

²⁵⁶ Devletşah, Tezkire-i Devletşah, s. 249.

²⁵⁷ Topaloğlu, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", c. 29, s. 443.

²⁵⁸ Eflâkî'nin ifâdesine göre Şems ile Mevlâna daha önce Şam'da karşılaşmışlardı. Bir gün Şam'da halk arasında gezerken, kalabalık içerisinden birisi Mevlâna'nın elini yakalayarak: "Ey mânâ âleminin sarrafı Mevlâna! Beni bul, ben, anla" diye hitap eder. Neye uğradığını şaşırarak Mevlâna kendine gelinceye kadar hitap eden kişi kalabalığa karışarak kaybolmuştur ki, bu şahıs Şems'den başkası değildir. (Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 39.)

ceğini zannedenler aldanmışlardı.²⁵⁹ Eflâkî, Mevlânâ’nın bu veda esnasında yas tutanların giydiği, “hindibârî” denen kumaştan bir ferecî (önü açık hırka) diktirdiğini, başına bal gibi rengi olan yünden bir külâh takıp üzerine şekerâvîze benzeyen sarık sardığını ve önceden beri dört bölük olan rebabı altı hâneli yaptırarak semâ meclislerini başlattığını ifade eder.²⁶⁰

On beş ayın sonunda Şems’in Şâm’da olduğu haberini alınca, manzum şeklinde yazdığı hoş bir mektubu oğlu Sultan Veled’in önderliğindeki kafile ile Şam’a ilettili.²⁶¹

Şems’in muhabbet hisleri dolup taşınca Konya’ya dönüşü (Muharrem 645/Mayıs1247)²⁶², Mevlâna’yı çok sevindirdi. Mevlâna sanki bayram etti, kırgın olduğu kimseleri affetip, eski hâline geri döndü ama bu durum pek fazla sürmedi. Mevlâna ile Şems bu kez Mevlânâ’nın okulundaki hücrelerinde altı ay mârifetullah üzerine sohbet bulundular. Hücreye Sultan Veled ile Şeyh Selâhaddîn-i Zerkûb’dan başka kimse giremiyordu.²⁶³ Bu beraberliğin sonunda Şems hakkında yeniden dedikodular çıkmaya başladı ve birincisinden çok daha aşırı olan bu ikinci fitneye Mevlâna’nın ikinci oğlu Alâeddîn Çelebi de katılmıştı.

Müridler ve halk yine dedikodu çıkarınca Şems, Sultan Veled’e ilim ve irfanda benzersiz Mevlânâ’dan kendisini ayırmayı arzuladıkları, bu kez ortadan kaybolduktan sonra hiç kimsenin bulamayacağını söyledi ve bir gün bir anda kayboldu.²⁶⁴ Eflâkî, Şems’in kaybolmasından önce şahsına suikast girişiminde bulunulduğunu ifade eder. Şems, Mevlânâ ile muhabbet ederken yedi kişilik bir grup hücrenin önüne ilişmiş, aralarından biri Şems’in dışarı çıkmasını istemiş, Şems de Mevlânâ’ya, “Beni öldürmek için çağırıyorlar” diyerek çıkmış ve bir anda Şems bıçaklanmış, Şems şiddetli bir şekilde

²⁵⁹ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 15.

²⁶⁰ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 88-89.

²⁶¹ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 15.

²⁶² Gürer, *Hız. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 19.

²⁶³ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 691.

²⁶⁴ Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. 62-64.

bağırmiş sonrasında ortadan kaybolmuş, ardında birkaç damla kandan başka hiçbir şey görülmemiştir.²⁶⁵ Eflâkî suikastçıları arasında Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin'in de bulunduğunu, bu nedenle diğerleri gibi onun da bir belâyâ maruz kalıp öldüğünü ve Mevlânâ'nın oğlunun cenazesinde bulunmadığını ifade eder.²⁶⁶ Şems'in bu kayboluşu Mevlânâ'yı şaşkına döndürmüş, gece gündüz şiirler söyleyip sema etmesine neden olmuştur. Kırk bin beyit olan Divân-ı Kebîr'deki manzumelerin birçoğunu Mevlânâ'nın bu ruh hali içindeyken söyledikleri teşkil etmektedir.

Sultan Veled, babasının hâlini gönül dostunu yitirdikten sonra şöyle ifade eder: "Şeyh onun ayrılığından sonra sanki deli oldu. Fetvâ veren pir, aşkla şâir kesildi. Zâhiddi, meyhâneci oldu. Fakat üzümden yapma şarabı içip, satan meyhâneci değil; nûrânî can, nur şarabı dışında başka bir şey içmez ki..."²⁶⁷

Mevlâna, iki sefer Şam'a gidip orada Şems'i aradıysa da bulmak imkansız olunca Konya'ya geri döndü. 647/1250 senesindeki bu dönüşten sonra zamanla kendine gelmeye başladı.²⁶⁸ Artık o "güneş" kendi varlığında dünyaya gelmiş, onu kendinde bulmuş idi. Dirâyetli ve nüfuzlu bir babanın, değerli bir şeyhin ve önemli bilginlerin âlim, fakih ve mutasavvıf olarak geliştirdiği Celâleddin Muhammed, yaşamının olgunluk devrine doğru, tarihte benzerlerine az rastlanır şekilde bu sefer bir aşk erinin ateşlediği "Mevlâna" olarak toplumun huzurunda idi. Mevlânâ, doğruluğu, gerçekçi oluşu, dünyaya bağlı olmayışı, mücâdeleci tavrı, hazır cevaplılığı, herkes ile diyaloga açık oluşu, kendine has ve tüm insanlarda hayranlık uyandıran düşünce ve yorumları, geniş ufkuyla şahsını, devlet adamlarına, sanatkârlara, esnafa, gayr-ı müslimlere kadar birçok kişiye kabul ettirmiş, onların sevgi ve saygısını elde etmişti. Fetva hizmetine karşı Selçuklu devlet adamları tarafından kendisine verilen az bir maaşla geçinen Mevlâna, 647/1250 tarihinden beri

²⁶⁵ Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, 684.

²⁶⁶ Sipehsâlar, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 133.

²⁶⁷ Can, Şefik, *Mevlâna, Hayâtı, Şahsiyeti, Eserleri*, Ötüken Neş. İstanbul, 1995, s. 55.

²⁶⁸ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütûn Eserleri Seçmeler*, s. 16.

daha çok etrafındaki sûfî ve âriflere yol göstermekle ve halkı irşad etmekle ilgilendi.²⁶⁹

Mevlâna’nın Şems’in meydana getirdiği boşluğu doldurmak için bulduğu diğer bir şahıs Konyalı Selâhaddîn-i Zerkûbî (Kuyumcu Selâhaddîn) dir.²⁷⁰ Ümmî olduğu düşünölen Şeyh Selâhaddîn, genç iken Seyyid Burhâneddîn’in terbiyesinde bulunmuş, onun derslerinde pişmiş, feyzi ile olgunlaşmış, kâmil bir kişidir. Ayrı olarak Şems’in sohbetlerinde de bulunmuş ondan da feyz almıştır.²⁷¹ Mevlâna ile Şems’in bir araya gelişlerinde, altı ay Şeyh Selâhaddîn’in hücrelerinde sohbet etmişlerdir.²⁷² Mevlânâ bu kez Selâhaddîn-i Zerkûb ile sohbet ediyordu. Selâhaddîn’in bilgisiz olduğunu ve şeyhlik için yeterli olmadığını söyleyen bazı müridler daha da ileriye gidip onu gizlice katlederek bir yere gömmeyi düşünseler de suikaste engel oldu. Mevlânâ, Selâhaddîn-i Zerkûb’un kızı Fatma Hatun’u oğlu Sultan Velled’le evlendirerek aralarında akrabalık meydana geldi.²⁷³ Selâhaddîn-i Zerkûb, on yıllık samimi bir dostluktan sonra Muharrem 657/Aralık 1258 yılında rahatsızlanarak vefat etti.²⁷⁴

Mevlânâ, hilâfet mevkiine müridlerinden İbn Ahî Türk diye de bilinen Urmiyeli Hüsâmeddin Çelebi’yi getirdi. Hüsâmeddin Çelebi on yıl Mevlâna’nın sohbetlerine katıldı. Mevlâna, sonrasında “kendisine içindeki nur hazînelerini ortaya çıkaran” Hüsâmeddin Çelebi’yi arkadaş, hemdem, yar ve halife olarak seçti.²⁷⁵ Mevlâna, sadece Hüsâmeddin’in olduğu mecliste rahat olur, huzur bulur, çoşup mânâlar söyler, hakiki ilimden bahisler açardı. Bu sebeple, Mevlâna’ya göre, hakikatler memesinden mânâlar sütünü

²⁶⁹ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 17.

²⁷⁰ Yağıbasan’ın oğlu Konyalı Zerkûb (kuyumcu) diye tanınan Şeyh Selâhaddîn Feridun, Konya civarındaki bir gölün kenarında balıkçılıkla geçinen bir ailedendir. (Eflâki, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 51.)

²⁷¹ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 171.

²⁷² Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, s. 180.

²⁷³ Topaloğlu, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”, s. 444.

²⁷⁴ Gürer, *Hz. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 20.

²⁷⁵ Gürer, *Hz. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 20.

emip içebilen Hüsâmeddin Çelebi'dir."²⁷⁶ Hatta "Sultan Veled babası Mevlânâ'nın, Şems-i Tebrizî'yi güneş, Selâhaddîn-i Zerkûb'u ay, Hüsâmeddin Çelebi'yi de yıldız gibi olduğunu ve onu melekler ile bir mertebede gördüğünü kaydeder".²⁷⁷

Mevlâna, 5 Cemâzilâhir 672/17 Aralık 1273 Pazar'ında bir anda rahatsızlanarak grub vakti asıl sevgilisine kavuştu.²⁷⁸ Mevlevîler bu geceyi "Şeb-i Arûs" yani "Düğün Gecesi" olarak isimlendirdi. Mevlâna'nın vasiyetine göre cenaze namazını Şeyh Sadreddin-i Konevî kıldırmak için niyetlendiğinde dayanamayıp bayıldı. Bunun üzerine Kadı Sirâceddin kıldırdı.²⁷⁹

Cenazesi, halktan tüm insanların, hatta gayri Müslimlerin katılımıyla babasının ve Selahaddîn-i Zerkûbî'nin de kabrinin bulunduğu yere defnedildi. Mevlâna'ya Yeşil Kubbe ismi verilen türbe, Sultan Veled ile Alameddin Kayser'in çabası ve Emir Pervane'nin eşi (Sultan II. Gıyâseddin Keyhûsrev'in evladı) Gürcü Hatun'un yardımı ile Çelebi Hüsameddin vaktinde imar edildi.²⁸⁰ Türbenin mîmârı, Tebrizli Bedreddin'dir.²⁸¹ Mevlâna'nın kabri üstüne, Selimoğlu Abdülvâhid isimli bir sanatkâr da Selçuklu oymacılığının şaheseri olarak kabul gören, büyük bir ceviz sanduka yapmıştır.²⁸² Bu sanduka günümüzde, Sultân'ül Ulemâ Bahâeddin Veled'in mezarı üstündedir.²⁸³

²⁷⁶ Hidâyetöğlü, A. Selâhaddin, *Hiz. Mevlâna Muhammed Celâleddin-i Rûmî Hayatı ve Şahsiyeti*, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya, 2013, s. 36.

²⁷⁷ Topaloğlu, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", s. 444.

²⁷⁸ Gürer, *Hiz. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 21.

²⁷⁹ Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigârs*. 156.

²⁸⁰ Eflaki, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 6-9.

²⁸¹ Eflaki, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 320.

²⁸² Mevlâna, *Celâleddin, Mecalis-i Seb'a*, (terc.: F. Nafiz Uzluk), Bozkurt Bas., İstanbul, 1937, s. 105.

²⁸³ Yavuz Sultan Selim Mısır Seferi dönüşü Konya'ya uğramış türbeyi ziyaret etmiş, bazı yerlerin ve üzerindeki sandukanın böyle bir cihan sultanına uygun olmadığını, daha iyisinin yapılmasını ferman buyurmuş, böylece Mevlâna'nın üzerindeki sanduka yenilenmiş, eski sanduka da babasının sandukasının üzerine konulmuştur. Bu sandukanın boyu yükselince halk arasında bir hurafe yayılıp "Mevlâna vefat edip kabre konacağında O'nun ilmine hürmeten babası kabrinde ayağa kalkmış" denmiştir. (Uçar, *a.g.e.*, s. 83.)

İki oğlunun annesi Gevher Hâtun vefat ettikten sonra Kira Hâtun adında dul bir kadınla izdivaç eden Mevlâna’nın, bu eşinden de Muzaffereddin Emir Âlim Çelebi adında bir erkek evladı ve Melike Hâtun adında da bir kız evladı olduğu kaydedilmektedir.²⁸⁴ Emir Âlim, devlet hizmet ederek hayatını sürdürmüş, Melike Hâtun ise Şahâbeddin adlı bir tâcirle izdivaç etmiştir.²⁸⁵

Bilindiği üzere, eski âlimler doğdukları şehirlere nispet edilerek anılmışlardır. Konevî, Sivasî, Bursevî gibi... Yalnız Mevlâna Belhî diye anılmamış, çünkü bir şehre nispetle yâd edilmek, onun namına ve şanına yeterli ve uygun görülmediği için “Rumî” bütün Rûm diyarının (Anadolu’nun) âlimi, bilge kişisi, alpereni diye tanınmış hâlâ o adla ma’ruftur. O’nun sayesinde, zaten Selçuklu devletinin başkenti olan Konya bir başka yönüyle de temayüz etmiş, ilim, aşk ve muhabbet yuvası haline gelmiştir. Mevlânâ’nın Konya’da; devlet adamları, âlimler, mutasavvıflar, sanatkârlar ve toplumun başkaca seçkin kişileri olmak üzere toplumun hemen hemen her kesiminden insanlarla münasebette bulunmuştur. Bu minvelde bu kişilerden bazılarının ismini zikretmek konumuza faydalı olması açısından önemlidir.

Anadolu Selçukları devlet adamlarından; “I. Alâeddin Keykubad (1219-1237), II. Gıyâseddin Keyhusrev (1237-1246), II. İzzeddin Keykâvus (1246-1257), II. Alâeddin Keykubad (1248-1257), IV. Kılıç Arslan (1248-1265), III. Gıyâseddin Keyhusrev (1265-1282)’in saltanatlarını görebilmiştir. Bunlardan özellikle I. Alâeddin Keykubad, II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan’ı onunla iletişimleri bakımından özellikle belirtmemiz gerekir. Şemseddîn-i Isfahânî, Celâleddîn-i Karatâyî, Muîneddin Revâne, Bedreddin Gühertaş, Taceddîn-i Mu’tez, Melikü’s-sevâhil Bahâeddin, Emîneddin Mikâil, Sahib Ata Fahreddin Ali, Cacaoğlu Nûreddin, Hatiroğulları, Mecdeddin Atabek, Alâmeddin Kayser, Ekmeleddin Tabib, Celâleddîn-i Müstevfî, Kadı

²⁸⁴ Gürer, *Hız. Mevlana ve Tasavvuf*, s. 21.

²⁸⁵ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütüin Eserleri Seçmeler*, s. 19.

İzzeddin, Emir Mühezzebeddin Ali, Bahâeddin Bahrî ise diğer devlet adamlarıdır.”²⁸⁶

Âlim ve mutasavvıflardan; “Seyyid Burhâneddin, Şems-i Tebrizî, Selâhaddin Zerkûbî, Sadreddîn Konevî, Evhadüddîn Kirmânî, Ahmet Fakîh, Sirâceddîn el-Urmevi, Fahreddîn Irâkî, Saïdüddîn Fergânî, Necmeddîn Dâye, Şemseddin Malatî, Şeyh Nasîreddin, Ekmeleddin Nahcuvânî, Bedreddin Tebrizî, Cemâleddin Kamerî, Zeyneddin Râzî, Selâhaddin Malatî, Fahreddin Sivasî, Alâeddin Siryanus, Taceddin Mutasaddır, Sadreddin Merendî, Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli, Şemseddin Merendi, Safiyyiddîn Hindî, Kemâleddîn Kâbî, Şerefeddîn Mavsilî, Hacı Bektaşî Veli, Hacı Mübârek Hayderî”²⁸⁷ Mevlânâ için önemli şahsiyetlerdir.

Edip ve şairlerden; “Anadolu Selçukluları Tarihi üzerine büyük ve kayıp bir Selçuknâme yazan şair Kânî-i Tûsî, yaşadığı dönemde sarayın en önemli kâtiplerinden bir olan Bedreddin Yahyâ, Menâkıbü’l-ârifin’de isimleri bir çok defa geçen Fahreddîn-i Dîvdest, Hüsâmeddîn-i Sivasî (İbn-i Ayinedâr) ve Salâhaddîn-i Maleti zikredilebilir.”²⁸⁸

Bir müddet de olsa Konya’da bulunmuş olan Muhyiddin İbnü’l-Arabî, Kutbeddîn-i Şîrâzî ve Necmeddîn-i Dâye’yi de söylemek gerekir. Ayrıca usta mutasavvıf şair Sa’dî-yi Şîrâzî ve Evhadiyye Tarikatının kurucusu Evhadüddîn-i Kirmânî’nin de Konya’da buldukları rivayetler arasındadır. Hatta “Mevlâna Hüdâvendigâr bize nazar kılalı, Anun görklü nazarı gönlümü-zün aynasıdır” diye söyleyen Yunus Emre’nin de Mevlâna ile görüşmüş olabileceği ihtimal dairesindedir.²⁸⁹

Mevlâna’nın Mesnevî’den başka, biri manzum, üç tanesi nesir olmak üzere beş adet eser bırakmıştır. Şunlardır:

²⁸⁶ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 18.

²⁸⁷ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 19.

²⁸⁸ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 19.

²⁸⁹ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 19.

1-Dîvân-ı Kebîr (Külliyyât-ı Şems),

2-Fîhi Mâ Fih

3-Mecâlis-i Seb’a

4.Mektûbat²⁹⁰

B. Hz. Mevlâna’nın Tasavvuf ve Kültür Hayatımızdaki Yeri

1. Hz. Mevlâna’nın Dış Görünüşü

Mevlâna, sararmış benizli ve zayıf olmasına rağmen bu bünyede öylesi-ne nur ve heybet taşır, gözleri de o kadar çok keskin ve çekiciydi ki, hiç kimse dikkatlice bakamaz idi.²⁹¹

Mevlâna başında, bilginlere has bir şekilde sarılmış sarığı vardı ve bu sarıkta taylasan yani sarıktan sarkmış bir uç bırakırdı. Üstüne de bilginlerin giydiklerine benzer, büyük ve kolları geniş bir hırka giyerdi.²⁹² Şems’in kaybolup kırk gün geçmesinden sonra, hayatının sonuna kadar, beyaz sarık değil de yerine duman renginde bir sarık sarıp, Yemen ve Hint kumaşından diktirdiği fereci yani göğsü açık olup kolları uzun bir cübbe giğınmeye başladı.²⁹³

2. Hz. Mevlâna’nın Tasavvufu

Engin fikirleri kadar Anadolu’nun birliğinin sağlanması ve yurt edinilmesinde, Türk edebiyatının tesisinde önemli rolü olan Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî’nin ölümünden sonra Hüsâmeddin Çelebi geçmiştir. Hüsâmeddin Çelebi’nin ölümünün ardından onun makamına Mevlâna’nın sâdık evladı Sultan Veled geçmiştir. Mevlevîliği sistematik bir tarikat haline getiren Sultan Veled de 711/1312 senesinde ölünce bu vazifeyi, oğlu Ulu Arif Çelebi

²⁹⁰ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 20.

²⁹¹ Firuzanfer, *Mevlâna Celâleddin*, s. 190.

²⁹² Eflaki, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. I, s. 9.

²⁹³ Eflaki, *Âriflerin Menkıbeleri*, c. II, s. 93.

üstlenmiştir. Sultan Veled’den itibaren Mevlevîlik daima Mevlâna’nın soyundan gelen ve “Çelebi” diye anılan kişilerce temsil edilmiştir.²⁹⁴

Sevgi ve muhabbet üzerine kurulan bu ekolde herkese yer vardır. Dil, din, ırk, renk, soy, sop, cinsiyet ve cibilliyet ayrımı yoktur. Herkes gelsin ki, O’nun aşk potasında erisin ve yepyeni bir kalıba girebilsin, yeniden doğabil-sin. İnsan olduğunun farkına varabilsin. Hz. Mevlâna’yı Mevlâna yapan, farklı kılan yetmiş iki millete sevdiren, her görüşten insanı huzuruna koşturan O’nun; Allah Rasûl’ü’nden kaynağını aldığı, insan sevgisidir. Kim ve ne olursa olsun yaratılmışlara karşı beslediği aşk ve hoşgörüsü, insan duygularını her şeyin üstünde tutması, engin müsâmahası ve hudutsuz toleransıdır. Hz. Mevlâna’nın tasavvufu, asla bilgi öğretisi yada hayalî bir düşünce tarzı değil aksine O’nun tasavvufu, irfan, tahakkuk, aşk ve cezbe âleminde olgunlaşmadır.²⁹⁵

Mevlâna Celaleddîn-i Rûmî bir tasavvuf şahsiyeti ve ehl-i aşktır. Mevlâna Celaleddîn Rûmî’de dünyada yaşamış olan herkesi içine çeken davetkâr bir hoşgörü vardır. Mevlâna herkese insanlık yönleriyle şefkatli olurdu, kimseyi hor görmez, eziyet etmez, aralarında adaletli idi. Hoş olmayan durumlar da Mevlâna’nın hoşgörüsü “mânen hasta olan kişilere iyi davranma ve onların kurtuluşları için sabırla çalışma” şeklinde anlaşılmalıdır. Tabiki de Mevlâna, Allah’a isyan etme, imanın esaslarını kabul etmeme, günahlara girme, kul hakkı yeme benzeri durumları kabul etmezdi. Zaten Mevlâna bu sözünü ettiğimiz kötü fiillerin terk edilmesi için çabalamış bu kötü fiillerin terk edilmesinin yollarını eserlerinde yazmıştır. Dolayısıyla Mevlâna’nın hoşgörüsünü “İslam’dan başka bir dini, günahları, kul haklarını, adaletsizlikleri hoş görme, kabul edilebilir bulma” olarak algılamak Mevlâna’nın yaşantısını ve sözlerini inkâr etmektir.²⁹⁶

²⁹⁴ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, s. 19-20.

²⁹⁵ Yeniterzi, Emine, *Mevlâna’nın Tefekkür Dünyası ve İnsan*, Konya’dan Dünya’ya Mevlânâ ve Mevlevîlik, Karatay Bel. Yay., İstanbul, 2002, s. 71-80.

²⁹⁶ Yeniterzi, *Mevlâna’nın Tefekkür Dünyası ve İnsan*, s. 71-80.

Mevlâna’da kişinin insan-ı kâmil olması önemli bir mevzudur. Mevlâna, Mesnevi-i Şerif’inde bir kişide bulunması gereken özellikleri anlatır. Bu hasletleri bürünmeyi tavsiye ederek insanın nasıl kâmil bir hale gelebileceğinin yoluna ışık tutan Mevlâna, insanı diğer varlıklardan farklı kılan en önemli özelliğine dikkat çeker. Mevlâna’nın “altın taç” olarak gördüğü, insanın günlük hayattaki işlerini yoluna koyan akıl, nereye gidilirse gidilsin bir anahtar, salt hakikati tecrübe etmede ise kilite benzer ama akıl metafizik alanda yetersiz kalır. Zirâ Mevlâna’ya göre insan, ancak akıl ile metafizik bilginin kapısını açar.

Bununla birlikte Hz. Mevlâna’nın tasavvufî düşüncesi şu üç temel üzerine şekillenmiştir:

1-Sünnî esaslara dayalı Kübreviyye tarîkati,

2- İbn Arabî’nin metafizik ve mistik sistem şeklinde tasavvuf dünyâsına takdim ettiği vahdet-i vücûd anlayışı,

3- Temelini Horasan melâmîliğinden alan coşkun bir ilâhî aşk ile cezbeyle dayalı meşrep. Onun başkaca sûfilerden ön plana çıkararak özelliği ise tasavvufun, yani İslâm’ın insan sevgisini esas alan, insan sevgisine dayanan bir yorumdur.²⁹⁷

Mevlâna’nın Allah’a duyduğu aşkı en güzel kendi ölümünü yorumlarken görülmektedir. Mevlâna ölmeden ölüm gününü “Şeb-i Arûs” yani “Düğün Günü” diye isimlendirir. Mevlâna ölüm gününü, Allah katında yeniden doğuş ve Sevgili’ye (Allah’a) olan özlemin bittiği gün olarak nitelendirir. Mevlâna, her zaman yaşamın gerçeklerini görür, hayatın bütün gerçeklerinden uzak kalmaz. Miskinliği, hayattan el etek çekmeyi reddeden dünyayı tanıması şu sözleriyle bizlere O’nun tasavvufunu anlatır:

“Dünya nedir? Allah’dan gafil olmaktır. Kumaş, para, ölçüp tartarak ticaret yapmak ve kadın; dünya değildir.

²⁹⁷ Gürer, Hz. Mevlana ve Tasavvuf, s. 23.

Din yolunda sarf etmek üzere kazandığın mala, Peygamber, “Ne güzel mal” demiştir.

Suyun gemi içinde olması geminin helâkidir. Gemi altındaki su ise gemiye; geminin yürümesine yardımcıdır.

Mal, mülk sevgisinin gönülden sürüp çıkardığındandır ki Süleyman Peygamber, ancak yoksul adını takındı.

Ağzı kapalı testi, içi hava ile dolu olduğundan derin ve uçsuz, bucaksız su.

İşte yoksulluk havası oldukça insan, dünya denizine batmaz, o denizin üstünde durur.

Bütün bu dünya, onun mülkü olsa bu mülk, gözünde hiçbir şey değildir.”²⁹⁸

Mevlâna'nın tasavvufunda amaç, kulluk ve yokluktur. Hayatın anlamı aşktır. Aşk ise, kimseye gereksinimi olmayan Allah'ın vasıflarındandır.

Mevlâna'nın tasavvufunda temel, gönül sahibine varmak ve cevher olmaktır. Nitekim şöyle buyurur:

“ Allah ile bulmak, Allah ile beraber olmak isteyen kişi, Allah'ın dostları olan velîlerin huzurunda otursun.

Ey sâlik! Eğer velîlerin huzûrundan ayrılırsan helâk olursun. Çünkü sen bir cüz'sün, küll değilsin.

Şeytan her kimi kerem ve kerâmet sahibi olanlardan ayırırsa, onu kimsiz kimsesiz bırakır da başını yere yer.

Bunu duy, bunu işit ve iyice anla ki, bir an bile olsa, toplumdan ayrılmak, ancak şeytanın hilesidir.”²⁹⁹

Mevlâna'nın eserleri içinde en mühimi şüphesiz Mesnevi'dir. Yazıldığı günden bu yana tüm insanlığı ilgilendiren, hattâ yedi yüz yılı aşkın zaman

²⁹⁸ Can, Şefik, *Konulara Göre Açıklamalı Mesnevî Tercemesi*, Ötüken Neş., İstanbul, 2005, c. I ve c. II, s. 82-83.

²⁹⁹ Can, *Konulara Göre Açıklamalı Mesnevî Tercemesi*, c. I ve c. II, s. 425.

geçmiş olmasına rağmen, tüm dünyada pek çok büyük filozoflar, ahlâkçılar, şâirler gelmiş olmasına karşın Mevlâna’nın fikirlerinin, eserlerinin tesiri hâlen tazeliğini korumuş bulunması, bu önemli şahsiyet için daha fazla söz söylemeyi gereksiz kılar. Nitekim yabancı devlet adamları Mevlâna türbesini ziyaret ederken gereken hürmet ve ta’zimi fazlaca göstermektedir. 28.11.2007 tarihinde İngiltere Veliahd Prens Charles ve eşinin Mevlâna Türbesine girerken ayaklarına galoş giydikleri, Prenses Camilla’nın ise başını örttüğü görüldü.³⁰⁰

Yine İspanya Kraliçesi Sophia, geceyi Mevlana Müzesi’nin hemen yanında olan Rumi Otel’de geçirir ve otelin ikinci katındaki suit odada bulunan Kraliçe Sophia’nın, bu oteli Mevlâna Müzesi’ne yakın, gösteriştan uzak olması ve özgün havası sebebiyle kendisinin tercih ettiğini söylemiştir.³⁰¹

Görüldüğü üzere Mevlâna’nın engin hoşgörüsü ve tasavvuf tutumu asırlar geçmiş olsa bile hâlâ etkisini sürdürmekte ve şehre gelen misafirleri sarmaktadır.

3. Hz. Mevlâna’nın Kültür Hayatımızdaki Yeri

Mevlâna Celâleddin-i Rûmî’nin hem kültür ve edebiyat, hem de dinî ve sosyal hayat açısından en çok etki ve nüfuzunu hisseden, Anadolu Türkleri olmuştur. Daha VII. /XIII. yüzyılın sonlarından başlayarak bilhassa oğlu Sultan Veled (1226-1312)’in çabasıyla kuruluşu tamamlanan Mevlevî tarikatının yayılması ile beraber Mevlâna’nın da Türk edebiyatında tesiri kuvvetle hissedilmeye başlanmıştır. Bir ölçüde söylenebilir ki Mevlâna’yı tanımadan Anadolu Türk Edebiyatının gelişmesini ve yayılmasını hakkıyla anlamak ve yorumlamak zordur.

³⁰⁰<https://www.cnnturk.com/2007/turkiye/11/26/prens.charles.ve.esi.konyada/407289.0/index.html>, 26.07.2018’ te erişilmiştir.

³⁰¹<http://www.mynet.com/haber/guncel/kralice-sophia-mevlana-muzesini-gezdi-323628-1>, 26.07.2018 ‘te erişildi.

Mevlâna bin senelik Türk kültür tarihinin en önemli yüzlerinden biridir. O sadece usta bir şair, bir tarikat kurucusu, derin bir sûfi, büyük bir âlim değil; bunlarla birlikte ve hepsinden önce Anadolu'da kurulmaya başlayan yeni kültür öğeleri arasında büyük bir kaynaşma ve birleşme gerçekleştiren derin bir ruh ve hamle adamıdır.³⁰²

Bu tarikat; âşık, âlim, ârif, fâzıl, kâmil ve hakîm mürşitler aracılığıyla yüzyıllar boyunca insanlığı iyiliğe, güzelliğe, dürüstlüğe, sevgiye, hoşgörüye ve güzel ahlâka çağırması; bunun mekânlarını ve icrâ metotlarını mükemmel bir şekilde ortaya koymuştur. Bu mekânlar, gerçekleştirilen tasavvuf terbiyesine paralel bir şekilde verilen nazarî ve amelî eğitimle devrinin en büyük şâir ve hattatları, Türk mûsikîsinin en kuvvetli bestekâr ve icracıları yanında pek fazla müzehhib, mücellid, nakkaş ve ressamı eğitebilen feyiz menbâ'ı olmuşlardır.³⁰³

C. Mevlevilik ve Mevleviliğin Dönemleri

Mevlâna Celâleddîn-ı Rûmî'nin vefatından sonra Hüsâmeddin Çelebi geçmiştir. Hüsâmeddin Çelebi'nin ölümünden sonra onun makamına Mevlâna'nın sâdık evladı Sultan Veled geçmiştir. Mevleviliği sistematik bir tarikat olmasını sağlayan Sultan Veled de 711/1312 senesinde vefat edince bu vazifeyi, oğlu Ulu Arif Çelebi üstlenmiştir. Sultan Veled'den itibaren Mevlevîlik daima Mevlâna'nın soyundan gelen ve "Çelebi" diye anılan kişilerce temsil edilmiştir.³⁰⁴ Mevlâna'nın düşüncelerinden yola çıkarak, kendini yetiştiren ve bağlılık arz eden kişilere Mevlevî ismi verilmiş. Bir Mevlevî dervişinin yaşamında titizlikle uyması gereken ilkeler, Mevlevîlik şeklinde ortaya konulmuştur. Mevlevîlik, asırlar boyu insanlığı güzelliğe, iyiliğe, dürüstlüğe, hoşgörüye, sevgiye yani güzel ahlâka davet etmiş; bunu gerçekleştirecek mekân, düstûr ve icrâ yöntemlerini mükemmel bir şekilde ortaya

³⁰² Ülgen, Hilmi Ziya, Selçukluların Çöküşü Zamanında Konya, *Mihrab Dergisi*, İstanbul, 1923, s.

³⁰³ Derman, Uğur, *Mevlevîlik ve Sanat*, Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik, Karatay Bel. Yay., İstanbul, 2002, s. 203-220.

³⁰⁴ Şafak, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütüün Eserleri Seçmeler*, s. 19-20.

koymuştur. Mevlevîlik, tarihî başlangıcından bugüne kadar genellikle dört ayrı dönem olarak değerlendirilir.³⁰⁵

1. Dönem: Hz. Mevlâna’nın ardından Hüsameddin Çelebi ve Sultan Velled vaktinde Mevlâna’nın yolunda kurumsal hüviyeti belirtilmiş dönemdir. (672/1273-712/1312)

2. Dönem: Çeşitli gezginler ile Hz. Mevlâna asıllı fikirlerin tanıtılıp yayıldığı dönemdir. (720/1320-914/1509)

3. Dönem: Farklı kültür ve tarikatların etkisi altına girmemesi için kendine has esas ve ilkelerin asli temelleri üzerine terar oturtulduğu ve Halep Mevlevihânesi’nin kapatıldığı (1509-1945) vakte kadar geçen dönemdir.

4. Dönem: Türkiye’de Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasının arkasından 1946 senesinden itibaren bugüne gelinceye kadar süregelen Şeb-i Arûs törenleri olarak gerçekleştirilen “canlandırma dönemi” dir.

Mevlevîlik; ilhamını salt anlamda Kur’an-ı Kerim ve Hadis’ten alan, “Bende benimle ilgili bir şey bırakmadı” diyerek ifade ettiği, ilahi aşkın gerçek özgürlük olduğunu kavrayıp bu anlayışla merkezinde aşk bulunan, çevresine de dalgalar halinde aşkı yayan Hz. Mevlana’nın öğretileri olarak tasavvuf tarihinde kalıcı bir yer edinmiştir. Mevlâna’nın tasavvufunda amaç, ruhi olgunlaşmayı ve ahlak kurallarının en yücelerine ulaşmaya çaba sarf etmektedir. O’nun tasavvufu, irfan, aşk ve cezbe âleminde olgunlaşmadır.

1. I. Dönem:

1.1. Çelebi Hüsammedin (ö. 682/1284)

Mevlâna, bir tarikat³⁰⁶ kurmamıştır. Bir tarikat kurucusu olmayı, bir tarikatın piri sayılmayı hiç düşünmemiştir. Mevlâna’nın amacı bir tarikat

³⁰⁵ https://sebiarus.gov.tr/index.php?route=pages/pages&page_id=45 26.07.2018’ te erişildi

³⁰⁶ Tasavvufta Hakk’a ulaşmak için benimsenen usul, tutulan yol. Tarikatı “sâliki hakikate götüren yol” şeklinde tanımlayan sûfiler, dinin zâhirî ve şekli kısmı olan şeriatın kurallarına

olmaktan daha çok aşk yolu, cezbe yolu, bir kültür anlayışı ve dünyayı bırakma değil, irfana ulaştırın bir yaşam şekli olduğudur. Mevlâna'nın yolunu, Mevlâna'nın anlayışını canlı ve ayakta tutmak sıhhatinde Mevlâna'nın etrafında toplananların, ölümüyle dağılmalarını engelleyebilmesi, O'nun gibi bir anlayışa sahip birinin tutuşturulan bu aşk ocağının ebediyen tütmesini sağlamak gayesiyle bir halifeye³⁰⁷ ihtiyaç vardı. İşte bu sebepten ötürü Çelebi Hüsâmeddin görevi üstlenmiş, Mevlâna dostlarının başına geçerek ilk postnişîn³⁰⁸ olmuştur. (ö. 682/1284)³⁰⁹

Çelebi Hüsâmeddin, daha toy yaşında doğru dürüst bir ahî genciyiken, Mevlâna'nın halkasına dahil olmuştu. Esas ismi Ahî Hüsameddin Hasan'dı. Babası Konya ahîlerinin şeyhi idi ve bir zaviyede oturuyordu. Ataları, Urmiye'den Konya'ya gelerek yerleşmiş fütüvvet³¹⁰ ehliydi. Bu nedenle Çelebi Hüsâmeddin'e Ahî Türkoğlu da denmekteydi.³¹¹

Mevlâna Türbesi'nin olduğu Has Bahçe, Konya Kalesi'nin içinde değil, Aksaray Kapısı yakınlarındaydı. Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykûbad aracılığıyla Has Bahçe, Mevlâna'nın babası Bahâeddin Veled ve hanesine

uyulmadan tarikatla hakikate ulaşamayacağını vurgulamıştır. (Öngören, Reşat, "Tarikat", *DİA*, TDV Yay.,c. 40, İstanbul, 2011, s. 95.)

³⁰⁷ Tarikatlar döneminde şeyhin, kendi adına müridleri terbiye ve irşad etme yetkisi verdiği mensuplarına da halife denilmiştir. Mevlevîlik'te hilâfet şeyhlik ve dervişlik gibi bir makamdır. Bu makamda bulunan sâlike halife denir. (Uludağ, Süleyman, "Halife", *DİA*, TDV Yay., c.15, İstanbul, 2011, s. 300.)

³⁰⁸ *Postnişîn* "makam sahibi, Mevlevilikte bir rütbe" (Ahmet Vefik Paşa, *Lugat-ı Osmani*, 1876)

³⁰⁹ Sevgi, H. Ahmet, "Hüsâmeddin Çelebi", *DİA*, TDV Yay., c. 18, İstanbul, 1998, s. 512; Önder, Mehmet, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, Konya'dan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevîlik, Karatay Belediyesi Yayını, İstanbul, 2007, s. 131.

³¹⁰ Genel olarak fetâ ve fütüvvet kelimeleri sûfî ve tasavvuf anlamında kullanılmakla beraber tasavvufta bu terimlerden çok defa sûfide bulunan fedakârlık, diğerkâmlık, iyilik, yardım, insan severlik, hoşgörü ve nefesine söz geçirme gibi ahlâkî nitelikler kastedilir. Böylece gerçek yiğitlik, kahramanlık, cesaret ve mertliğin bu ve benzeri niteliklere sahip olmayı gerektirdiği anlatılmak istenir. Bu husus dikkate alındığında sûfîlerin kendilerine has hümanizm düşüncelerini fütüvvet kavramı çerçevesinde geliştirdikleri görülür. Sûfîler, temel ahlâkî değerleri ve en önemli faziletleri fütüvvet kelimesine yükleyerek onu tasavvufun temel kavramlarından biri haline getirmişlerdir. (Uludağ, Süleyman, "Fütüvvet", *DİA*, TDV Yay.,c. 13, İstanbul, 2011, s. 260.)

³¹¹ Sevgi, "Hüsâmeddin Çelebi", c. 18, s. 512.

hediye edilmişti. Konya’nın zamanla büyümesi, Has Bahçe’nin çevresine de konutlar, konaklar yapılmıştı. Çelebi Hüsâmeddîn, bu Bahçe’yi duvarla çevirerek müstakbel Mevlâna Dergâhı’nın yerini kararlaştırmıştı. İlk başlarda Türbe’nin birleşimine birkaç oda yaptırıldı. Bu aralar Türbe’ye maddi yardımlar yapılıyor, vakıflar bağlanıyordu. Türbe’de müezzinler, imamlar, mesnevîhanlar vazifelendirildi. Mesnevîhan³¹² Sirâceddin onların başındaydı. Tüm cuma namazlarının akabine Çelebi Hüsâmeddîn, Mevlâna sevenlerini bir araya getirip, Mevlâna’nın Türbesi’ni heyecan ile ziyaret ediyorlardı. Bu buluşmadan sonra Kur’an-ı Kerim ve Mesnevî okunup, dervişler semâ yapıyorlardı.³¹³

Çelebî Hüsâmeddîn, tarikat kurucusu değilken de Mevlâna dostlarını bir arada tutma görevini on sene yerine getirebilmiştir. 25 Ekim 682/1284 Çarşamba tarihinde vefât etmiş, cenaze namazı Sultan Veled tarafından kıldırılarak, Mevlâna’nın baş ucuna defnedilmiştir.³¹⁴

1.2. Sultan Veled (ö. 711/1312)

Mevlâna’nın ilk oğlu olan Sultan Veled, Çelebi Hüsâmeddîn’in vefatından sonra, elli sekiz yaşında postnîşîn olmuştur.³¹⁵

³¹² Mesnevîhanlık ve Dârülmesnevî, Meşnevî’yi okuyan, nâdiren tegannî eden ve şerh mahiyetinde birtakım açıklamalarda bulunanlara “mesnevîhan” denilmiştir. Mevlânâ’nın halifesi Hüsâmeddin Çelebî’nin Mevlânâ’dan sonra Meşnevî’yi sâlikleri irşad edecek kitap olarak belirlemesi onu ilk mesnevîhan ve mesnevîhanlık müessesesinin bânisi yapmıştır. Hüsâmeddin Çelebi özel olarak Sirâceddin Mesnevîhan gibi bazı mesnevîhanlar da yetiştirmiştir. Sultan Veled’in oğlu Ulu Ârif Çelebi, zamanının çoğunu tarikatı yaymak amacıyla seyahatlerde geçirdiği için Konya Âsitânesi’nde Meşnevî takrirleri için Sirâceddin Mesnevîhan’ı veya Menâkıbü’l-Ârifin’i Türkçe’ye çeviren Mahmud Dede’yi vekil tayin etmiştir. Daha sonraki dönemlerde Konya çelebileri, halife olmayan bazı kimselere Meşnevî okutmak üzere beyaz destar sarmaya izin verip mesnevîhanlık icâzetnâmeleri göndermişlerdir. Tarikat geleneğinde mesnevîhanlık için icâzetnâme almak şart olsa da icâzet için Meşnevî’yi bir mesnevîhandan okumak zorunlu değildir. İbrâhim Şâhid’ın Tuhfesi’ni okuyup Meşnevî dilini anlayacak kadar Farsça’ya vâkıf olan kimse bir mesnevîhanın kendisine verdiği icâzetle mesnevîhanlık yapabilir. (Gölpınarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 150-151.)

³¹³ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 132.

³¹⁴ Sevgi, “Hüsâmeddin Çelebi”, c. 18, s. 512.

³¹⁵ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 133.

Babasının yârenlik meclislerinde yetişen Sultan Veled eğitimini kardeşi Alâeddin ile beraber Dımaşk'ta sürdürdü. Öncelikli olarak büyük babasına, babasının da mürşidi olan Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî'ye, onun ölümünün (639/1241) arkasından Şems-i Tebrizî'ye bağlandı. Daha sonra babasının halifeleri Selâhaddîn-i Zerkûb ve Hüsâmeddin Çelebi'ye intisap etti. Mevlânâ vefat edince öncelikle Hüsâmeddin Çelebi ve Mevlevîler'in ileri gelenleri Sultan Veled'in Mevlânâ'nın yerine geçmesi teklifine karşın bu teklifi reddedip Hüsâmeddin Çelebi'ye bağlandı. Hüsâmeddin Çelebi'nin ölümünden (683/1284) sonra Kerîmüddin b. Bektemur'a (Bektermüroğlu Şeyh Kerîmüddin) bağlanarak kendisinin de belirttiğine göre yedi yıl hizmetinde bulunmuş, Bektermüroğlu Şeyh Kerîmüddin (691/1292) yılında vefat edince, Sultan Veled babasının hemen yanına defnetmiştir.³¹⁶

Sultan Veled babasının vefatından sonra, daha evvel Emir Bedreddin Gevhertaş'ın³¹⁷ Mevlâna ve hanesi için yaptırmış olduğu okul ve evden ayrılmamıştı. Nitekim bu ev ve medrese zamanla yetersiz gelmeye başlayınca türbe ve çevresine mescit, semâhane gibi ek binalar yapılmış olsa da bunların yetersiz oluşu yeni bir medrese yapılmasını gerekli hale getirdi.³¹⁸

Uzun seneler Mollâyı Cedîd ya da Velediye ismiyle bilinen Emir Bedreddin Gevhertaş'ın yaptırmış olduğu bu medrese zamanla harap olunca, 705/1305 senesinde üzerine yeni odalar yapılarak Bahâiyye Okulu imar edilmiş, 1951 senesi Ekim ayında, Mevlâna Meydanı'nı genişletmek gayesiy-

³¹⁶ Değirmençay, Veyis, "Sultan Veled", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, c. 37, 2010, s. 521.

³¹⁷ Konya'da veliler listesinde yer alan Emir Bedreddin Gevhertaş, Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat I.'ın lalası ve döneminin ileri gelen emir ve devlet adamlarındandır. Dizdar Bedreddin Gü-hertaş olarak da anılmıştır. İbni Bibi de ondan Emir-i Silah olarak bahseder. Hazreti Mevlânâ'nın babası Baha Veled'in ders ve sohbetlerinde bulunmuş, onun müritleri arasında yer almıştır. Baha Veled'in göstermiş olduğu bir keramet üzerine, Mevlâna ve ailesinin oturduğu meşhur medreseyi yaptırmış ve medreseye zengin vakıflar bağışlamıştır. Karaaslan Köyü'nü Mevlâna mensuplarına vakfeden de Gevhertaş'tır. (<http://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/bedreddin-gevhertas/>, 31.07.2018'de erişildi)

³¹⁸ Değirmençay, "Sultan Veled", c.37, s. 521; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 133.

le yıktırılmıştır. Mevlâna’nın zamanında yaşadığı medrese de, bu yeni medresenin imar edilmesi ile Mollâyı Atık Medresesi diye bilinmiştir, o da zamanla tamamen yıkılarak yeri bile unutulmuştur.³¹⁹

Sultan Veled’in imar ettirdiği yeni medrese ile birlikte Mevlâna Türbesi çevresinde yeşermekte olan Dergâh, daha büyük bir mekân kazanmış, başkaca Mevlâna aileside Dergâh’ta konaklamaya başlamışlardı. Mevlâna topluluğunun ismi daha konmamışsa da insanlar Sultan Veled’in çevresinde kümeleştiği için çoğu vakit bunlara Veledî denilirdi. Mevlâna’ya dayanarak Mevlevî deniyordu. 1300’lü senelere gelindiğinde ise, Mevlâna Türbesi ve etrafı, Sultan Veled’e tâbi olanların toplandığı yer olmuştur. Sultan Veled, Çelebi Hüsâmeddin’le beraber başlatılan Mesnevîhânlığı, çok daha düzene koymuş; Dergâh’ta Mesnevî okunacak günleri ve saatleri, semâ ve nutribin tertibini, belli kurallara bağlamıştı. Türbe’ye ve Dergâh’a yapılan maddi yardımlar artıp, yeni vakıflar bağlandıkça, dervişlerin kaldıkları, semâ ve musikî çalışmaları yaptıkları başka binalar eklenmiş. Hâtta “derviş olmanın da bir yolu yordamı olmalıdır” diye bunun da usûl ve kurallarını ortaya koymuş, öğretmişti.³²⁰

Sultan Veled bir taraftan bu yolun metod ve erkânını belirlerken diğer taraftan da bu yolun yayıcılarını belirlemeye, onları Anadolu kent ve kasabalarına göndermeye başlamış idi. Şeyh Süleyman Türkmânî’yi Kırşehir’e, Muhammed Alâeddin’ni Amasya’ya, Hüsâmeddin Hüseyin’i Erzincan’a halifeleri, Mevlâna yolunun öğretilerini insanlara anlatmak üzere halifesi olarak göndermiştir. Bu sebeple Sultan Veled’in ölümüne yakın senelerde Mevlevîlik kurulmuş oluyordu. Sultan Veled, 11 Kasım 711-1312 yılında, 86 yaşında rahatsızlanarak vefat etmiş ve Mevlâna Türbesi’nde babasının san-

³¹⁹ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 133.

³²⁰ Değirmençay, “Sultan Veled”, c.37, s. 521; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 134.

dukasının sol tarafına defnedilmiştir. Yerine 40 yaşında olan büyük oğlu Ulu Ârif Çelebi, geçmiştir.³²¹

2. II. Dönem:

2.1. Ulu Ârif Çelebi (ö. 719/1320)

Sultan Veled'in oğlu, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin oğlunun torunu, 8 Zilkade 670'te (6 Haziran 1272) Konya'da dünyaya geldi. Doğduğunda Mevlâna hayattaydı. Annesi, Mevlânâ'nın ileri gelen halifelerinden Selâhaddîn-i Zerkûb'un evladı Fâtıma Hatun'dur. Asıl ismi Ferîdûn, lakabı Celâleddin'dir. Bu isim ve lakap ona dedesi vermiştir. Yine dedesi buna ek olarak Emîr Ârif unvanı ile bilinmesini istedi ve bu unvan asıl isminin yerini aldı. Fakat sonradan Mevlevîler "emîr" yerine "ulu" diye bilindiler ve böylece daha fazla olarak Ulu Ârif Çelebi diye bilindi.³²²

Sultan Veled de Ulu Ârif Çelebi'yi çok sever, ona "ruhların şeyhi" derdi. O'na iyi bir eğitim verip, öncelikle babası Mevlânâ'nın bırakmış olduğu eserlerini okuttu. Gençlik çağına gelince Tebrizli Emir Kayzer'in evladı Devlet Hatun ile evlendirdi. Bu izdivaçtan Bahaeddin Emir Âlim, Muzafereddin Emir Âdil isminde iki oğlu ve Melike isminde bir kızı oldu. Ulu Arif Çelebi Mevlânâ'nın tüm eserlerini ezberden bilebilecek kadar kuvvetli bir hafızaya sahip idi.³²³

Sultan Veled'in, Mevlevî tarikatının tohumlarını attığı, tarikatın metod ve yöntemlerini belirlediği senelerde, Ulu Ârif Çelebi, Mevlevîliğin bilinmesini sağlamak ve yaymak gayesiyle Anadolu'da bir çok seyahatler yapmış bunlara ek olarak Tebriz'e; Asya'da Merend'e, Sultaniye'ye kadar gitmiştir.³²⁴ Gittiği mevkilerin ileri gelenleri hoşça karşılamış, saygı görmüş, düşünceleri ve sözleri beğeni uyandırmıştı. Bu seyahatlerde kendisine tabi

³²¹ Değirmençay, "Sultan Veled", c.37, s. 521.

³²² Yazıcı, Tahsin, "Ârif Çelebi", DİA, TDV Yay.,c. 3, İstanbul, 2010, s. 363.

³²³ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 134.

³²⁴ Yazıcı, "Ârif Çelebi", c. 3, s. 363.

olan, kendi düşüncelerini benimseyen dervişlerde vardı. Aynı zamanda Ulu Ârif Çelebi, bu dervişlerden bazılarını gittiği yerlerde bırakarak, ilk Mevlevî Tekkelerinin, Zâviyelerinin kurulmasını sağlıyordu. Tekke ve Zâviyelerin kurulduğu şehirler arasında Lârende (Karaman), Beyşehir, Aksaray, Akşehir, Afyon, Niğde, Amasya, Sivas, Tokat, Denizli, Birgi, Alanya, Erzurum, Bayburt gibi iller de vardı. Erzurum’dan da Tebriz’e gitmiştir. Bu seyahate Ahmed Eflâki Dede³²⁵ de dahil olmuştur. 5 Kasım 719/1320 Salı günü, 48 yaşındayken vefat eden Ulu Ârif Çelebi’nin Konya Mevlâna Dergâhı şeyhliği sekiz sene sürmüştür. Cenazesi Mevlâna Türbesi’nde Mevlâna’nın ayak ucunun soluna defnedildi. Üzerine tuğla örgülü bir sanduka yerleştirildi.³²⁶

Sultan Veled’den sonra, altı yüz seneden çok devam edecek olan yeni bir gelenek başlıyordu. Ulu Ârif Çelebi’den sonra artık Konya Mevlâna Dergâhı Postnîşinleri, Mevlâna neslinden oğuldan oğula, büyük oğuldan başlayarak küçük oğluna doğru şeyhlik makamına geçilecek ve bu böyle devam edip gidecekti. Ulu Ârif Çelebi, Mevlevîlik Tarikatını, merkezi Konya olmak üzere, daha güçlü temellere oturarak yaymaya çalışırken diğer taraftan çevresindeki güvenilir müridlerini, bir Mevlevî ocağı tütürmeleri için birçok illere görevlendirdi. Mevlâna Türbesi ve Dergâhı’nın vakîf gelir oranını artırırken aynı zamanda Mevlevîliğin ilkelerini baştan gözden geçirerek, semâ ve zikir metodlarını kurallaştırdı.

³²⁵ Şemseddin Ahmed el-Eflâki el-Ârifî (ö.761/1360), Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve etrafındaki-leri anlatan Menâkıbü’l-ârifin adlı eserin yazarıdır. Asıl adı Ahmed olup daha çok Eflâki nisbesiyle tanınır. Ârifî nisbesi ise Mevlânâ’nın torunu Ulu Ârif Çelebi’ye intisabından gelmektedir. Mevlânâ’nın torunu Ulu Ârif Çelebi’ye (ö.715/1316) intisap ederek ölümüne kadar yanından ayrılmayan Eflâki, onun Azerbaycan ve Anadolu seyahatlerine katıldı. Şeyhinin isteği üzerine Menâkıbü’l-ârifin’in ilk şekli olan Menâkıbü’l-ârifin ve merâtibü’l-kâşifin adlı eserini yazdı. Ulu Ârif Çelebi’nin ölümünden sonra türbedar olarak Âbid Çelebi’ye, onun ölümünden sonra da sırasıyla Vâcid, Şehzâde ve Emir Âdil çelebilere intisap etti. Bu arada daha önce yazdığı menâkıbı, sadece Menâkıbü’l-ârifin adı ile genişletmekle meşgul oldu. 30 Receb 761’de (16 Haziran 1360) vefat etti. (Yazıcı, Tahsin, “Ahmed Eflâki”, *DİA, TDV Yay.*, c. 2, İstanbul, 2011, s. 62.)

³²⁶ Yazıcı, “Ârif Çelebi”, c. 3, s. 363; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşinler*, s. 135.

2.2. Şemseddin Âbid Çelebi (ö. 738/1338)

“Şemseddin Emir Âbid Çelebi” olarak anılır. Sultan Veled’in altı evlâdından dördüncüsü ve Ulu Arif Çelebi’nin ufak kardeşidir. 682/1283 senesinde dünyaya geldi. Ulu Arif Çelebi, hayatının sonlarına doğru dergâh meseleleri ile biraderi Şemseddin Emir Âbid Çelebi ilgilendi, ölümünün ardından Emir Âbid Çelebi Dergâh’ın postnîşinin dördüncüsü oldu. Ömrü Selçuklunun karışık dönemlerine denk gelmektedir.³²⁷

Selçuklu Devleti’nin yıkılışının ardından, Konya’ya Karamanoğulları yerleşmiş olmasına rağmen, İlhanlı’nın padişahı Ebu Sâid Bahadır Han³²⁸, Anadolu’ya Emir Çoban isimli bir komutanını genel vali mevkiine atamış, Emir Çoban’la Karamanoğulları arasında arbede olmuştu. Emir Çoban’ın oğlu Timurtaş, Karamanoğulları’ndan Konya’yı almıştı. Siyasî kargaşanın fazlaca olduğu bu dönemde Emir Âbid Çelebi’nin Mevlevîliğin yayılıp gelişmesi için fazla bir çaba göstermediği görülmektedir. 13 Rebülâhir 736’da (30 Kasım 1335)’te Ebû Said Bahâdır Han’ın ölmesi ve İlhanlı Devleti’nin yıkılmasıyla Anadolu’da beylikler yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır.³²⁹

Emir Âbid Çelebi’nin, Eretna Beyi’nin bir ara elçisi olarak gittiği Tebriz seyahati bulunmaktadır. Bu seyahatten sonra Emir Âbid Çelebi dergah işlerini Konya’ya geri geldikten sonra tekrar düzenler. Türbe’de ve Dergâh’ta Karamanoğlu Beylerinin yardımıyla bazı tamirler yaptırır. Emir Âbid Çelebi 5 Muharrem 739 (23 Temmuz 1338) perşembe günü vefat etmiş ve kardeşi Ulu Arif Çelebi’nin kabrinin yanına defnedilmiştir. Selahâddin Emir Zahid,

³²⁷ <http://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/emir-abid-celebi/>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³²⁸ İlhanlı Devleti’nin son büyük hükümdarı olarak kabul edilen Ebû Said Bahadır Han şair, müsikîşinas ve aynı zamanda hattattı. İlim adamlarını ve edipleri himaye etmiş, bu sebeple şairler tarafından adına kasideler yazılmış ve eserler telif edilmiştir. (Yuvalı, Abdulkadir, “Ebu Sâid Bahadır Han”, DİA, TDV Yay., İstanbul, 2011, c. 10. DİA, TDV Yay., c. 10, İstanbul, 2011, s. 219.) 1333 yılında Emir Sungur Ağa, adlı bir adamını, Emir Âbid Çelebi’ye göndererek gönlünü almak üzere çeşitli hediyelerle Konya’ya göndermiş. “Nisan Tası” olarak bilinen kapta bu hediyeler arasındadır. (Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 136.)

³²⁹ Yuvalı, “Ebu Sâid Bahadır Han”, c. 10, s. 219.

Şah Melek Hatun, Muhammed, Emir Âlim-i Sâni Âbid Çelebi’nin evlatlarıdır.³³⁰ Vefatından sonra Konya Mevlevi Dergâh’ı şeyhliği ve Çelebilik Makamı ise daha sonra kardeşi Hüsâmeddin Vâcid Çelebi’ye geçmiştir.

2.3. Hüsâmeddin Vâcid Çelebi (ö. 742/1342)

Ulu Arif Çelebi’nin oğlu Hüsâmeddin Vacid Çelebi, 689/1290 senesinde dünyaya geldi. Emir Âlim Çelebi henüz hayatta iken Konya’da olmadığı vakitlerde onun yerine Dergah’ta halifelik görevini yerine getirdi ve vakıf ile ilgili mevzuları idare etti. 738/1338 yılında kardeşi Emir Âbid Çelebi’den sonra Çelebilik postuna oturdu. Eflaki, Vâcid Çelebi’nin dört yıl kadar az bir süre bu makamda kaldığından bahseder. Ve onu “Dinin ve şeriâtın kılıncı, ariflerin ve şeyhlerin sultanı” olarak över. Vâcid Çelebi’nin Şubat 742/1342’de vefat etmesiyle postnişin geleneğine göre Hüsâmeddin Vâcid Çelebi’nin küçük kardeşi Emir Âlim Çelebi’nin mâkama oturması gerekmektedir fakat Emir Âlim Çelebi Tebriz’e gitmiş oradan da dönmemişti. Bunun üzerine vekâleten posta Emir Âdil Çelebi oturdu.³³¹ Emir Âlim Çelebi’yi tam sekiz yıl beklediler ama 1350 senesinde ölüm haberi Konya’ya ulaşınca, Emir Âdil Çelebi yerine geçti. Ayrıca bu sekiz sene süren devreye Mevlevîler “Niyabet”³³² seneleri olarak kabul ederler.

2.4. Emir Âdil Çelebi (ö. 779/1368)

Emir Âdil Çelebi, Çelebilik makamında on sekiz sene hizmet görmüş ve I. Âdil Çelebi ismiyle Postnişinler Şeceresi’nde yer almıştır.³³³

761/1360 senesinde vefat eden, Mevlâna oğullarının menâkıblarını kaleme alan ve bize mühim bir kaynak eser bırakan Ahmed Eflâkî’nin,

³³⁰ <http://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/emir-abid-celebi/>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³³¹ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 136.

³³² Başkası adına ve/veya hesabına iş görmek, başkasının yerine bazı dinî vecibeleri yerine getirmek anlamında fıkıh terimi (Niyabet, *DİA*, TDV Yay.,c. 33, İstanbul, 2011, s. 161.)

³³³ Eflâkî, a.g.e., s. 718; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 136.

“Menâkıbu’l-Ârifin” isimli önemli eseri Emir Âdil Çelebi’nin posta geçmesi ile son bulmuştur.³³⁴

2.5. Emir Âlim Çelebi II (ö. 797/1395)

Emir Âdil Çelebi’nin ölümünden sonra mâkamına geçen Âlim Çelebi II zamanında Karamanoğlu Alâeddin Bey, Mevlâna’nın annesi Karaman’daki Mümine Hatun, kardeşi Muhammed Alâeddin ile karısı Gevher Hatun’un mezarları üstüne, 771/1370 yılında bir Türbe, yanbaşıda bir Mescit ve Mevlevîhâne imar ettirdiği, zengin vakıfları bağladığı bilinmektedir.³³⁵

Emir Âlim Çelebi II, kendisini tamamen semâya ve ibadete adanmış ve 27 sene Dergâh’ta postnişinlik yapmıştır. Emir Âlim Çelebi, 797/1395 senesinde vefat edince, yerine Emir Âdil oğlu Küçük Arif Çelebi geçmiştir.

2.6. Ârif Çelebi II (ö. 823/1421)

Ârif Çelebi’yi Ulu Ârif Çelebi’den yani dedesinden ayırt edebilmek için, Mevlevîler Ârifi-i Sâni (İkinci Ârif) diyerek de isimlendirmişlerdir. Anadolu’da karışıklıklar baş gösterdiği yıllarda Çelebilik makamında olan Ârif Çelebi, çoğunlukla Anadolu’yu gezerek olayların içinde olmamaya, siyasetin dışında durmaya özen göstermiştir. Bu zamanda Mevlâna Türbesi’ne Karamanoğlu Alâeddin Bey’in baş tuttuğu önemli onarımı tamamlayıp sona erdirmek, en önemli işi olduğu görülmektedir. Ârif Çelebi II, 26 sene postnişin olduktan sonra 823/1421 yılında vefat etmiş ve cenâzesi Mevlâna Türbesine defnedilmiştir.³³⁶

³³⁴ Bu eserden sonra Mevlevî tarihine ışık tutacak önemli eser, Kütahya Mevlevîhânesi Şeyhi Sakıp Mustafa Dede (ö.1735) ‘nin “Sefine-i Nefise-i Mevlevîyan” adlı eseridir. (Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 136.)

³³⁵ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 137.

³³⁶ http://akademik.semazen.net/author_article_print.php?id=965, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 138.

2.7. Pîr Âdil Çelebi (ö. 864/1460)

Pîr Âdil Çelebi, Âdil-i Râbi (IV. Âdil) adıyla anılmış ve (781/1379) yılında Çelebi Şemseddin Emîr Âbid (ö.739/1338)’in küçük oğlu Çelebi Emîr Âlim-i Sâni (ö.798/1395) ile Çelebi Emîr Âlim (ö.751/1350)’in kızı İsmet Hatun’un oğlu olarak dünyaya geldi. Beşinci Osmanlı padişahı Çelebi Mehmet’le yaşıttır.³³⁷ Çelebi Mehmed’in öldüğü yıl olan 824 (1421) senesinde, Çelebi Muhammet Ârif-i Sâni (ö. 824/1421) yerine, kırk iki yaşında iken Konya’da posta oturdu. Vazifede kaldığı süre, kırk veya kırk bir yıldır.³³⁸

Âdil Çelebi’ye “pîr” denilmesi Mevlevilik içindeki saygın konumundan ve Mevlevîlik tarihindeki hizmetlerinden dolayıdır. Önemli hizmetlerinden, birincisi Nakşibendiliğin esasları ile Şems’in aşk ve cezbesinin birleştirilmesiyle oluştuğunu söylemesi, Mevleviliği öteki tarikatlardan ayıran temel ilkelerin belirlenmesidir. İkincisi ise, semânın da onun zamanında son şeklini almış olmasıdır. Böylece Mevlevîlik, Pîr Âdil Çelebi döneminde, adap ve erkânıyla sağlam temeller üzerine oturtularak kendine has özellikleri olan bir kurum haline gelmiştir.³³⁹

Pîr Âdil Çelebi, Mevlevîlik Tarîkati’nin bir tür anayasasını oluşturarak, o vakite kadar gerçek anlamda saptanamayan, bir gelenek olarak devam eden tarikat kurallarını ayrıntıları ile kurumsallaştırmıştır. Bu mânâ da Mevlevî Tarîkati’nin ikinci kurucusu sayılmaktadır. Pîr Âdil Çelebi, Fatih Sultan Mehmet’in, Karamanoğullarına son vermek için sefer kararı aldığı dönem içersinde 864/1460 yılında vefat etmiştir. Makâmına ise Cemâleddin Çelebi geçmiştir.

³³⁷ Sultan Veled’in kızı ve Mevlâna’nın torunu Mutahhara Hatun, Germiyan Beyi Süleyman Şah ile evlenmiş; bu evlilikten Hızır ve İlyas Paşalar ile Devlet Hatun isimimli bir kız dünyaya gelmiştir. Osmanlı Padişahı Yıldırım Beyâzid ile Devlet Hatun’dan, Musa ve İsa Çelebilerle, Çelebi Mehmed doğmuştur. Aslında Osmanlı şehzâdelerinin “Çelebi” unvanıyla anılması da onların Mevlâna soyundan geldiğinin delilidir. (Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 138.)

³³⁸ Gölpınarlı, *Mevlâna’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 100.

³³⁹ Gölpınarlı, *Mevlâna’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 100.

3. III. Dönem

3.1. Cemâleddin Çelebi (ö. 915/1509)

Cemâleddin Çelebi döneminde, 871/1467 yılında Fatih Sultan Mehmed'in Karamanoğulları Beyliğine son vererek Konya'yı fethi gerçekleşmiştir. Mevlevî eserleri, Mevlâna Türbesi ile Semâhâne ve Mescidi birbirinden ayıran stalaktitli post kubbesiyle Mevlâna sandukasının doğu ve batısında bulunan Kibâbü'l-aktâb (Kutupların Kubbeleri) diyerek ifade edilen ve mezarların üstlerini kamufle eden kubbeli kısımları Fatih devrinde imar ettirildiği söylenir. Türbe genişletilmiş, türbe dışında bulunan mezarlar türbenin içerisine alınmıştır.³⁴⁰

Cemâleddin Çelebi zamanında, Mevlâna'ya karşı duydukları saygı ve sevgisi nedeniyle Osmanlı Padişahı Sultan Beyâzîd, Mevlâna Türbesi'nin kalem işi nakışlarını³⁴¹ yaptırmış ve sandukaların üstlerine ipekli çatma kadife, sevai, diba gibi ve benzeri Bursa'da dokunan kumaşlardan pûşîdeler (örtüler) serdirmiştir. Kırk dokuz sene postnîşînlilik yapan Cemâleddin Çelebi, 1509 senesinde vefat etmiş ve cenâzesi Mevlâna Türbesi'ne defnedilmiştir.³⁴²

3.2. Hüsrev Çelebi (ö. 968/1561)

İkinci Bâyezîd ile Kânûnî Sultan Süleymân zamanın mevlevî büyüklelerinden Cemâleddin Çelebi'nin torunudur. Babası Kâdı Mehmed Paşa, annesi Âbide Hanımefendidir. Kâdı Mehmed Paşa, Cemâleddin Çelebi'nin sağlığında vefat edince, başka erkek kardeşi olmadığı için, makâma oğlu Hüsrev

³⁴⁰ Şimşekler, Mevlevilik, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 139.

³⁴¹ Halepli ve aynı zamanda Mevlevî olan Muhammed oğlu Abdurrahman bu nakışların ustasıdır. (Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 139.)

³⁴² Şimşekler, Mevlevilik, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnîşînler*, s. 139.

Çelebi geçmiştir.³⁴³ Hüsrev Çelebi zamanında Yavuz Sultan Selim, Mısır ile İran seferlerini yapar ve yol üzerinde olan Konya’ya da uğrayarak Mevlâna Türbesini ziyaret eder, gerekli onarımlarını yaptırır.³⁴⁴

Günümüzde Mevlâna Türbesi ve Dergâhı avlusunda bulunan şadırvan Yavuz Sultan Selim zamanında yaptırılmış ve şadırvan için su, Konya yakınlarındaki Dutlu isimli kaynaktan künk boruları ile getirilmiştir. Ayrıca Şems Türbesi yakınlarında 1519 tarihli bir çeşmesi vardır.³⁴⁵ Hüsrev Çelebi, almış iki yıl dergâhta şeyhlik yapmış, 1561 yılında vefat etmiştir.³⁴⁶

3.3. Ferruh Çelebi (ö. 999/1591)

Babasından kalan zengin vakıflarla türbeyi idare eden Ferruh Çelebi bununla beraber Karatay Medresesi’nin öğretmenliği de şahsına tevcih olunmuş ve bu etkinliği kimi muhaliflerin dedikodusuna neden olmaya başlamıştır. Bu dönemde 973/1566 - 981/1574 seneleri arasında ise Osmanlı tahtında Kanuni’nin oğlu II. Selim bulunmaktadır. II. Selim, Konya’da vali olduğu dönemde Hz. Mevlânâ dergâhına dahil olmuş, feyizlenmiş ve bu bağlılığın sonucu olarak da dergâhın yanbaşına Selimiye Camii’nin imâr emrini vermişti.³⁴⁷

Ferruh Çelebi ise sultanın huzurunda saygın bir yeri olmasına karşın kendisini çekemeyenlerin ‘bolluk içinde şaşaalı bir hayat sürüyor’ gibi abartılı dedikodular sebebiyle padişah onu azledip, İstanbul’a sürgüne göndermesi Mevlevîlik tarihi açısından çok önem taşır. Çünkü bir padişah ilk defa Mevlânâ Dergâhı Postnişînliğine müdahale etmiştir. Ferruh Çelebi’nin 30

³⁴³ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 139.

³⁴⁴ Öngören, Reşat, *Mevlânâ’nın Osmanlıya Etkileri*, İÜ. İlahiyat Fak. Dergisi, 2007, S. 16, s. 52-53; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 139.

³⁴⁵ Öngören, *Mevlânâ’nın Osmanlıya Etkileri*, S. 16, s. 52-53; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 139.

³⁴⁶ Şimşekler, *Mevlevîlik*, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 139.

³⁴⁷ <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

sene meşihatta bulunduğu kabul edilse de on sekiz sene devam eden bu sürgün sebebiyle resmi olarak on iki sene makamda oturduğu görülmektedir. Ferruh Çelebi 999/1591 senesinde vefat etmiş ve yerine Sultan III. Mehmed'in emriyle oğlu Bostan Çelebi I geçmiştir.³⁴⁸

3.4. Bostan Çelebi (ö. 1039/1630)

Ferruh Çelebi öldüğü vakit İstanbul'da bulunan oğlu Bostan Çelebi I Konya'ya gelip şeyhlik makamına oturmuştu. Ferruh Çelebi'nin sürgün edilmesi ile bozulan dergâh işlerini en kısa zamanda düzene koymuş, İstanbul'da bulunan Yenikapı, Beşiktaş, Kasımpaşa Mevlevîhanelerine şeyhler göndermiş, Mevlevî Dergâhlarındaki beraberlik ve uyumu tekrar kurmuştur.³⁴⁹

Mevlevîliğin sarayla arasını yeniden düzelttiği, tekrardan hem Anadolu'ya, İstanbul'a hem de Balkanlar, Mısır, Suriye ve Kuzey Afrika ve benzeri bölgelere yayıldığı bir zaman dilimi olmuştur. Yine Mevlâna muhibbi (tarîkâta saygı ve sevgi besleyen kişi) olan Sultan I. Ahmed ve devletin önderleri bu tarîkâta olan bağlılık ve düşkünlüklerini dile getirmiş, ziyaretleri ve bağışları yardımıyla Mevlevîliğe tekrardan bir heyecan bir etkinlik getirmişlerdir. Bugün bile Mesnevî'yi güzel ve doğru bir şekilde şerh ettiği düşünülen ve bu hizmetiyle 'Hz. Şârih' lakabını alan Ankaralı Rûsuhi Dede Bostan Çelebi I'e mürid olup, hizmet etmiştir.³⁵⁰

Bostan Çelebi'nin şeyh olduğu dönem, Mevlevîliğin en parlak, en yaygın dönemlerinden biri olmuştur. Bostan Çelebi I, 1039/1630 senesinde vefat edince yerine kardeşi Ebûbekîr Çelebi geçmiştir. Cenazesi Mevlâna Türbesi'ne defnedilmiştir.

³⁴⁸ <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁴⁹ Tanrıkorur, Barihüda, "Mevlevîye", *DİA*, TDV Yay., c. 29, Ankara, 2004, s. 468-475; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 140.

³⁵⁰ <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

3.5. Ebûbekîr Çelebi (ö. 1047/1638)

Ebubekir Çelebi’nin maalesef ki, aydınlık geçen abisinin döneminin arkasından tahtta olan ve sufi düşünceye ters olan Sultan IV. Murad sebebiyle birçok zorluk yaşamıştır. IV. Murad Ayasofya Camii vâizi Kadızâde (ö.1044/1635) ve etrafının etkisinde kalarak başka tarikatlara da Mevlevîliğe de karşı çıkmış, ayrıca Bağdat Seferinde iken uğradığı Konya’da Mevlânâ Dergâhını ortadan kaldırmayı bile aklından geçirmiştir. Fakat dergâhta meydana gelen bir olay³⁵¹ sonucunda bu düşüncesinden vazgeçip, Ebubekir Çelebi’ye armağanlar vererek, dergâha da vakıflar bağlayarak asırlardır gelen “Mevlânâ Yolu” na onay vermiştir.

Ebubekir Çelebi, Sultan IV. Murad’ın da desteğiyle daha da güçlenmiş bir şekilde makamında kalırken, kendisini çekemeyen kişiler “Dergâhın maddî imkânlarını şahsı için kullanıyor” dedikodularını çıkartıp 1046/1637 yılında İstanbul’a sürgüne gönderilmesine sebep olmuşlardır. Vezir Bayram

³⁵¹ Revan Seferi’ne giderken, 18 Nisan 1635’de Konya’ya da uğramış, birkaç gün kalmıştır, Sakıp Dede ve tarihçi Naimá’nın verdiği bilgilere göre, padişah daha Konya’ya girerken Kadızâde-ler: “Eğer bu şehirde medfun Mevlâna Celâleddin, gerçek bir Allah velisi ise, cesedi çürümemiştir. Şayet çürümüş ise, Türbesini de, Dergâhını da yıkmak evlâdır. Padişahımız herhalde bunun tedbirini almalıdır” diyerek IV. Murad’ın zihnini çelmişler. Konya’ya gelerek Meram’da otağını kuran Padişah, Konya Kalesinde mahpus bulunan bazı zorbaları idam ettirmiş, daha sonra hışımla Mevlâna Türbesi’ne gelmiş, çizmeleriyle içeri girmek istemiş. Türbedâr, Hazret-i Mevlâna’nın huzuruna çizme ile girilemeyeceğini, çizmelerini çıkarmasını ihtar edince, büsbütün kızıp, öpmek bahanesiyle Türbedarın elini sıkarak kırmak istemiş. Pehlivan yapılı, güçlü IV. Murad karşısında, zayıf ve çelimsiz olan Türbedarın kendi el kemiklerini ezercesine siktığını görünce, hemen bırakmış; bu kez de Mevlâna Türbesinde, Mevlâna’nın cesedinin gömülü bulunduğu mezar mahzeninin kapısının açılmasını, içeri girilerek cesedin çürüyüp çürümediğinin görülmesini emretmiş. Ebubekir Çelebi, bu emre şiddetle karşı koyunca, tepesi atmış, elindeki inci tesbihi kopararak, tanelerini mahzen kapısını aralığından içeri atmış, bu kez de mahzene inilerek tespih tanelerinin toplanmasını emretmiştir. Ebubekir Çelebi, bunun da yapılamayacağını, eğer mutlaka bu emrinin yerine getirilmesi isteniyorsa, ancak ergenlik çağına ulaşmamış bir çocuğun mahzene sokulması gerektiğini söylemiş. Bunun üzerine sekiz-on yaşlarında bir çocuk bulunmuş; mahzen kapısı açılarak, basamaklardaki inci tanelerini toplaması söylenmiştir. Çocuk başını mahzenden içeri soktuğu an bir çılgık atmış, bayılmış. Bu olay IV. Murad’ı heyecanlandırmış olacak ki, fikrinden vazgeçerek, Çelebi’nin gönlünü almış, birkaç samur kürk hediye etmiş, ayrıca dervişlere ihsanlarda bulunduğu gibi, geliri bol Soğla Vakfı’nı da Dergâh’a bağlamıştır. (Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 141.)

Paşa'nın konağında misafir olduğu vakitte 1047/1638 senesinde vefat etmiş ve Yenikapı Mevlevihânesi'ne defnedilmiştir.³⁵²

3.6. Küçük Ârif Çelebi (ö. 1051/1642)

İstanbul'a sürgün edilen Ebubekir Çelebi'nin makâmına, anne tarafından Mevlâna'nın soyundan olan Veled Çelebi oğlu, Küçük Arif Çelebi postnişin olmuştur. Küçük Arif Çelebi'nin daha önce Afyon Mevlevihânesi'nde şeyh olduğu, anne tarafından Mevlâna'nın soyundan geldiği gibi, Veled Çelebi'nin soyunun, Afyon Mevlevihânesini kuran ve Mevleviliğin yayılmasında büyük hizmetleri görülen Divane Mehmed Çelebi'ye (Semâ'i) dayandığı da söylenir. Ne var ki ilk kez Konya Mevlevî Dergâhına doğrudan doğruya Mevlana'nın erkek soyundan değil de, "inas" denilen kadın soyundan gelen bir Çelebi atanmıştır. Üçyüz yıldan fazla süregelen bir gelenek böylelikle sarsıntıya uğramıştır.³⁵³

Küçük Arif Çelebi'nin şeyhliği sadece beş sene sürmüş, 1051/1642 senesinde vefatından sonra yerine, önceden Dergâh'ta şeyhlik yapmış olan dedesi Ferruh Çelebi olan Hüseyin Çelebi postnişin olmuştur. Çelebilik ise tekrardan zükur Çelebilere (baba tarafından Mevlânâ torunu) geçmiştir.³⁵⁴

3.7. Hüseyin Çelebi (ö. 1076/1666)

Mevlâna'nın soyundan Hasan Çelebi oğlu Hüseyin Çelebi, Osmanlı hükümdarı Sultan İbrahim ile IV. Mehmed döneminde postnişinlik yapmıştır. Öncesinde Ebubekir Çelebi'nin hükümdar emriyle İstanbul'a sürgün edilmesi, Arif Çelebi'nin Afyon Mevlâna Dergâhı'ndan Konya'ya getirilerek posta oturtulması gibi olaylar, o güne kadar sadece Mevlâna'nın erkek tarafından olan en yaşlı Çelebiye verilen postnişinlik makamına zarar vermiş, üç yüz seneden çok süregelen bir geleneği sarsıntıya uğratmıştır. Sonrasında,

³⁵² Tanrıkorur, "Mevleviye", c. 29, s. 468-475.

³⁵³ Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 142.

³⁵⁴ Şimşekler, *Mevlevilik*, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

makamda gözü olan kimseler, bazı siyasî hilelerle Çelebilik makâmını ele almayı arzulamışlardır. Nitekim, Derviş Çelebi isimli birisi Hüseyin Çelebi postnişin olduktan sonra bir şikayetçi topluluğuyla İstanbul’a gelmiş, Dergâh’a şahsının tayini için olmadık girişimlerde bulunmuş bunun üzerine kendilerine Galata Mevlevihânesi şeyhliği verilerek olay kapatılmıştır.³⁵⁵

Padişah IV. Mehmed dönemi, Anadolu’da Celâli isyanlarının arttığı, idarenin sarsıntıya uğradığı bir zamandır. Devleti ve idareyi düzene sokabilmek için, geniş yetkilerle sadrazamlığa atanan Köprülü Mehmed Paşa, ilk önce isyanları bastırmak, isyanlara önderlik edenleri saf dışı etmek için, kan dökülen, acımasız bir harekâta başvurmuştur. Anadolu isyanlarına önderlik edenlerden Abaza Hasan Paşa’nın bir müddet Konya’ya karargâh kurması Konya ileri gelenlerini ve aynı zamanda Konya Çelebilerini de rahatsız etmiş, töhmet altında bırakmıştır. Ayrıca Hüseyin Çelebi’ye karşı bazı kişiler: «Çelebi Abaza’nın Konya’ya girmesini sağladı, ona arakiyye giydirdi.» benzeri ifadeler ortaya atmışlardır. Olay araştırılmış, iftira olduğu fark edilince Çelebi hoş tutulmuş, hatta hoş tutulmakla kalınmamış, isyanlar nedeniyle toplananlar içinde Mevlevi dervişleri bulunuyorsa serbest bırakılmıştır.³⁵⁶

Anadolu’daki bu karmaşanın üstüne bir de İstanbul’da da Saray çevresinde, Kadızâdeler diyerek ifade edilen bir grup, tarikatlarla karşı cephe almıştı. Ayrıca bu grup, Şeyhülislâm’dan yani Bahâyi Efendi’den semâ etmenin haram ve sema edenlerin kâfir olduğu şeklinde bir de fetva almış, tekkelere dolaşarak dervişleri dağıtmaya çabalamışlardır. Uyanık ve kültürlü bir sadrazam olan Köprülü Mehmed Paşa, Sultanla da görüşerek bu duruma engel olmuş, liderlerinin birçoğunu Kıbrıs’a sürgün ettirmişti. Fakat bu grup gibi düşünen bazı kimseler yine de boş durmayıp icraâtlerini gizlice saraya sokmaya çabalıyorlardı. Hüseyin Çelebi 1076/1666 senesinde vefat ettiği

³⁵⁵ Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 142.

³⁵⁶ İnançer, Tuğrul, Sema Adabı, <http://docplayer.biz.tr/20673713-Sema-adabi-o-tugrul-inancer.html>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir; Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 143.

vakit, bu faaliyetler daha da artmıştı. Hüseyin Çelebi'nin ardından ise yerine, tekrar Mevlâna'nın soyundan Abdurrahman Çelebi oğlu, Abdülhalim Çelebi, Dergâh postnişinliğine getirildi.³⁵⁷

3.8. Abdülhalim Çelebi (ö. 1089/1679)

Abdülhalim Çelebi devri Mevlevi Tarikatı'nın duraklama ve resmen kapatılması ile karşı karşıya kaldığı bir devirdir. Kadızâdelerin İstanbul'da bulunan takipçilerinden Vani isimli bir hoca, şöhreti vaazlarıyla kazanmıştı. Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın vefatının ardından, Sadrazamlığa getirilen oğlu Fazıl Ahmed Paşa da Vani'nin şöhretine sürüklenmiş, ismini Saraya dahi duyurmuştu. Padişah Mehmed IV, bir ara tebdil kıyafetle dolaırken Vani'nin evine gitmiş, yaptığı görüşmeden hoşnut kalmış, onu Hünkar Şeyhi olarak atayarak sarayına almıştı. Bu fırsattan istifade Vani Efendi, o senelerde mehdiliğini ilan edip duyuran kimi zavallıları da sebep göstererek, ülkedeki bütün tekkelerin kapatılmasına yönelik bir ferman almış, semâ edilen Mevlevihânelerde bu durumuda yasaklamıştı. 1666 senesi sonlarına denk gelen bu olay, Mevlevilerce Yasağ-ı bed (Kötü yasak) ifadesiyle tarihe geçmiştir. “Yasağ-ı bed” ebcedle 1077 Hicri yılını ifade ediyordu. Bu olay, Vani'nin gözden düşmesi senesi olan 1057/1684'e kadar 18 yıl sürdü. Zamanındaki karışıklık ve yasaklarla uğraşan Abdülhalim Çelebi 1089/1679 senesinde vefat etmiş ve yerine oğlu Kara Bostan Çelebi geçmiştir.³⁵⁸

3.9. Kara Bostan Çelebi (ö. 1122/1711)

Konya'da ve başka kent ve kasabalarda bulunan Mevlevihâne, Asîtane³⁵⁹ ve Zaviyelerde 18 sene süren semâ yasağı, tarikatı sarsmış, dervişlerin birçoğu dağılmıştı. Mevlevihâneler bazı dervişleriyle kendi hallerinde ama

³⁵⁷ Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 143.

³⁵⁸ Sahih Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, s. 296-316.

³⁵⁹ Dünyada 184 adet Mevlevihâne var. Bunların sadece 14 tanesi Asitane. Mevleviliğin gereği olan tüm kurumların bir Mevlevihânede bulunduğu zamanda Asitane tanımı oluyor (<http://www.tas-istanbul.com/portfolio-view/yenikapi-mevlevihanesi/>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.)

dargın bir vaziyette yasağın biteceği günü bekliyorlardı. Nihayet, 1095/1684 senesinde, beklenen gün geldi ve Mevlevilerin eskiden olduğu gibi Dergahlarında semâ etmelerine müsaade edildi. Bu kutlu mevzu, tüm Mevlevîhânelerde âdeta bayram sevincini getirdi.³⁶⁰ Semâ yasağı sonlandırılmasının ardından Kara Bostan Çelebi (Bostân-ı Sâni yani İkinci Bostan Çelebi), karışan Dergâh vakıflarını bir düzene koymak için çabaladı. On sekiz yıllık yasak süresince dergâh vakıflarına müdahale eden bazı kadı ve imamı saf dışı bıraktı. Dergâh eski mutluluğuna ulaşmış, Çelebilik Makamı saygınlığını yeniden elde etmişti. Dağılan dervişler Konya’ya ve diğer Mevlevîhânelere akın ediyorlardı.³⁶¹

1100/1689 senesi Mart ayında, Osmanlı Hükümdarı Sultan II. Süleyman, II. Viyana yenilgisinin ardından devletin kaybettiği yerleri almak için sefere çıktı. Edirne’de otağını kurduğu esnada, büyük bir Mevlevî alayı düzenleyerek Edirne’ye gelen Kara Bostan Çelebi de ve sultanın yanında yerini aldı. Kara Bostan Çelebi’nin bu davranışı takdir görmekle birlikte, eğitim görmemiş alayın, orduda bir kargaşaya neden olabileceği kaygısıyla, zatına teşekkür edilerek Konya’ya gönderildi; «Siz zaferimiz için dua ediniz, bu bize yeter» dendi.³⁶²

1102/1691 senesinde Sultan II.Ahmed’in Osmanlı tahtına geçmesiyle birlikte, Kara Bostan Çelebi ile ilgili Saraya şikayet gitti. Yasak döneminde Dergâh vakıflarına el uzatanlar, çıkarlarının bozulması nedeniyle yeni girişimlerde bulunup Çelebi’yi alt etmeye çalışıyorlardı. Bu mevzuda da başarılı oldular. Çelebi, Hacc’a görevini yerine getirmesi üzerine bahane edilerek Konya’dan uzaklaştırıldı. Birçok Dergâh vakıfları ortadan kaldırıldı. Çelebi Hacc’dan dönünce Kıbrıs’a sürüldü. Kırk gün Kıbrıs’ta yaşayan Çelebi, bağışlanma emri Kıbrıs’a ulaşınca yeniden Konya’ya geri döndüğünde, neyli, kudümlü mühim bir alayla karşılanarak makâmına geçti. O günlerde zaten

³⁶⁰ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 144.

³⁶¹ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 144.

³⁶² Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 144.

Sultan II. Mustafa tahta geçmişti. Tüm bu acı durumlara sabırla tavır sergileyen Çelebi, 1122/1711’de seksen beş yaşındayken vefat eder ve Mevlâna türbesine defnedilir. O’nun yerine ise büyük oğlu Sadreddin Çelebi geçmiştir.³⁶³

Yine o zamanlarda meydana gelen depremde Mevlâna Türbesi’nde önemli çatlaklar oluşturmuştu. Kara Bostan Çelebi, kendi bütçesinden Dergah’ta bir onarım başlatacakken, bu durum Osmanlı Sarayına ulaştırılmış, “Türbe padişahların eseridir. Bugüne değin, hep padişahların yardımı ile onarılagelmiştir. Bu onarımın da hazineden yaptırılması uygun olacaktır.” denerek, onarım masrafları Sarayın bütçesinden karşılanmış; ayrıca Sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa da cebinden onsekiz kese niyaz parası ile katkıda bulunmuştur. Bu onarım esnasında İznik’te Yeşil Kubbe çinileri yaptırılarak restorasyon edilmiştir (1109/1698).³⁶⁴

3.10. Sadreddin Çelebi (ö. 1122/1711)

Mevlevi eserleri, babasının yerine Sadreddin Çelebi’nin iki defa posta geçtiğini göstermektedir. Birincisi babası Hacc’a gittiği ve Hac dönüşünde Kıbrıs’a sürgün edildiği esnada posta oturmasıdır. Hatta o sırada amcası Celâleddin Çelebi, posta oturmuşsa da yaşlılığı nedeniyle azledilmiş, makama Sadreddin Çelebi getirilmiştir. Babası az bir müddet sonra bağışlanıp sürgünden dönünce postnişînlikten ayrılmış, babasının vefatının ardından ikinci kez posta oturmuştur.³⁶⁵

Sadreddin Çelebi’nin devrindeki en mühim mevzu, Osmanlı şehzadelerine Arakiyye tekbirlemek sebebiyle İstanbul’a davet edilmesidir. Yaşlı Çelebi, bu davete icabet ederek İstanbul’a gitmiş, görevini tamamlamış, 1122/1711’de Haziran ayında tekrar Konya’ya giderken Akşehir’de rahatsız-

³⁶³ Ocak, Yaşar, Ahmet, Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevleviler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış, SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya, 1999, S. 2, s. 17-22.

³⁶⁴ Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi*, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler, s. 144.

³⁶⁵ Şimşekler, *Mevlevilik*, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

lanmış, Konya’ya döndükten birkaç gün sonra vefat etmiştir. Babası ile aynı sene vefat eden Sadreddin Çelebi, bir sene kadar meşihatta bulunabilmiştir. Sadreddin Çelebi’nin vefatıyla boş kalan Çelebilik Makamı yeniden bir takım post kavgalarını gün yüzüne çıkarmış, nihayetinde Kara Bostan Çelebi’nin küçük amcası Abdurrahman Çelebi’nin çocuğu Mehmed Arif Çelebi postnişinliğe gelmiştir.³⁶⁶

3.11. Mehmed Arif Çelebi (ö. 1158/1746)

1158/1746 senesine kadar 35 sene Şeyhlik makamında Dergah’ta oturan Mehmed Arif Çelebi döneminde, Osmanlı Devletinin hâkim olduğu pek çok yerde yeni Mevlevihâneler açılmış, Mevlevilik Anadolu’dan Arap ülkelerine, Rumeli’den Sırbistan’a, Macaristan’a dahi Avrupa içlerine kadar ulaşmıştır. Afyon, Kütahya, Bursa, Eskişehir, İstanbul, Kastamonu, Manisa benzeri kentlerindeki büyük Mevlevihânelerin yanında Arap ülkelerinde Hama, Humus, Şam, Bağdat, Musul, Kerkük, Halep, Kudüs, Medine, Mekke; İran’da Tebriz; Akdeniz adalarında Kıbrıs (Lefkoşa), Girit (Hanya), Sakız, Midilli, Siroz; Rumeli ve Avrupa yakasında, Belgrad, Peç, Selanik, Üsküp, Bosnasaray, Filibe, Niş, Vodine benzeri kentlerde Mevlevi zaviyeleri açılmıştı. Bu sırada sadece İstanbul’da Galata (Kulekapısı), Bahariye, Üsküdar, Kasımpaşa, Yenikapı, Beşiktaş benzeri altı Mevlevihane vardı.³⁶⁷

Mevlâna Dergâhı’nın Batı yanındaki Sultan Veled Medresesi’ni (Mollâyı Cedîd Medresesi) Mehmed Arif Çelebi, onartarak ek yaparak büyütmüş, burayı Çelebi evlatları için medrese haline getirmiştir. Hatta Çelebi Misafirhanesi, Dergâh’ın kuzeyindeki de O’nun vaktinde yaptırılmıştır. Çelebi’nin 1158/1746 senesinden vefatının ardından yerine oğlu Ebubekir Sâni Çelebi (Ebubekir II) getirilmiştir.³⁶⁸

³⁶⁶ Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 144.

³⁶⁷ Şimşekler, *Mevlevilik*, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁶⁸ Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 144.

3.12. Ebubekir Çelebi II (ö. 1199/1785)

“Garîbî” takma adıyla şiirler de kaleme alan Ebubekir Çelebi II’nin postnişinliği dönemi, bazı siyasi sarsıntılar ve iç kargaşalar ile sürer. Çelebi’nin iki oğlu kendisi sağken vefat etmiş, başka bir erkek evladı olmaması sebebiyle Çelebilik Makamı hayattayken tartışmalara neden olmuştur. Bu sırada Çelebi de Konya’da Vilayet işlerine dahil olmaya, arzu ettiği gibi hareket etmeye meyletmesinden dolayı O’nun bu tavırları Saray tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu sebeple kendi haline çekilmesi, yerine Mesnevîhân Seyyid Alizâde’nin vekil olması emredilmiştir. Bu mevzular esnasında Karaman Valisi olan Çerkeş Hasan Paşa ile de araları bozulmuş, yeniçerileri ona karşı kıskırtmıştır. 1199/1776 senesinde bir idam fermanına karşı olan Ebubekir Çelebi II, etrafında topladığı kimselerle mahkemeyi basmış, Mesnevîhân’ın hanesine yürümüş, Konya’da önemli bir isyan ortaya çıkarmıştır. Sonunda isyan bastırılmış, Çelebi’nin idam edilmesinin önüne Şeyhülislâm geçerek 1199/1776’da Temmuz ayında Manisa’ya sürgün edilmesi sağlanmıştır. Bir müddet Manisa’da sürgün olan Ebubekir Çelebi II, bağışlanarak Konya’ya geri dönmüş ve 1199/1785’te Mayıs ayında burada vefat etmiştir.³⁶⁹

Ebubekir Çelebi II’nin vefatıyla, postnişinliği Mevlâna’nın kadın soyu tarafından Mesnevîhân Seyyid Alizâde ve erkek soyundan olan Karaman Mevlevîhânesi Şeyhi İsmail Çelebi oğlu Hacı Mehmed Çelebi talep etmiş, ikisi de İstanbul’a davet edilerek Sadrazam Şahin Ali Paşa ve devlet ileri gelenlerinin huzurunda Sarayın arz odasında tek tek dinlenmiş; nihayetinde postnişinlik gençlik çağında olan Hacı Mehmed Çelebi’ye verilmiştir.³⁷⁰

³⁶⁹ Şimşekler, Mevlevilik, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁷⁰ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 144; Şimşekler, Nuri, *Mevlevilik*, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

3.13. Hacı Mehmed Çelebi (ö. 1230/1815)

Otuz seneye yakın devam eden Hacı Mehmed Çelebi devri de Mevlîlik tarihi bakımından iyi ve kötü durumları bulunduran bir dönemdir. Hacı Mehmed Çelebi’nin şeyhliğinin büyük kısmı Sultan III. Selim dönemine denk gelir. Uyanık ve yenilik sever bir hükümdar olan III. Selim Mevlîdîdir. İstanbul’da ilk Galata olmak üzere diğer Mevlvîhâneleri sürekli ziyaret etmede, “mukabele” diye ifade edilen Mevlvî âyinine çağrılmaktadır. Galata Mevlvîhânesinin Şeyhi Şair Gâlib’in (Şeyh Gâlib) samimi dostudur. III. Selim, Mesnevi okumakta, besteler yapmakta, ney üfleemektedir. III. Selim orduyu tertip etmek üzere Nizâm-ı Cedîd’i oluşturmuş, bu yenilik şehirlere de bildirilerek, valilerden gereken önlemlerin alınmasını talep etmiştir. O vakitlerde Konya valisi Kadı Abdurrahman Paşa idi. Onun Konya ve etrafındaki bazı isyanları kanlı bir şekilde ortadan kaldırması, Konya’nın ileri gelen bazı kişilerini katlettirmesi olayları yaşanırken, Hacı Mehmed Çelebi’nin bu ayaklanmanın dışında kalması için Kütahya’ya ya da Afyon’a gitmesi söylenmişse de Çelebi bu tavsiyeleri dikkate almamış ne yazık ki ismi de isyan elebaşları içerisinde anılmıştır. Sultan ve Sadrazamın “Mevlâna soyundandır, kendisine bir zarar gelmesin” diyerek korunması ile, Kadı Abdurrahman Paşa olayından zor bir şekilde kendini kurtaran Çelebi, birçok şikayetlere sebep olan vakıf anlaşmazlıklarına da dahil olmuştur. Nihayet daha da Çelebilik makamında kalamayacağını idrak edince, III. Selim’in katledilmesinden birkaç sene sonra, dokuz yaşındaki evladı Mehmed Sâid Hemdem Çelebi’yi yerine geçirmiştir. O senelerde, Sultân II. Mahmud tahtta ve Mevlvî Sâid Halet Efendi de sultanın musahibi, en iyi ve samimi adamıdır. Hacı Mehmed Çelebi, İstanbul’da yapılması gereken işlerini Sâid Halet Efendi’ye yaptırmaktadır. Ünlü şair Keçecizâde İzzet Molla da Mevlvî olup, Çelebi’nin samimi arkadaşıdır. Hacı Mehmed Çelebi, oğlu Mehmed Sâid Hemdem Çelebi’nin hilâfet fermanını beklerken 1230/1815 senesinde vefat etmiş, Sâid Hemdem Çelebi de İstanbul’a gitmiştir.³⁷¹

³⁷¹ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 145.

3.14. Mehmed Sâid Hemdem Çelebi (ö. 1274/1858)

Dokuz Çelebi ile İstanbul'a gelen küçük yaşta Mehmed Sâid Hemdem Çelebi, hükümdar, vezir ve devlet ileri gelen kişilerince kabul edilmiş, şahsına ve Mevlâna soyundan olan bütün Konya Çelebilerine ihsanlar verilmiş, Sadrazam'ın nezdinde samur kürk giydirilmiştir. Sâid Hemdem Çelebi, İstanbul'da bir ay kadar bulunmuş, ardından Üsküdar'a giderek, oradan Mevlevihane şeyhlerinin tekbir ve dualarıyla Konya'ya gönderilmiştir.³⁷²

Kırk dört sene, Çelebilik makamında bulunan Sâid Hemdem Çelebi, kendisini başarılı bir şekilde yetiştirmişti. Dokuz yaşında iken postnişin olduğu için ona amcası Ferruh Çelebi nâiblik (vekillik)'te bulunup, on sekizine gelinceye kadar, Dergâh yönetimi Ferruh Çelebi'nin idaresinde kalmıştı. Aynı zamanda Farsça ve Arapça eğitimi alan Sâid Hemdem Çelebi, usta hocalarının elinde bilgili bir Çelebi olarak büyümüşü. Onun akıllardan çıkmayan ve unutulmayacak bir hizmeti de Dergâh'ta önemli ve büyük bir kütüphane açmasıydı. O vakte değin, Dergâh'ta yazılmış ve Dergâh'a vakfedilen pek kıymetli kitaplar, kayda alınarak bir kütüphanede toplanmamıştı. Kitaplar çoğunlukla Çelebi'nin evinde bulunur yahut bazı kişilerin elinde bulunurdu. Ebubekir Çelebi'nin İstanbul'a sürüldüğü esnada pek çok kitapta İstanbul'a gönderilmişti. Kitapların kıymetinden çok iyi anlayan Sâid Hemdem Çelebi, önce dağılan ve Çelebi dairelerine taşınan kitaplardan kalanını toplattı; ardından Dergâh'ta olan kitaplarla hepsini bir deftere kayıt alarak bir dervişin «hâfız-ı kütüplüğüne verdi. 1269/1854 senesinde açılan Dergâh Kütüphanesi Hemdem Çelebi'nin vakfettiği bu kitaplar ismini taşıyan bir mühürle bellirlendi.³⁷³

II. Mahmud, 1241/1826 senesinde Osmanlı ordusunu bir düzene sokup yeniçeriliği ortadan kaldırır. Bununla beraber Yeniçeri ocağı Bektaşiliğe da-

³⁷² Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 146; Şimşekler, Nuri, *Mevlevilik*, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁷³ Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 146.

yandığından, Bektaşiliği de yasaklayarak Bektaşı Dergâhlarını da kapattırır. Mevleviler bu mevzuda tamamen tarafsız kalmış sultanın da sevgisini elde etmişlerdi. II. Mahmud, pek çok Mevlevihânelerinin onarımını yaptırmış, vakıf meselelerine yeni bir düzen getirmişti. Özellikle Sultan Abdülmecid döneminde, Sâid Hemdem Çelebi’nin saraydaki saygınlığı daha da artmıştı. İstanbul’a Abdülmecid’in en üstün derecedeki nişanını almak için gittiğinde Konyalılar O’nu kilometrelerce önceden karşılamışlardı. Çelebi İstanbul’dan geldikten iki sene sonra vefat etmiř³⁷⁴, yerine 1274/1858 senesinde en büyük evladı Mahmud Sadreddin Çelebi geçmişti.³⁷⁵

3.15. Sadreddin Çelebi (ö. 1298/1881)

Mahmud Sadreddin Çelebi, tüm Çelebilerin ve Dergâh liderlerinin söz ve gönül beraberliğiyle Çelebilik makamına geçirilmışti. Ağır başlı, hoşsohbet, yardımsever bir şeyh olarak ün salmıştı. O’nun Dergâh şeyhi olduğu zamanlarda bir ihmal yüzünden Konya çarşısı ve çarşı içinde olan Yüksek Cami ile Kapı Cami tümünden yanmıştı (1283/1867). O devrin Konya Valisi Burdurulu Ahmed Tevfik Paşa ve Mahmud Sadreddin Çelebi birlik olarak, Sultan Abdülaziz ile annesi Pertevniyal Valide Sultan’ın bağışıyla Yüksek Cami yerine, 1290/1874 senesinde günümüzdeki Aziziye Cami imar ettirilmışti. Kapu Cami’inin yerindeki, 1284/1868 senesinde yaptırılan cami ise daha çok Mahmud Sadreddin Çelebi’nin maddi yardımıyla tamamlanabilmiş, hatta yanan dükkânlar için elli beş yeni dükkân yapılmıştı. Sultan Abdülaziz, ayrıca 1284/1868 senesinde Dergâh şadırvanını da onarmıştır.³⁷⁶

Konya bu yangın felaketinin sonrasında 1290/1873 senesinde büyük bir kuraklık ile başbaşa kalmış; 1290 kıtlığı diye ifade edilen bu sene, halk aç ve çaresiz sokaklara düşmüştür. Konya Valisi Sakızlı Ahmed Esat Paşa ve

³⁷⁴ Hemdem Çelebi’nin vefatından sonra sırasıyla dört oğlu Mahmud Sadreddin, Fahreddin, Mustafa Safvet ve Abdülvahid Çelebiler makamda bulunmuşlardır. (<http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.)

³⁷⁵ Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi*, *Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 146-147.

³⁷⁶ şimşekler, *Mevlevilik*, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

Mahmud Sadreddin Çelebi'nin halkla birlikte yer alması, halka yardım etmesi, Dergâh'a itibarı daha fazla çoğaltmıştır. Hatta Sultan Abdülaziz Çelebi'ye nişanlar tevcih etmiştir. Sadreddin Çelebi 1298/1881'de vefat etmiş, yerine büyük biraderi ve Manisa Mevlevihânesi şeyhi Fahreddin Çelebi, Çelebilik makamına getirilmiştir.³⁷⁷

3.16. Fahreddin Çelebi (ö. 1299/1882)

Dergâhtaki dedelerin teklifi ve Şeyhüslâmın izniyle posta Fahreddin Çelebi getirilmiş ancak çok bir iş yapamadan bir sene sonra vefat etmiştir. (1299/1882) Daha sonra da yerine kardeşi Mustafa Safvet Çelebi tayin edilmiştir.³⁷⁸

3.17. Mustafa Safvet Çelebi (ö. 1305/1887)

Mustafa Safvet Çelebi yaklaşık beş sene kadar meşihatta bulunmuş ve bu sürede dergâhta kimi onarımlar yapmıştır. 1305/1887'de vefat edince yerine kardeşi Abdülvahid Çelebi geçmiştir.³⁷⁹

3.18. Abdülvâhid Çelebi (ö.1325/1907)

Dört kardeşin en küçüğü olan Abdülvahid Çelebi de yaklaşık yirmi sene kadar dergâhta postta oturmuş, ancak tahtta olan Sultan II. Abdülhamid'i sürekli eleştirmesi sebebiyle sarayla arası pek iyi olmamıştır. Fazlasıyla hareketli ve biraz da Bektaşî-meşreb bir şahsiyete sahip Çelebi, sarayın emriyle Konya valilerinin gözetimi altında tutulmaya çabalanmışsa da, o türlü bahaneler bularak bunu ihlâl etmiştir. Sultan Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'na karşılık Abdülvahid Çelebi Meram'da Yıldız Köşkü'nü inşa ettirmiş, saray faytonlarına benzeyen bir fayton yaptırarak Konya sokaklarında onunla dolaşmıştır. Çelebi tüm bunlarla beraber Konyalıların tüm sıkıntılarına yetişmeye çalışmış, hükümetle sorunu olan kişilere çözümü için yardım etmiş,

³⁷⁷ Önder, *Mevleviliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler* s. 147.

³⁷⁸ <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁷⁹ <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

fakirlere para yardımında bulunmuş ve bu tavırları ile de Konya halkının muhabbetini kazanmıştır.

Abdülvahid Çelebi 1325/1907’de vefat edince makâmına oğlu Abdülhalim Çelebi geçmiştir.³⁸⁰

3.19. Abdülhalim Çelebi (I. Defa)

Babasının tüm niteliklerini taşıyan Abdülhalim Çelebi, şeyh makamına geldikten bir sene sonra ikinci Meşrutiyet ilân edilince, İkinci Meşrutiyetin ilânıyla başlayan fikir özgürlüğü pek çok dinî makamları da tesiri altına almıştır. Abdülhalim Çelebi, Konya Mevlevi Dergâhı postnişliğinden azledilerek yerine, Necib Çelebi oğlu Bahâeddin Veled Çelebi (İzbudak) atanmıştır. (1326/1909)

3.20. Veled Çelebi (İzbudak) (ö. 1953)

Veled Çelebi’nin postnişinlik yaptığı zamanda yaşanan en mühim olaylardan biri, Mevlevi dervişlerinin iştirak etmesiyle «Mücâhidîn-i Mevlevîye» isimli bir Mevlevi alayı kurarak Birinci Dünya Savaşı esnasında Kanal Harekatı’na gönderilmiş olmasıdır. Sultan Mehmed Reşâd’ın ilân ettiği “Mukaddes Cihâd” üstüne oluşturulan, Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi Abdülbâki Efendî’nin emrindeki bu alay, neyleri ve kudümleri ile Konya’dan 1916 yılında Şubat ayında Şam’a kadar gelmiş, askeri eğitimden mahrum, kimi yaşlı Dede ve Dergâh şeyhlerinin bulunduğu bu kalabalık, bir netice alamadan geri dönmüş, kimileri Mekke ile Medine’ye kadar giderek ziyaretlerde bulunmuştur. Sultan Mehmed Reşâd’ın vefatından ve Birinci Dünya Savaşı’nın ardından, 1919 senesinde Veled Çelebi’nin postnişlikten azledilmesi üzerine Abdülhalim Çelebi, II. kez postnişliğine geçirilmiştir.³⁸¹

³⁸⁰ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 148.

³⁸¹ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s.149.

3.21. Abdülhalim Çelebi (II. Defa)

Abdülhalim Çelebi Konya’da postnişinliğe ikinci kez geçirilmiş, Konya Milletvekili olarak Osmanlı Meclis-i Mebûsân’ına katılınca, 1920 senesinin başlangıcında yerine Yakup Çelebi’nin oğlu Âmil Çelebi, postnişin olarak atanmıştır.³⁸²

3.22. Âmil Çelebi (ö. 1920)

Postnişin olduğu esnada rahatsız ve yaşlı olan Âmil Çelebi 1920 senesi içerisinde ölmüş, yerine Abdülhalim Çelebi üçüncü kez postnişin olmuştur.³⁸³

3.23. Abdülhalim Çelebi (3. Defa) (ö. 1925)

1920-1925 seneleri içerisinde Konya Mevlevi Dergâhı postnişinliğinde makâma 3. kez oturan Abdülhalim Çelebi, bu dönemde Konya Milletvekiliği vazifesini de bir müddet sürdürmüş, ilk Büyük Millet Meclisi’nde, Meclis ikinci Başkanlığına geçirilmişti. Abdülhalim Çelebi, tarikâtların kaldırılmasıyla alâkâlı kanunun hazırlıkları esnasında 1925 senesinde İstanbul’da hayatını kaybetmiş,³⁸⁴ aynı sene “Tarikatların ilgası” ile alâkâlı Kanun yürürlüğe girmiş, Türkiye’deki tüm Dergâh, Tekke ile Zaviyeler kapatılırken Konya’da Mevlâna Türbesi ile Mevlevi Dergâhı’nın Atatürk’ün de emriyle «Müze» olarak ziyaret edilebilmesine karar verilmiştir. İki sene süren bir düzen-

³⁸² Şimşekler, Mevlevilik, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁸³ <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁸⁴ Çelebi bundan önce de Millî Mücadele günlerinde göstermiş olduğu başarılı tutumlarından dolayı TBMM tarafından İstiklâl Madalyasıyla onurlandırılmıştır (21 Ekim 1923). Abdülhalim Çelebi milletvekiliği sona erdikten sonra tekrar Konya’ya dönmüş bir müddet dergâhın hizmetinde bulunmuş, sonra da İstanbul’a giderek orada bir otel odasına yerleşmiştir. Ama ne acıdır ki, bu otel odasının balkonundan düşerek, ya da menfur bir olaya kurban giderek vefat etmiştir (12 Ekim 1925). Bu olaydan sonra ise makama Veled Çelebi (İzbudak) ikinci kez geçmiştir (1925). TBMM’de Yozgat ve Kastamonu milletvekilliklerinde bulunan ve Mesnevî’nin tamamını Türkçe’ye çeviren Veled Çelebi’nin ikinci şeyhliği de uzun sürmemiş ve döneminde çıkarılan Tekke ve Dergâhların kapatılması kanunu ile ülkedeki bütün tekkeler gibi Mevlânâ Dergâhı da kapanmıştır (1925) (<http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.)

lemenin ardından Konya Mevlâna Dergâhı ise 1927 senesinde «Konya Âsâr-ı Atika Müzesi» ismiyle ziyarete açılmıştır.³⁸⁵

Abdülhalim Çelebi’nin vefatının ardından oğlu Muhammed Bakır Çelebi, Konya’da bulunan Dergâhın kapatılması nedeniyle Çelebilik makamını Halep Mevlevîhânesi’nde sürdürmüştür.³⁸⁶ 1937 senesinde Türkiye’ye gelen Bakır Çelebi’ye Suriye Hükümeti, yeniden Halep’e dönmesine müsâade etmemiştir. Suriye’deki Fransız mandater hükümet tarafından Abdülhalim Çelebi oğlu Vahid Çelebi, Halep Mevlevîhanesi postnişinliği vekaletine atanmıştır. 1943 senesinde Bakır Çelebi İstanbul’da vefat edince, yerine oğlu Celâleddin Çelebi “makam çelebisi” olarak gelmişse de 1944 senesinde Halep Dergâhı postnişinliğini Suriye Hükümeti lağvederek, Dergâhı vakıfa bağlamıştır. Böylece «Çelebilik» makamı 1944 senesinde resmen son bulmuştur.³⁸⁷

3.24. Mehmed (Muhammed) Bakır Çelebi (ö. 1943)

1901 senesinde Manisa’da dünyaya gelen Mehmed Bakır Çelebi’nin babası, Abdülhalim Çelebi, annesi Kevser Hatun’dur. Abdülhalim Çelebi’nin ölümünün ardından, oğlu Muhammed Bakır Çelebi, Çelebilik Makamını Halep’te oluşturmuş ve Türkiye’nin dışındaki Mevlevî Tekkesi’ni bu makama bağlamada başarılı olmuştur. Ancak Hatay’ın Türkiye’ye ilhakı meselesine gelince, Türkiye lehine olan çalışması nedeniyle, Suriye Hükümeti tarafından ajanlıkla vasıflandırılarak, 1937 yılında Türkiye’ye gelen Çelebi’nin

³⁸⁵ Şimşekler, Mevlevilik, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir; Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 149-150.

³⁸⁶ Genç Türkiye Cumhuriyeti sınırları içindeki tüm tekkeler gibi Mevlânâ Dergâhı ve diğer Mevlevîhâneler de kapanmıştır. Abdülhalim Çelebi vefatından önce (1925) bu konuyu Mustafa Kemal Atatürk’le konuşmuş ve onun da onayını alarak oğlu Mehmed Bakır Çelebi’yi Halep’teki Mevlevîhâneye Şeyh olarak atamıştır. İşte bu tarihten itibaren Mevlevîliğin resmî merkezi Suriye Devleti tarafından lağvedildiği 1944 yılına kadar Halep Mevlevîhânesi olmuştur. (<http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.)

³⁸⁷ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişinler*, s. 150; Şimşekler, Mevlevilik, <http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

Suriye'ye dönmesine izin verilmemiş, vefatına kadar kardeşi Şemsü'l Vâhid Çelebi, kendisine vekâlet etmiştir. 1943 senesinde İstanbul'da ölümü üzerine Vâhid Çelebi'nin Çelebiliği de onaylanmamış, temelinde mandater Fransız Hükümeti'nin ardından örgütlenen Suriye Devleti 1944 yılında tekke ve zaviyelerle ilgili karar almıştır. Böylelikle Mevlevîlikle birlikte, Çelebilik Makâmı'da tarihe intikal etmiştir.³⁸⁸

4. IV. Dönem:

4.1. Celâleddin Bakır Çelebi (ö. 1996)

21. kuşaktan Hz. Mevlâna'nın torunu olan Celâleddin Bakır Çelebi, M. Bakır Çelebi'nin evladı olup, annesi İzzet Hatun'dur. Çelebi 24 Aralık 1926 yılında Halep'te Mevlevî Dergahı'nda doğdu. Tahsilini ilk burada yaptı. Fransızca, Arapça ve İngilizce öğrendi. Halep Mevlevîhânesi'nde kusursuz bir tekke terbiyesi içinde yetişti. 1957 yılında ailesi ile beraber İstanbul'a gelen Çelebi, bir süre İskenderun'da ve Amik Ovası'nda çiftçilik ile ticaret yaptı. Sonrasında İstanbul'a yerleşip hayatını, büyük dedesi Mevlâna'nın bıraktığı eserlerini tetkik ile neşre adadı. Celâleddin Bakır Çelebi 13 Nisan 1996 senesinde İstanbul'da vefat etmiş, cenazesi ise Konya'ya getirilerek, Üçler Mezarlığına defnedilmiştir.³⁸⁹

4.2. Faruk Hemdem Çelebi (D. 1950 / -)

Halep Mevlevîhânesi Makâm Çelebisi Celâleddin Bâkır Çelebi'nin ikinci çocuğu olarak Halep'te 25 Aralık 1950 yılında doğdu. Hz. Mevlâna'nın 19. Kuşak torunlarından olan babası Konya Makâm Çelebisi, Konya mebusu ve TBMM I. Dönem Başkan Vekili Abdülhalim Çelebi'nin torunu ve annesi Güzide hanım ise Osmanlı vezirlerinden olan Nâmık Paşanın torunudur. Çocukluğunun ilk yıllarında Halep Mevlevîhânesi'ni Suriye'yi işgal altına alan Fransız hükümetinin kapatması sebebiyle (1944) Halep Cemiliye mahal-

³⁸⁸ Önder, *Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Postnişînler*, s. 151.

³⁸⁹ Top, H.Hüseyin, *Son Dönem Çelebileri ve Evlâdları*, Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik, Karatay Bel. Yay., İstanbul, 2002, s. 152-154.

lesindeki hanesinde Kur’ân-ı Kerîm tefsiri, Hadîs-i Şerîf okumaları, ney ve Semâ meşkleri ile Mesnevi dersleri arasında geçti. Mevlevî âdâbı üstüne önce eğitimini babası ile Halep Mevlevîhânesi dedelerinden Ferhad Dede aracılığıyla aldı. Okul yaşı geldiğinde Halep’ten memleketine gönderilerek İstanbul’da Işık Lisesinde, ilk ve orta ile lise eğitimini tamamladı. Bir yandan eğitimi sürerken diğer yandan Mevlevî âdâb ve erkânı üstüne dönemin bilinen Mevlevîlerinden dersler aldı. 1959 senesinde Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi olan Resuhi Baykara’dan Semâ meşketti. 1962 senesinde, 12 yaşında iken ilk kez semazen olarak ortaya çıktı. 1964 senesinde Konya’daki Şeb-i Arûs Törenlerine Semâzen olarak bulundu.³⁹⁰ Sonrasında Marmara Üniversitesi İşletme bölümünü kazanarak 1973 senesinde buradan mezun oldu.

Gençlik çağlarında, çoğu Mevlevîhânedede Mevlevî âdâbıyla yetişen Midhat Bahârî (Beytur), Abdülbaki Gölpınarlı, Şeyh Selman Tüzün, Doğan Ergin, Hâfız Hüseyin Top, Şefik Can, Halil Can, Sadettin Heper, Emin Işık ve Cinuçen Tanrıkorur gibi Hz. Mevlâna sevgisiyle yaşayanlarla İstanbul Maçka’daki baba evinde her hafta cuma akşamı olan ders ve sohbetler de aralıksız olarak katılırdı.³⁹¹

Üniversite tahsilinin arkasından babasının Hz. Mevlâna ile ilgili çalışmalarını arttırması üzerine ailenin maddî sorumluluğunu üstlenerek Hatay’daki babasının işlerinin başına geçti, çiftçilik ve ticaretle uğraştı. Babası Celâleddin Bâkır Çelebi’nin 1996 senesinde vefat etmesinin ardından ticari hayatla beraber “Makâm Çelebiliği” manevî sorumluluğunu da üstlenmeye başladı.³⁹²

Mevleviliğin yayılışı hakkındaki sınırlı olan kaynaklarımız, Eflâkî’nin Menâkıb’ı, Sipehsâlar’ın Risâlesi ve Sâkıb Mustafa Dede’nin Sefîne’sine dayanmaktadır. İlk Osmanlı tarih kaynakları Mevlevîlik hakkında bir bilgi içerdiği tam olarak söylenemez. XVII. yüzyıldan itibaren, yöneticilerin sıcak

³⁹⁰ <http://www.semazen.net/sp.php?id=211>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁹¹ <http://www.semazen.net/sp.php?id=211>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

³⁹² <http://www.semazen.net/sp.php?id=211>, 01.08.2018 tarihinde erişilmiştir.

ilişkinde paralel olarak, Osmanlı topraklarında yayılışı arşiv belgelerinin çokluğuyla belli olmaktadır. Eflâkî'nin Menâkıb'ı ve Sipehsâlar'ın Risâles'i güvenilirliği konusunda kuşku bulduğundan, anlatılanların ne derece de vâki olduğu, daima hafızadan uzak tutulmamalıdır. Ancak yine de menkıbe ile tarihi olay arasında ilişki kabul edilerek, Mevlevîliğin oluşumunu bu kaynaklardan izlemektedir.³⁹³

Mevlevîlik tarikatının kent merkezli olduğu bilinmektedir. Aydın seviyesinin fazla olması, Mevlâna'nın eserlerini Farsça yazması ve ilk başta Dîvân'ı olmak üzere, derin tasavvufî bilgiler içermesi seçkin bir sınıfı celb etmiştir. Mevlevîliğin sâlikleri de kent dışında değil kent merkezinde kurulan Dergâh'larda tarikat terbiyesi almışlardır. Kuruluşunun ilk yıllarındaki doğal halinden, XVII. yüzyıldan başlayarak törene dayalı bir yapıya dönüştüğünü bahsi geçen kaynaklardan anlamaktayız. Mevlevîlikten önce Anadolu'da Kalenderî³⁹⁴ dervişlerini görmekteyiz. Diğer bir dini zümre Kâzerûnî³⁹⁵ dervişleridir. Bu tarikatler Mevlevîlik karşısında yayılma imkanı bulamamışlardır. Çünkü Mevlevîlik bu tarikatlara göre daha kuşatıcı olmuştur.³⁹⁶

Mevlevîliğe, cidden rakip olabilecek Muhyiddin İbn Arabî tarafından kurulan ve evlatlığı Sadreddîn Konevî tarafından temsil edilen Ekberîye tarikatı vardır. Ancak İbn Arabî'nin eserleri derin felsefî bilgiler içermesi ve

³⁹³ Kayaoğlu, İsmet, "Anadolu'da İlk Mevlevîler", *Konya'dan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevîlik*, Karatay Belediyesi Yayını, İstanbul, 2007, s. 159.

³⁹⁴ Kalenderî bir hayat tarzını benimseyen çeşitli tasavvufî zümrelerin ortak adı. (*DİA, TDV Yay.*, c. 24, İstanbul, 2011, s. 253.)

³⁹⁵ Ebû İshâk İbrâhîm b. Şehriyâr Kâzerûnî (ö. 426/1035) Kâzerûniyye tarikatının kurucusu. 352'de (963) İran'ın Fars bölgesinde bulunan Kâzerûn kasabasında doğdu. Bu dönemde Kâzerûn halkının önemli bir kısmı henüz Mecûsi idi. Anne ve babası onun doğumundan kısa süre önce müslüman olmuş. Türkiye'de İshâkıyye veya Mürşidiyye diye tanınan Kâzerûniyye tarikatı Anadolu'ya muhtemelen, Ebû İshak'ın Bizans'a karşı savaş için her yıl gönderdiği müridleri vasıtasıyla girmiştir. Ancak Kâzerûnî dervişlerinin devamlı olarak cihadda bulunduğu şeklindeki görüş ispat edilmiş değildir. Aksaray'dan gelen bir Kâzerûnî'nin 747'de (1346) Halep'te bir zâviye kurduğunun kaydedilmesi VIII. (XIV.) yüzyılın ilk yarısında, hatta VII. (XIII.) yüzyılın sonlarında Anadolu'da Kâzerûniyye'nin mevcut olduğunu göstermektedir. (*DİA, TDV Yay.*, c. 25, İstanbul, 2011, s. 145-147.)

³⁹⁶ Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1983, s. 12-13.

anlaşılmasını zor oluşu Ekberlığı, Mevlevılığe göre dar bir muhitte bırakmıştır. Ayrıca Mesnevı’nin şerh edilmesi herkes tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.³⁹⁷ Bۆylelikle Mevlāna ve Mevlevılık gۆnۆmۆze gelinceye kadar Mۆslۆmanların olduğu her coğrafyada, toplumun her kesminden geniş kitleleri etkileyerek, İslam kۆltür ve medeniyetinin Batı toplumları arasında yayılmasında önemli katkılar sağlamıştır.

³⁹⁷ Kayaoğlu, “Anadolu’da İlk Mevleviler”, s. 159.

– SONUÇ –

XIII. yüzyılın başlangıcından itibaren Moğol baskını ve diğer sebepler nedeniyle Mâverâünnehir, Hârizm, Horasan ile Irak bölgesinden Anadolu'ya gelip yerleşen ve çoğunlukla Türklerin oluşturduğu kitleler içinde olan âlim, şeyh, derviş ve tarikatların etkinlikleri, yükselme döneminde olan Türkiye Selçukluları tarafından desteklenmiştir. Böylelikle Anadolu, yeni bir vatan olmanın yanı sıra Türk-İslâm medeniyetinin birçok unsurunun bu kişiler aracılığıyla bölgeye taşındığı, çeşitli fikrî akımların, Sünnî ile gayri Sünnî eğilimli tarikatların doğduğu, bir araya gelip kaynaştığı, rekabetle mücadele ettiği, devletinse onların yardımıyla varlığını kuvvetlendirecek zengin bir kültürel yapıyı teşekkül ettirmeyi başardığı bir yer haline gelmiştir.

XIII. yüzyılda Konya'nın siyasî, ilmî ve tasavvufî durumuna bakılarak Anadolu'da o dönemde içte ve dışta siyasî kargaşalar yaşanıyor olmasına rağmen, konumundan dolayı Konya dönemin güvenilir merkezlerinden olma özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda Selçuklu Sultanlarının engin hoşgörüsü ve desteklerinden dolayı alim ve mutasavvıflar Konya'ya akın etmişlerdir. Bu durumun sonucu olarak Konya ilmin ve tasavvufun merkezi haline gelip, tasavvufun geniş halk kitlelerince benimsenip Anadolu'ya yayılmasına basamak olmuştur.

Diğer taraftan XIII. yüzyılda Moğol istilası öncesi ve sonrasında Anadolu'yu dolduran ilim adamları ve mutasavvıflar Konya ile doğrudan veya dolaylı olarak bağları bulunan tarikatlerin ve zümrelerin kurulmasında veya Anadolu'ya taşınmasında rol oynayarak dönemin dini, sosyal ve kültürel

hayatında önemli izler bırakmışlardır. Özellikle mutasavvıflar Anadolu'nun aydınlanmasında rol oynadıkları gibi müslümanların kendi dinlerinden olmasa da farklı din, mezhep, tarikat mensupları ile beraber yaşayabileceklerini göstererek Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinin tamamlanmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Mevlâna'nın insan sevgisi ve bütün din ve inançlara saygısı onun çağlara hitap eden insancıl tutumu bu tarikatı diğerlerinden ayrıcalıklı hale getirmiştir. Bu minvâlde Mevlevîliğin önemine binâen Mevlevîliğin günümüze kadar olan temsilcilerine genel hatları ile yer verilmiştir. Çünkü Mevlevîliğin tepki görmeden Anadolu'da rahatça benimsenip yayılması, Türk tabiatına ve yaşayış felsefesine uygun olması, herkesi kucaklayan inanç ve değerlere sahip olmasındandır. Babaîler ise daha ziyade şehir dışında halk toplulukları arasında coşkulu dinî yaşayış ve "baba", "ata" kültleri gibi eski Türk inançlarından motifler taşıyarak ortaya çıkmıştır. Kalenderîler ise dış görünüşleri ve İslâm'ın bazı emir ve yasaklarına karşı duyarsız kalmaları ile dikkatimizi çekmektedir. Ahîlere gelince onlar, sûfî yaşayışını, fütüvvet ilkelelerini sanatlar birleştirmişlerdir. Dinî bir topluluktan ziyade, birkaç özelliği birden gösteren bir sosyal topluluk denmesi daha yerinde olacaktır.

- KAYNAKÇA -

- Abû Bakr İbn al-Zakî, *Ravzat al-Kuttâb va Hadîkat al-Albâb*, (haz.: Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 2011.
- Açıkgenç, Alparslan, “İslam Felsefe Geleneğinde Konya Okulu”, <http://mebkam.com/makale.asp?dil=28&MakaleID=35>, (22.02.2019)
- Agar, M. Emin, “Menkıbeleriyle Sadreddin Konevi”, *Sakarya Ün. Eğitim Fak.*, S. 6, 2003.
- Aksarâyî, Kerimeddin Mahmud, *Selçukî Devletleri Tarihi (Müsâmeretü'l-Ahbâr)*, (ter.: M. Nuri Gençosman), Receb Ulusoglu Bas., Ankara, 1943.
- Algar, Hamid, “Necmeddin-i Kübra”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006 c. 32
- Babinger, Franz, *Anadolu'da İslamiyet*, (çev. Ragıp Hulusi, nşr. Mehmet Kanar), İnsan Yay., İstanbul, 1996.
- Balcıoğlu, Tahir Harîmî, *Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları*, (Hilmi Ziya Ülken'in mukaddime yazısıyla birlikte), Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940.
- Baltacı, Halil, “Necmeddîn Dâye'nin Bahru'l-Hakâik Adlı Tefsirinde İbâdetlere Dâir Bazı İşârî Yorumlar”, *Hitit Ün. Dergisi*, 2011, S 20, c. 10.
- Bayram, Mikâil, *Ahi Evren ve Ahilik Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Konya 1991.
-, “Ahî Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tesbiti”, *İÜ. Eğitim Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1982, S. 12.
-, *Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Dînî ve Fikrî Hareketler, Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi*, Selçuk Ün. Yay., Konya, 1999.
-, “Anadolu Selçukluları Zamanında Evhadî Dervişler”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=374847>, (20.05.2019)
-, *Hâce Nasîrü'd-din-i Tûsî'nin İntihalciliği ve Ahi Evren Hâce Nasîrü'd-din ile İlgisi*, Çizgi Kitabevi Yay., Konya 2016.
-, *Şeyh Evhâdü'dîn Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-nâmesi*, Kardelen Yay., Konya, 2005.

- Bausani, A., "Religion in the Saljuq Period", The Cambridge History of Iran (edit. J. A. Boyle), Cambridge At The University Press, 1968, Volume 5.
- Can, Şefik, *Konulara Göre Açıklamalı Mesnevî Tercemesi*, Ötüken Neş., İstanbul, 2005, c. I.
-, *Mevlâna, Hayâtı, Şahsiyeti, Eserleri*, Ötüken Neş., İstanbul, 1995, s. 55.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (ter.:Yıldız Moran), E Yay., İstanbul, 1994.
- Ceyhan, Semih, "Selâhaddîn-î Zerkûb", *DİA*, TDV Yay., İstanbul , 2009, c. 36.
-, "Seyyid Burhânüddîn", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2009, c. 37.
- Ceyhan, Semih, "Şems-i Tebrîzî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 38.
- Değirmençay, Veyis, "Sultan Veled", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 37
- Demirli, Ekrem, "Sadreddin Konevî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. 35.
- Derman, Uğur, *Mevlevîlik ve Sanat, Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Karatay Bel. Yay., İstanbul 2002.
- Devletşah, *Tezkire-i Devletşah*, (ter.: Necati Lugal), MEB Yay., Ankara, 1967, c. I.
- Derviş Ahmed Aşiki, *Âşıkpaşazâde Tarihi (Tevârih-i Âli Osman)*, (Neşre Haz.: Hümayun Hafız-ı Kütübü Muavini Ali Bey), Matba'î Amire, İstanbul, 1332.
- Duran, Hamiye, *Kitâb-ı Velâyet-nâme-i Hünkâr Hâcî Bektâş Velî* (Hz.: Hamiye Duran-Dursun Gümüüşoğlu), Gazi Ün. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2010, v. 106b
- Elmalı, Hüseyin, "Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2007.
- Eflâkî, Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, (ter.: Tahsin Yazıcı), Remzi Kitapevi, İstanbul, 1989.
- Eraslan, Kemal, "Ahmet Yesevî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1989, c. 2.

- Evliya Çelebi b. Derviş Muhammed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Derseadet Matbasası, İstanbul, 1314, c. II.
- Fırat, M.Ş., *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Milli Eğitim Bas., Ankara, 1961.
- Firuzanfer, Bediuzzaman, *Mevlâna Celâleddin (ter.: F.Nafiz Uzluk)*, MEB, İstanbul, 1963.
- Gibbons, Herbert Adams, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, (ter.:Ragıp Hulûsi Özdem, Hüseyin Dağ)*, 21. Yüzyıl Yay., Ankara, 1998.
- Gordlevski, V., *Anadolu Selçuklu Devleti, (ter.: Azer Yaran)*, Onur Yay., Ankara, 1988.
- Gölpınarlı, Abdalbâkî, *Mevlânâ Celâleddîn*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1959.
-, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1953.
-, "Mevlânâ Şems-i Tebrîzî İle Altmış İki Yaşında Buluştu", *İÜ. Edebiyat Fak. Şarkiyât Mec.*, c. III, İstanbul, 1959.
-, *Vilâyetnâme*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995.
-, *Yunus Emre Hayatı*, İkbâl Kitabevi, İstanbul, 1936.
- Güllüce, Hüseyin, "Mevlânâ'nın Yaşadığı VII/XIII. Asırda Belh ve Konya'nın İlmî ve Tasavvufî Durumuna Genel Bir Bakış", *Ekev Akademi Dergisi*, 2013, yıl 17, S 55.
- Gündüz, İrfan, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neş., İstanbul, 1989.
- Gürer, Dilâver, *Hız. Mevlana ve Tasavvuf*, Altınkaynak Yay., Konya, 2015.
- Hasluck, F. W., *Bektaşîlî Tetkikleri, (ter.: Ragıp Hulûsi)*, Devlet Mat., İstanbul, 1928.
- Hacı Bektaş Velî, *Vilâyet-Nâme, (ter.: A. Gölpınarlı)*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1958.
- Hocazâde, Ahmet, Hilmi, *Hadîkatü'l-Evliya*, Osmanlı Yay., İstanbul, 1979, VI. Bölüm.

- Hammer, V., Osmanlı Tarihi I, (haz.: M. Çevik - E. Kılıç), Çevik Matbaacılık, İstanbul, 1989.
- Hidâyetöğlü, A. Selâhaddin, *H. Mevlâna Muhammed Celâleddin-i Rûmî Hayatı ve Şahsiyeti*, T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya, 2013.
- İbn'ül- Arabi, *El- Futuhat El- Mekkiyye*, (nşr.: Nihat Keklik), İÜ. Edebiyat Fak., İstanbul, 1980.
- İbni Bibî, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, (Farsça Muhtasar Selçuknâme), (ter.: M. Nuri Gençosman), Uzluk Bas., Ankara, 1941.
-, *el-Evamirü'l-Alâiye fi'l-Umûri'l-Alâiye (selçukname)*, (ter.: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1996.
- İnan, Abdulkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1954.
- İnançer, Tuğrul, Sema Adabı, <http://docplayer.biz.tr/20673713-Sema-adabi-o-tugrul-inancer.html>, 01.08.2018.
- İzgi, Cevat, "Ekmeleddin en-Nahcuvânî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1994, c. 10.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay. İstanbul, 1985.
- Kayaoğlu, İsmet, "Anadolu'da İlk Mevlevîler", Konya'dan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevîlik, Karatay Belediyesi Yayını, İstanbul, 2007.
- Kaygusuz, İsmail, "Hacı Bektaşî Veli ve Mevlânâ Celâleddîn İlişkileri", <http://www.ismailkaygusuz.com/index.php/makalelerim/arastirma-inceleme-makaleleri/273-haci-bektas-veli-ve-mevlana-celaleddin-ilskileri>, (25.09.2018)
- Kazıcı, Ziya, "Ahîlik", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1988, c. 1.
- Keklik, Nihat, *Sadreddin Konevî'nin Felsefesinde Allah-Kainat ve İnsan*, İÜ Edebiyat Fak., 1967
- Kılıç, Mahmud, Erol, "Ekberiyîye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1994 c. 10.

- Köprülü, Fuat, *Abû İshak Kazruni ve Anadolu'da İshaki Dervişleri*, Belleten, 1969, c. XXXIII, S. 130.
-, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1988.
-, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet Yay., Ankara, 1976.
- Küçük, Hasan, *Tarîkatlar*, TÜRDAV Basım Yayım, İstanbul, 1976.
- Lambton, A. K., "Changing Concepts of Justice and Injustice from the 5th/11th Century to the 8th/14th Century in Persia: The Saljuk Empire and the Ilkhanete", *Studia Islamica*, LXVIII (1988).
- Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar* (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), İnkılâp ve Aka Yay., İstanbul 1963.
-, *Mecalis-i Seb'a*, (ter.: F. Nafiz Uzluğ), Bozkurt Bas., İstanbul, 1937.
- Muhammed Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, Düşün Yay., İstanbul, 2011.
- Melikoff, Irene, "Les Origines Centre-Asiatiques du Sufisme Anatolian", <http://hakyolu.free.fr/mak-origine.htm>, (15.05.2019).
- Nureddin Abdurrahman Câmî, *Nefahatü'l-üns* (ter.: Lamii Çelebi; hz.: Süleyman Uludağ, Mustafa Kara), Marifet Yay., İstanbul, 1995.
- Öngören, Reşat, "Tarîkat", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2011, c. 40.
-, *Mevlânâ'nın Osmanlıya Etkileri*, İÜ. İlahiyat Fak. Dergisi, 2007, S. 16.
- Sahih Ahmed Dede, *Mevlevilerin Tarihi*, (hz.: Cem Zorlu), İnsan Yay., İstanbul, 2003.
- Sarıkaya, Yaşar, "Osmanlı Dönemi Konya'sında Medrese Kurucusu ve Patronu Olarak Sufiler ve Âlimler", <http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi3/sarikaya.pdf>, 20.05.2019.
- Sezgin, Abdülkadir, *Hacı Bektaş-ı Velî ve Bektaşîlik*, Akçağ Yay., Ankara, 2000.
- Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, (çev.: Veyis Değirmençay), Demavend Yayınları, İstanbul 2016.
- Şahin, İlhan, "Ahî Evran", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1988, c. I.

- Şimşekler, Nuri, Mevlevilik,
<http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=126>, 01.08.2018.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Babâiler İsyanı*, Dergah Yay., İstanbul, 1980.
-, "Babailik", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1991, c. 4.
-, Bazı Menâkıbnamelere Göre XIII-XIV. Yüzyıllardaki İhtidarlarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 2, İstanbul, 1981.
-, "Hacı Bektaşî Velî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1996.
-, Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevlevîler (XIII-XVIII. Yüzyıllar) Meselesine Kısa Bir Bakış, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, 1999, S. 2.
- Okuyan, Mehmet, "Necmeddîn Dâye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2006, c. 32.
- Öngören, Reşat, "Sühreverdîye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010 c. 38.
- Önder, Mehmet, *Gönülleri Sultanı Mevlâna*, Yıldız Bas., Konya, 1959.
-, "Mevlevîliğin Sistemleşmesi, Sultan Veled ve Diğer Pastnişinler", *Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Karatay Belediyesi Yayını, İstanbul, 2007.
- Özdeş, Fahrettin, "Abdallık Geleneği Temsilcileri", <https://dergipark.org.tr/download/article-file/503625>, (21.05.2019).
- Sevgi, H. Ahmet, "Hüsâmeddin Çelebi", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. 18
- Sipehsâlâr, Feridun b. Ahmed, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Menakıbı Hazret-i Hüddâvendigâr*, (ter.: Midhat Behari Hüsami), Selanik Matbası, İstanbul, 1331.
- Sultan Veled, *İbtidânâme*, (ter.: Abdalbaki Gölpınarlı), İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 2014.
- Şafak, Yakup, *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Bütün Eserleri Seçmeler*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Konya, 2004.
- Tahralı, Mustafa, "Rifâiyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2008, c. 35.

-, *Endülüs'ten İspanya'ya, (Muhyiddin İbn Arabî ve Türkiye'ye tesirleri)*, TDV Yay., Ankara, 1996.
- Tanrıkorur, Barihüda, "Mevleviye", *DİA*, TDV Yay., Ankara, 2004, c. 29.
- Togan, Zeki Velidî, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İsmail Akgün Mat., İstanbul, 1946.
- Top, H.Hüseyin, "Son Dönem Çelebileri ve Evlâdları", *Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Karatay Bel. Yay., İstanbul 2002.
- Topaloğlu, Bekir, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2010, c. 29.
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu'da Türk Devletleri Tarihi*, Nakışlar Yay., İstanbul, 1980.
-, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neş. Yurdu, 1971.
-, *Selçuklular ve İslamiyet*, Turan Neş. Yurdu, İstanbul, 1971.
-, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Turan Neş. Yurdu, İstanbul, 1969.
- Uludağ, Süleyman, "Fütüvvet", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2011, c. 13.
-, "Halife", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2011, c. 15.
- Uzluk, Şahabettin, "Mevlâna'nın Ölümü ve Yeşil Kubbe", *Selçuk Üni. II. Millî Mevlânâ Kongresi Tebliğler (3-5 Mayıs 1986)*, Konya 1987.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "XII ve XIII. Asırlarda Anadolu'daki Fikir Hareketleri ile İctimai Müesseselere Bir Bakış", *III. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, Ankara, 1948.
- Ülgen, Hilmi Ziya, *Selçukluların Çöküşü Zamanında Konya*, *Mihrab Dergisi*, İstanbul, 1923.
- Ünver, Ahmet Süheyl, *Selçuk Tababeti*, TTK Yay, Ankara 2014.
- Yazıcı, Tahsin, "Ârif Çelebi", *DİA*, TDV Yay., c. 3, İstanbul, 2010.
-, "Ahmed Eflâk", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 2011, c. 2.

....., "Haydariyye", *DİA*, TDV Yay., İstanbul, 1998, c. 17.

Yeniterzi, Emine, "Mevlâna'nın Tefekkür Dünyası ve İnsan", *Konya'dan Dünya'ya Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Karatay Bel. Yay., İstanbul 2002.

Yılmaz, Muhammet, "Sadreddin Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esîr'in Câmî'u'l-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları", *Çukurova Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana, 2013.

Yuvalı, Abdulkadir, "Ebû Said Bahadır Han", *DİA*, TDV Yay., c. 10, İstanbul, 2011.

http://akademik.semazen.net/author_article_print.php?id=965,
(01.08.2018)

<http://irfanmirasi.com/>, (12.05.2019).

<http://konyaninalimvehocalari.konyacami.com/emir-abid-celebi/>,
(01.08.2018).

<http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=128>, (01.08.2018).

<https://www.cnnturk.com/2007/turkiye/11/26/prens.charles.ve.esi.konyada/407289.0/index.html>, (26.07.2018).

<http://www.mynet.com/haber/guncel/kralice-sophia-mevlana-muzesini-gezdi-323628-1>, (26.07.2018)

https://sebiarus.gov.tr/index.php?route=pages/pages&page_id=45
(26.07.2018).

<http://www.tas-istanbul.com/portfolio-view/yenikapi-mevlevihanesi/>,
(01.08.2018).

<http://www.semazen.net/sp.php?id=211>, (01.08.2018).